

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 3 (456), March, 1986, Vol. XXXIX

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1986 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 3 (456)

БЕРЕЗЕНЬ, 1986

Річник XXXIX

Зміст III-ої книжки

В 125-ліття з дня смерті

Тараса Григоровича Шевченка

Д-р Дмитро Бучинський: НАШІ ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ 259

Проф. д-р Юрій Бойко: ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО ДВАДЦЯТИХ РОКІВ 271

Тарас Шевченко (поезії): Молитви — 283, Псалом XLIII — 285, До Основ'яненка — 286,

Розрита могила — 288, Заповіт — 290

Слід по поетові

Осип Федькович: Співацька добраніч — 293, Осьмий поменник Тарасові

Шевченкові на вічну пам'ять — 294

Михайло Старицький: По виході Празького видання Т. Г. Шевченка — 298,

На роковини Шевченку — 299

Іван Франко: Шевченко і поклонники 298

Людмила Волошка: Шевченкові 300

Олена Пчілка: На Шевченковій могилі 301

Галина Комарова: Т. Шевченко 302

Вадим Лесич: Смерть Шевченка 303

Євген Сверстюк: На дев'яте березня 305

Любомир Гусейко: У хороший Шевченків слід ступаючи 307

Проблеми національного визволення

Б. Озерський: НА ФРОНТІ БОРОТБІИ 309

Ар'є Вудка: СЛАБОСТІ СОВЕТСЬКОЇ СИСТЕМИ 315

М. Сулятич: ДВА НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ПРОВІДНИКИ 1930 і 1940 РОКІВ 320

Александр Фельдман: ДО ТИЖНЕВИКА «ЦАЙТ» (лист) 331

— «ДІ ЦАЙТ» ВИЗНАЄ СВОЇ ПОМИЛКИ 335

Ярослав Гайвас: ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ (Продовження, 6) 336

З міжнародного фронту боротьби

М. О.: ЗАВЖДИ АКТУАЛЬНІ РЕАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ І «РЕАЛІТЕТИ» 343

— ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ АБН (Постанови Конгресу 21-24.11.1985) 347

— ДЕКЛАРАЦІЯ ЕРС ПРИЙНЯТА НА КОНФЕРЕНЦІЇ 21-24.11.1985 352

Спогади

о. Іван Музичка: З РІМІНІ ДО РИМУ (Закінчення, 4) 357

Моряк Мирослав Медвідь

— В ОБОРОНІ МЕДВЕДЯ 366

Є. Орловський: ТОРГІВЛЯ З КАНІБАЛАМИ 368

— ПОЛЯКИ ПРО ВИДАЧУ МЕДВЕДЯ 370

Рецензії, огляди

Ярослав Назиревич: ТАКІ НЕ ВМИРАЮТЬ У ПАМ'ЯТІ НАРОДУ! 372

Юрій Тис-Крозмалюк: РОЗДУМИ НАД КНИЖКОЮ («Слідами Заповіту») 377

Роман Кухар: З НАГОДИ ВИХОДУ 10-ГО ТОМУ ПОЕЗІЙ Ю. БУРАКІВЦЯ 381

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «В Ш.» 383

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»
ЛОНДОН

... «Не вам, в мережаній лівреї
Донощики і фарисеї,
За правду пресвятую статъ
І за свободу! Розпинатъ,
А не любить ви вчилися брата!
О, роде сущий, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось таки колись! . . . »

(Юродивий)

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Вашингтоні, що його відслонив президент США Двайт Айзенгавер 27.6.1964 р.

В 125-ліття з дня смерти
Тараса Григоровича Шевченка

Д-р Дмитро БУЧИНСЬКИЙ

НАШІ ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Були, є, а може навіть будуть між нами духові пігмеї, маленькі духово люди, що не розуміють духової величі найбільшого генія нашої Батьківщини — Тараса Шевченка, не розуміють його епохального значення для нашої історії, що, здавалося, здержалася для нас у найгіршій точці саме тоді, коли для нашого народу треба було зробити велике зусилля до поступу й духового відродження, коли нам треба було зривати з чужою неволею і прямувати ясними шляхами до національного відродження. Це незрозуміння Шевченка та його вчення часом доходить навіть до трагізму, а часом має гумористичне забарвлення, часом в інтерпретації Шевченкових дум є виразна така спекуляція, а часом в ній інтерпретатори відкривають таке, чого Шевченко навіть не міг подумати.

Одні, наслідуючи москаля Волкова, роблять із Шевченка недовірка й безбожника, забуваючи, що москалям дуже залежало на цьому, щоб Шевченка проголосити безбожником, скомпромітувати, кинути на нього клятву й таким способом відмежувати його від народу, як свого часу цар Петро зробив із Гетьманом Мазепою. Другі, знову ж таки наслідуючи москалів, що називали Шевченка «лубочним поетом», роблять з нього неграмотного неука, що негідний подиву «культурної людини», як про це в наших часах, висловився Микола Хвильовий, називаючи Шевченка «іконописним батьком, твердолобим просвітянином, що здержав розвиток нашої думки». Для ще інших Шевченко — це романтик, а що доба романтизму давно відмерла, то й про Шевченка треба забути, як про дитину свого романтичного часу.

На жаль, в нашій добі поступу, голосніше чи тихіше такі думки висловлюють люди, що дуже можливо Шевченка навіть не читали, а коли читали, то не думали над його словами і цим, що часто сказане між рядками Шевченкових дум, а коли й думали, то не розуміли Шевченка. Розуміти Шевченка, без зрозуміння своєї власної душі, без зрозуміння своїх власних бажань, готовости

жертви для спільного добра, без жертви для прославлення Бога й Батьківщини — це річ неможлива. Коли наша душа, наші бажання не будуть настроєні на той тон, на який були вони в Шевченка настроєні, коли ми не будемо здібні бодай на якусь маленьку частину жертви цілопалення, яку повністю приніс Шевченко, то він буде для нас таким чужим і незрозумілим, як для маленької дитини поняття вищої математики чи фізики.

Коли ми не усвідомимо собі, що Шевченко це геній, значить — людина незвичайна, що на думку швейцарського філософа Ам'єля може створити щось таке, що буде неможливе навіть для людини високо обдарованої, що його дух постійно блукав по недоступних для нас царинах, то ми не матимемо сили зрозуміти Шевченка, що переріс нас на цілі сторіччя і своїм світосприйманням, і своїм поглядом на життя, і способом думання, і на полі християнської етики, і навіть, у патріотизмі. Дійсно Шевченків ум і його світосприймання є такі вийняткові, що, здається, переростають наші природні здібності до розуміння.

Сам Шевченко писав редакторові часопису «Народное Чтеніє»: «Історія мого життя — це частина історії мого Рідного Краю. Та мені не вистане духу, щоб входити у всі його подробиці. Коротка історія мого життя коштувала мені, правду кажучи, дорожче, ніж я гадав. Скільки літ загублених! Скільки квіток зів'ялих!».

Але, дійсно, Шевченко свого життя, трудів і посвяти ніколи не жалів. Він був свідомий своєї жертви й сам найвиразніше сказав:

«Караюсь, мучусь, але не каюсь!», бо свідомий він був свого всенационального пророчого післанництва, що найкраще можна висловити його власними словами:

«Господь, любя своїх людей,
Послав на землю їм пророка —
Свою любов благовістить,
Святую правду возвістить».

І треба з цілою силою і всією рішучістю сказати, що Шевченко це не є ніяка випадковість в житті нашого народу, це дійсно вибір пророка для народу таки зі самої народної гущі, з найнижчих і найбільше понижених — кріпаків. Таке було зарядження Божого Провидіння і такий був вибір Божого пальця, Божої Премудрости. А що така була Божа Воля, то нам нічого іншого не залишається, як повторити слова польського патріота, висококультурної людини, що закінчила Київський Університет, Томаша Зброжека, записані, чи може радше задокументовані у поетовому «Журналі-Щоденнику»: «Мені залишається мовчки подивляти і віддати по-

шану твоєї творчій могутності, святий народний пророче-мученику України», в оригіналі «Малей Рос'ї» (Д. Б.).

Шевченко, як Божий післанець, випросив у Бога велику ласку:

«Мій Боже милий!
Даруй словам святую силу —
Людськеє серце пробивать,
Людськії сльози проливать,
Щоб милость душу осінила,
Щоб спала тихая печаль
На очі їх, щоб стало жаль
Моїх дівчаток, щоб навчились
Пулями добрими ходить,
Святого Господа любить
І брата милувать! . . .»

Він усе своє зробив: вилляв над нашою духовою руїною багато своїх гарячих і гірких сліз, дістався зі своїм словом до нашої народної душі, яку осінила-покрила-просвітила Божа ласка, на нашу душу спала таки печаль-туга за світлим минулим, перед нами сумною картиною виросло наше невіленьницьке і під'яремне життя, затужив наш нарід за свободою слова, сумління, за свободою духовою і фізичною; під впливом пророчого слова Шевченка ми таки вступили на ті добрі путі-шляхи любови Бога і любови брата. Може не всі пішли ними, може дехто до сьогоднішнього дня блукає лукавими шляхами, але це тільки вийнятки, бо загал нашого народу пішов шляхами, вказаними Шевченком, бо він ви-молив у Господа Бога велику ласку не тільки для себе, а й для цілого народу:

«... Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердії руки!»

Шевченко все зробив, що могла зробити людина, а про це ніколи не треба забувати, що, не дивлячись на своє післанництво, не дивлячись на свою геніяльність — він все таки до кінця свого життя залишився людиною, людиною з людськими болями, з людськими помилками, з людськими впадками. Але це природне. Воно, у ніякому випадкові, не принижує Великого Шевченка, а, навпаки, підносить його до величчя святих людей, бо впасти у сіті помилки-гріха це таке людське, таке природне, що більш людським та більш природним нічого не може бути. Аджеж найбільше мистецтво життя, найбільший його подвиг — це самопізнання гріха-упадку і піднімання з нього.

Він передав нам свої непереможні християнські й національні прапори. Він своїм життям і своїми трудами засвідчив і дав нам приклад, як треба «за правду статъ за правду гинуть».

Шевченко не тільки здійснював, а здійснив і довершив найбільше подивугідне діло — духову революцію, розбудив у нашій душі бажання волі. Кажучи іншими словами, він не тільки струснув підвалинами московського царства й усіх тих тронів, що плодили загарбників нашої землі, а й нашим всенароднім сумлінням. Це була найбільша революція в історії нашого народу і її таки найбільше перелякалися українці. Не народні маси, що все готові були підняти справедливо-караючу руку на ворога, а ті, що повинні були ту революцію очолити й спрямувати правильними руслами.

Не заперечуючи значення всіх тих наших робітників пера й культурних діячів, що виступали в нашому золотому сторіччі, яким є для нас XIX сторіччя, перед Шевченком і по нім, ми мусимо таки, в ім'я правди й справедливости, сказати, що одні з них були предтечами Шевченка, а другі — його меншими чи більшими послідовниками, а сам Шевченко був тим, що вивів наш нарід з духового рабства, чи, як сам він говорить:

«... І вас,
Споборники святої волі,
Із тьми, із смрада, із неволі,
Царям і людям на показ,
На світ вас виведу надалі
Рядами довгими в кайданах. . .»

Але було б несправедливо сказати, що Пророк Шевченко тільки бачив наше духове й фізичне рабство, тільки його показував нам, тільки ним жив він своє коротке життя. Правда, що рабство нашого народу пекло його дошкульним огнем, правда, що він не жалів для його відображення свого палкого слова, але ніхто не може сказати, що Шевченко був співцем всенароднього рабства. Коли він навіть плакав над ним, то так плакав, щоб його сліз ніхто не бачив, коли його боліли наші рабські рани, то з цим бодем він ховався перед людським оком. Для людей він мав інший лік, ставив інші рецепти. Все зло, всяку спокусу, що могла калічити нашу духовість, він брав на себе. Для нас він мав щось інше, це, що висловив він в одному зі своїх прекрасних Псалмів:

«Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих. . . Возвеличу
Малих отих рабів німих!

Я на сторожі коло їх
Поставлю слово. . .»

Це сторожке пророче слово, що до сьогоднішнього дня, як слово Святого Письма, не втратило нічого зі своєї актуальності, не втратить навіть тоді, коли сповнені будуть Шевченкові заповіді, коли ми, як нарід, звільнимо нашу Батьківщину, яку Шевченко називав Ненею, з чужих рабських кайдан. І тоді Його слово залишиться для нас безсмертним і все актуальним, завжди буде сторожем чистоти й чеснот нашої християнської і національної душі.

Коли Шевченко писав у Орській фортеці свою прекрасну поему «Іржавець», до якої повернувся в місяці березні 1858 р., перебуваючи в Москві, то це ніякий випадок, а тільки факт, що поема ця, присвячена Гетьманові Мазепі, постійно муляла його думку. Постійно боліло його те, що розсварені діти України не спроможні були здобутися на братню згоду, щоб «пожати пшениченьку» під Полтавою. Це Шевченка дуже непокоїло. Якимсь способом він хотів висловити свою симпатію до Гетьмана Мазепи, заперечуючи нею його щорічні московські виклинання, що такі впливали на нашу й так вже скалічену московською пропагандою духовість, що він зробив в «Іржавці» чотирма рядками, в яких одначе, є ціла наша народня трагедія, що до великої міри тягнеться за нами навіть до сьогодні:

«Ой, пожали б, якби були
Одностайне стали,
Та з хвастовським полковником
Гетьмана єднали. . .»

До цього єднання часто поет-мисленник повертався у своєму житті. Воно було фундаментом для його вічних заповітів, все в однаковій мірі важливих для нашого громадсько-національного життя. Не можемо сказати, що на них перед Шевченком — ніхто не звертав уваги, бо це була б неправда, але мусимо ствердити, що ніхто перед ним і по нім не висловився про них з такою чіткістю, рішучістю і ясністю, як зробив це він, ставлячи їх основою нашого родинного, громадського, політичного й державного життя. Про ці незмінні принципи написана велика кількість, під різним аспектом, різних праць. Багато в них гарних думок, але в коротких поетичних словах, саме так коротко, як робляться завіщання — оформив їх Тарас Шевченко й саме тому ці слова стали для нас національно-заповітними скрижалями, стали самими заповідями, без сповнення яких дуже тяжко мріяти про їх кінцеве завершення:

«Поховайте та вставайте,

Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!»

Шевченко досконало знав усі наші національні гріхи. Знав досконало психологію грішника, що все починається від маленького й незначного, як говорили у нас від голки й батіжка, а кінчається грабіжем і розбоем. Але, рівночасно, він знав, що найважливішим моментом для грішника, щоб завернути зі шляху гріха-злочину — являється момент опам'ятання і уявлення собі свого гріховного стану. І тому Шевченко з такою великою силою, сказати б можна навіть з Божим Авторитетом, закликає, не тільки наших ворогів, як дехто хоче інтерпретувати ці заповітні слова, а таки нас — синів і дочок сердешної України:

«Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде!
Одцурається брат брата
І дитина мати;
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навіки прокленетесь
Своїми синами!»

Шевченкове:

«Умийтеся! Образ Божий
Багном не скверніте!»

це не лиш велика пророча погроза нашим ворогам, але також і нам, бо й ми цю Божу подобу носимо в собі. Осквернення того образу є тоді найгірше, коли це робить сама людина й робить його свідомо. А не може бути більшого осквернення, коли людина знає, що грішить, знає, що топиться в гріхах так у відношенні до Бога, як і у відношенні до своєї Батьківщини й народу, і не має сили, чи не хоче, обмити себе з цих гріхів, а лиш підбілює себе, як гріб мертвого, як про непоправного грішника висловився Ісус Христос.

Опам'ятання і очищення свого християнського і національного духа, це перші фундаментальні кроки, щоб бути повноціною людиною, яка матиме силу зробити третій дуже важливий крок, а може навіть найважливіший, про який Шевченко нас зокрема просить і просить дуже часто:

«Обніміте ж. брати мої,
Найменшого брата, —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати!»

Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами!
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, не вечірній,
Тихо засіє...
Обніміться ж, брати мої,
Молю вас, благаю!»

Про наші духові браки ніхто краще не знав ні перед Шевченком, ані після нього, ніхто про них краще не висловився, як зробив він у кількох, на перший погляд може навіть простеньких поетичних рядках, в які він вложив ціле своє знання нашої народної психології і задушевне бажання, щоб ми позбулися трійливих наверствувань нашої духовости, завернули з блукань чужими лябіринтами і вернулися на світлі шляхи нашої старої традиції книги й меча. Коли б це навіть було повторення народної мудрости, як дехто думає, то навіть у такому випадкові ця мудрість залишається для нас обов'язковою тоді, коли ми вважаємо себе продовжувачами предківської слави. Ніхто не заперечує, що Шевченко користав з пребагатуючої духової скарбниці нашого народу, що він шанував народну філософію, але ніхто не буде спроможний заперечити оригінальність його поетичного вислову тим більше, що в Шевченка є послідовність вислову й заключення, яку ми могли б навіть назвати послідовністю залізної логіки. Даром він нічого не говорить, не потребує латати римів і ритмів свого природного вірша. Він природний геній, а твір генія є винятковий, як висловився Кант. Коли Шевченко наказує нам:

«Учітеся, читайте,
І чужому навчайтесь, —
Й свого не цурайтесь»,

то ця заповідь має абсолютний зв'язок з попереднім духовим очищенням: схаменіться, умийтеся і обніміться. Перше — це очищення більше духового, християнсько-етичного характеру, а друге — це духово-культурне очищення.

Шевченко — це людина високої освіти. Сам він користувався скарбницею чужих культур. В нього ніколи не лежала непрочитаною ніяка книга — ствердив Панько Куліш: обмежуватись тільки до рідної книжки він навіть не міг, бо в тому часі ми були дуже бідні на неї. Вивчав він чужі мови, прочитував все найцінніше

з класичної і тогочасної літератури всіх європейських народів. Але не зачитувався він у чужому так, щоб забути своє власне, навіть це убоге, що тоді в нас було. Наказує він нам «і чужому научайтесь!», дораджує ушляхетнювати свій дух усім найвартіснішим, що створив дух других народів, але, рівночасно, робить нас обережними, щоб ми не цуралися свого власного, що може бути навіть убогіше, навіть простіше, чи примітивніше, як висловлювався дехто, але воно своє рідне. З нього треба нам вибрати все, що є найкраще й плекати його далі, а що зле, то про це треба не так забути, як навчитися виминати помилки, бо це такі найрозумніша мудрість і вона є основою людського поступу. Шевченко поручає нам вчитися від других, користати з досвіду других, але абсолютно забороняє нам:

«У чужому краю
Не шукайте, не питаєте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На чужому полі. . .
В своїй хаті — своя правда,
І сила, і воля!»

Це заповітне Шевченкове слово важне, алярмуюче й небезпечне спеціально сьогодні, і спеціально для нас на чужині. І тут нам ніхто не послужив кращим і вимовнішим прикладом, як послужив сам Шевченко, що від ранньої молодости до смерті прожив на чужині, але, ані на один момент не забув своєї Матері-України, не забув свого поневоленого і закріпаченого народу, а, навпаки, поневолені, принижені й обездолені Україна та її нарід залишились для поета на ціле його життя болючою раною, якої він навіть не гоїв, а сам її постійно роз'ятрював, щоб найменшою плямкою не сквернити свого людського й Божого образу. Україна й поневолений нарід були підметом його думок, безсмертних діл і мученицького життя так, що вислів д-ра Остапа Грицяя, що Шевченко мав право сказати: Україна — це я! — треба вважати цілком слушним. Нам дуже й дуже далеко до Шевченка, хоч дехто думає, що він Шевченка під кожним оглядом — давно догнав і перегнав. Справа не в тому, щоб ізолюватися від чужого світу, щоб жити між людьми відлюдком. Любов України навіть не в широких шаравах і вишиваній сорочці, яких абсолютно немає чого соромитися у відповідні святкові дні, які також, до певної міри, є виявом любови до свого народу, а в цьому, щоб любити Україну цілою своєю християнською і національно-патріотичною душею, такою жертвенною любов'ю, як любив її наш Шевченко, що навіть по своїй фізичній смерті бажав залишитися на Рідній

Землі, чекаючи сповнення нашого обов'язку, щоб кров ворожу з України відніс Дніпро у синє море. Коли Шевченко говорить у своєму «Заповіті»:

«... Отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога»,

то тут нема навіть сліду ніякого безбожництва, як Шевченка довгі роки посуджували, не розуміючи його слів. Це не заперечення Бога, а тільки прохання до Господа, щоб Він дозволив йому побачити вільною Батьківщину. «До того я не знаю Бога», не значить «не визнаю Бога», навіть не значить «не хочу перемиритися з Богом», а прохання до Бога, щоб Він дозволив поетові побачити діло свого слова, щоб він ще на землі дочекався волі свого народу, без чого, як здавалося йому, він навіть не міг би молитися перед Богом. Вже, коли б навіть комусь забажалося дошукуватися в Шевченка неіснуючого безбожництва-атеїзму, то такий дослідник, у першу чергу мусів би бути сам людиною святою, людиною без найменшого гріха, що є на землі неможливе. Він мусів би справедливо простудіювати життя цього великого мученика, розтрясти кожне сказане ним слово, заглянути в кожну закутину поетової душі саме тоді, коли вона говорить безоднею людського болю, зважити добре навіть це, що нам здається гріхом, ще докладніше придивитися з якою християнською величчю ця велика душа підноситься до Бога, як вона страшно терпить і жаліє свого необережно сказаного слова. Щойно тоді, такий справедливий дослідник теолог міг би нам сказати щось про велику християнську душу поета, що ціле життя терпіла невимовні муки, але палко любила Бога, ближнього, а навіть своїх ворогів. На жаль сто років минуло від дня смерті Тараса Шевченка, а наша теологія, крім деяких вийнятків (як приклад вдумливий дослідник нашої літератури професор Львівського Університету о. д-р Омелян Огоновський, що виразно ствердив: «Читаючи поезії Шевченка, помічаємо в них глибоку релігійність, віру в Бога, яку він виявив до кінця свого життя»), — таки мовчить, якби боялися сказати своє авторитетне слово. Це має дуже погані наслідки, бо по кутках, люди, які самі не можуть зрозуміти Шевченка, кидають з легкої руки фрази про вивдане його безбожництво.

Незаперечна правда, що Шевченко — той пророк, який стояв на руїнах Рідної Землі, стояв над руїнами української християнської і національної душі. Це вже три різні руїни, що вима-

гали десятків пророків, а він на тих руїнах був сам. Але цього ще мало: він мав перед собою мільйони чужих і своїх ворогів, проти нього виступило ціле московське царство зла й своя рідна загумінкованість, опортунізм, нездорово-отруйний космополітизм. А він був, так часто страшенно самотнім, як і його безсмертний Перебендя, це уособлення нашого національного пророка-кобзаря, що

«Його на сім світі ніхто не прийма!
Один він між нами, як сонце високе;
Його знають люди, бо носить земля,
А якби почули, що він самотній,
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На Божєє слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали. . .»

Шевченко з тих пророків, що мусів сам переорати залежаний національний переліг, мусів вицідити з наших висохлих жил зіпсовану й зогнилу кров, чи як він її називає «сукровату», і налляти в них живої козацької крові. Цього завдання вистачило б на ціле життя для кількох десятків великих і обдарованих людей, а він зробив це сам. Він з тих пророків, що мав перед собою тяжку ворожу стіну і перестрашеність тих до яких він був післаний. Але сила його пророчого духа була така велика, що він переборов всі найтяжчі перешкоди. А за це заплатив утратою свого полум'яного життя.

Він з тих пророків, що молиться за Україну, молиться за свій нарід і, навіть, за своїх ворогів. Це значить, що він не старозавітній пророк-месник, а великий пророк християнського заповіту і таким він залишився ціле своє життя. Саме під кінець свого життя Шевченко молиться:

«Царів, кривавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!
А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели свої,
Щоб чистоту їх соблюдили!»

Склепи глибокі для грішників царів — це не пекло, а тільки чистилище. Шевченко хоче й для них добра, щоб вони поправилися і тому просить у Бога, щоб сторожами коло їх поклав Своїх ангелів і які б зберегли їх людську чистоту. Для себе просить він у Бога небагато:

«Мені ж, мій Боже, на землі

Подай любов, сердечний рай
І більш нічого не давай!»

Прохання це таке величне, таке зворушливе, таке людське й християнське, що дуже важко знайти подібний приклад у цілій світовій літературі. Зрештою, це не дивина, бо й сам Шевченко своїм християнізмом переріс багатьох християн, навіть тих, яких ми звикли називати великими християнами.

А для всіх нас, він просив у своїй величній молитві про дві потреби, про два великі Божі дари, без яких не будуть благословенні наші труди й змагання, без яких у нас не буде сили стати за Євангелію правди й підняти меч справедливості проти наших нерозкаяних катів:

«А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли!»

Це є дійсне обличчя нашого національного Пророка Тараса Шевченка. Але воно не було б повне, коли б ми забули про ще один його заповіт для нас, про ще один великий обов'язок:

«Україну любіте,
І за неї, безталанну,
Господа моліте!»

Це передумови нашої боротьби і нашої перемоги, бо тоді щойно будемо спроможні:

«Батько з сином і брат з братом
Одностайне стати
На ворога лукавого».

Тільки при таких умовах можна буде:

«Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить
Хиренну волю!
А то проспять собі, небога,
До суду Божого Страшного!»

Шевченко вірив у своє пророче слово й воно розворушило наше сумління. Ми йдемо вже ціле сторіччя, шляхами, які він нам вказав, до здійснення його безсмертного пророцтва:

«Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,

І помоляться на волі
Невольничі діти!»,

але тільки під одною умовою, що ми озброївшись першозаповітним «єдиномислієм і братолюбієм», готові будем усі, без ніякого вийнятку, не дивлячись на свої особисті й партійно-політичні інтереси принести себе в жертву для Бога й України так, як приніс себе в жертву наш Великий Шевченко. Він зробив це свідомо, щоб могли жити, розвиватися і боротися — ми, щоб кожен з нас окремо і всі разом могли з чистим сумлінням сказати: ми виконали свої християнські і національні обов'язки, ми донесли їх чесно до своєї могили і спокійно можемо стати перед Найсправедливішим Суддею, знаючи, що ми дали добрий приклад своїм наступникам. А вони в ближчому чи дальшому поколінні, що для історії народу не має ніякого значення, виконають заповітне Шевченкове слово, яке тяжить так само на нас, як тяжіло на його сучасниках і тяжитиме на всіх наступних наших поколіннях аж до виконання прохання в останній стрічці «Заповіту»:

«І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом!»

*За «Збірником Матеріалів», Шевченківський Комітет
у Великій Британії, Лондон, 1961*

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Проф. д-р Юрій БОЙКО

ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО ДВАДЦЯТИХ РОКІВ

(Передрук за дозволом Автора з «Вибране», том III, Мюнхен, 1981)

Національна революція 1917-20 рр., як знаємо, не привела бажаного успіху. Територія України опинилася в основному під російським пануванням. Створення Української Советської Республіки було вимушеною поступкою українському народові і разом з тим тактичним ходом для боротьби проти українських стремлень до політичної самостійності.

Обмежена форма української советської державности все ж таки вимагала певних консеквенцій. Українська культура дістала, нарешті, можливості широкого вияву в усіх сферах життя, хоча й за ідеологічною контролею Москви. Разом з тим створилися, кінець-кінцем, можливості для розвитку шевченкознавства за допомогою української держави. ВУАН, заснована ще 1918 року, зосередила навколо себе в Історико-філологічному відділі в Києві під кермою С. Єфремова головних знавців літератури, що взялися до питань шевченкознавства. Другим меншим центром таких дослідів став Харків.

Хоча й серед харківців були серйозні дослідники (Айзеншток, Багалій, Плевако), однак там перевага залишилася на стороні людей, які хотіли поставити творчість Шевченка на службу режимові (В. Коряк, А. Річицький і ціла низка комуністичних партійних діячів). Тим часом у Києві зорганізувалася група досвідчених літературознавців, що притягнула до себе молодих дослідників і пов'язалася з НТШ у Львові.

В київському середовищі ідеологічні приписи здебільшого сприймалися, як сумна обставина, що спотворювала дослід, і вчені більшою чи меншою мірою намагалися чи то пристосувати марксистські догми до свого розуміння наукових завдань, чи й просто ухилитися від отих осоружних налічок партійного думання.

Щоб узяти шевченкознавство під контроль комуністичної партії, об'єднати вчених з партійними діячами, в 1927 році в Харкові засновано Науково-дослідний Інститут ім. Шевченка, при ньому зібрано велику шевченкознавчу бібліотеку (коло 3000 видань з шевченківською тематикою), там таки зосереджено Шевченкові рукописи і першодруки видань його творів, його картини й ма-

люнки, архівні матеріали. Інститутові вдалося опублікувати кілька цікавих видань. Однак ця спроба співробітництва партії з ученими закінчилася арештом майже всіх наукових співробітників інституту в 1933 році.

Я не збираюся тут говорити про діяльність урядового крила шевченкознавців-партійців, мені хотілось би відзначити найголовніші особливості наукових осягів тих учених 20-их років, які не підпали в рабську залежність від ідеології комунізму й московських політичних настанов.

Якщо відділити набік намул марксистської фразеології праць із шевченкознавства, то серед учених можна помітити кілька методологічних течій, та втім розмежування між ними аж геть не таке й то виразне, бо всі вони, обтяжені обов'язком засвоювати марксизм, відзначались від марксистів найперше тим, що фактичний матеріал, а не тенденційна ідеологічна схема, становив для них вихідну точку досліду. Ця в одних випадках свідома, в інших несвідомо опозиція до марксизму стирала між дослідчими групами методологічні границі. Тому й наш поділ шевченкознавців на різні методологічні школи є відносний. Ці методологічні прямування не так протиставлялися *одне другому*, як зовнішній *офіційній ідеології*; вони ніколи не декларували себе на становищі окремих шкіл, це було небезпечно, а то й неможливо через обставини політичні, але все таки вони існували як відчутні течії.

Перш за все треба вказати на групу документалістів, дослідників, що взяли собі за мету збирати нові факти з життя і творчості Шевченка, перевести облік, зіставлення й перевірку раніше оприлюдненого фактичного матеріалу. Виникнення цієї течії було реакцією на культове ставлення до Шевченка з боку попередніх генерацій, було відповіддю на дзвінку пустопорожню фразу, що панувала в більшості писань про поета до революції.

До документалістів слід зарахувати С. Єфремова, М. Новицького, В. Міяковського, М. Навроцького, Марковського і деяких інших. Найвидатнішою науковою індивідуальністю серед них був акад. Єфремов, який встиг здобути собі репутацію заслуженого літературознавця ще до революції. Його значення в цій групі полягає передусім в тому, що він був її організатором і провідником. Сам же він намагався бути документалістом, але ніколи ним у повній мірі не став. Як літературознавець він виростав на сторінках дореволюційної київської газети «Рада» та визначався як автор статей в російських «товстих» журналах, звертаючи увагу на українську літературу і захищаючи її від цензурних скорпіонів і від зневаги з боку російського суспільства. Коли він писав про Шевченка після революції, він намагався глибоко ввійти в матеріал, безмежно пістичне ставлення до Кобзаря виробило у нього

якусь особливу екзальтованість у збиранні фактичного матеріалу про поета і в розгортанні широких дослідчих плянів. Під його керівництвом у співробітництві з А. Лободою, В. Міяковським, М. Новицьким, О. Новицьким і іншими пророблено величезну роботу щодо підготовки й видання четвертого й третього томів «Повного зібрання творів Шевченка». Видання зроблено на такім високім науковім рівні, що його треба зарахувати до числа щонайкращих критичних видань світової літератури. Том четвертий, що вийшов з друку 1927 р., містить в собі «Журнал» Шевченка, старанно відтворений у виданні аж геть до найменших граматичних помилок в оригіналі. І якщо сам текст «Журналу» разом з варіантами обійняв 210 сторінок, то коментарі до імен, подій, названих у «Журналі» художніх творів та коментарі до географічних назов посіли в цьому томі 550 сторінок. Кожна дрібничка, згадана в тексті Шевченка, знаходить насвітлення в коментарі, іноді дуже докладне. На початку книги, після передмови, вміщено статтю Єфремова «Літературний автопортрет Шевченка», в якій дуже кольоритно, надхненно і переконливо насвітлений образ Шевченка, як людини глибоких моральних якостей, людини культурної, культура якої засновується на моральних передумовах життєвого оптиміста. Дуже цінним є спостереження Єфремова над стилем «Журналу». У цій прозі академік слушно відзначив наявність ритмічного первня, композиційну стрункість. Цікаво, що численні помилки в російській мові «Журналу» за ближчої аналізи виявляються системою відхилень від вимог російської мови, підпорядкованих естетичним стремлінням українського поета. Велику кропітку роботу пророблено також над виданням 3-го тому, що в ньому вміщено не лише листи Шевченка, а й листи до нього. Яких же то великих розшуків вимагало виконання оцієї другої частини завдання! Багато листів позвірювано з автографами. Цей том, складаючися з-понад 1000 сторінок, містить в собі коло 650 сторінок коментарів, значну частину яких написав Єфремов.

Розшукуючи поживклі сторінки офіційних документів до біографії поета, Єфремов умів оживити їх чарівним ліхтарем своєї яскравої, барвистої мови. За приклад можна взяти хоча б його статтю «Поет і плантатор». На підставі літератури і неопублікованих архівних матеріалів тут змальовано боротьбу Шевченка за визволення із кріпацтва своїх родичів із збереженням за ними їхнього власного лану, землі, яке їм здавна належалося. Поміщик Фліорковський і Шевченко... З великою психологічною глибиною зображує Єфремов внутрішній світ цих двох людей, що унаочнювали собою кричущий контраст епохи середини XIX стол., з великою чуйністю він показує драму Шевченка, людини, що страждає за долю своїх рідних, а поруч нього виростає у статті барвиста постать душовласника-плантатора, що зажерущо три-

мається селянської землі, боронить своїх кріпосницьких привілеїв та разом із тим хоче представити це своє становище як найбільш гуманне.

Михайло Новицький — найближчий співробітник Єфремова — є визначною мірою протилежністю до свого метра. Він майже позбавлений емоційного підходу до досліджуваного матеріялу, часом він більше скидається на математика, ніж на літературознавця. Заслуги його в шевченкознавстві великі. Він простудіював архівні матеріяли про арешти Шевченка в 1847, 1850, 1859 рр., видрукував ще невідому частину цих матеріялів і додав до них пояснювальні статті. Він дуже уважний у досліджуванні документів, однак, як виявляється, ця документалістична зрівноваженість досліду також не завжди себе виправдує. Його розвідка про перебування Шевченка на Україні в 1859 р. і про донос на поета, буцімто він «блюзнірив» щодо Богоматері, показує негативні сторони документалізму: дослідникові не вистачило широти погляду, розуміння внутрішнього світу Шевченка, а тому Новицький поставився до документів арешту 1859 р. з більшим довір'ям, як вони на те заслуговували. Разом з Єфремовим Новицький видав в 1927 р. двотомове видання «Поезій» Шевченка. Після Плевака й Айзенштока це була друга в советських умовах спроба наукового видання Шевченкових віршів. Застарілий принцип контамінації (поєднання різних варіантів творів ув одне) був тут відкинений, для друку використано цілісні варіанти поезій. Звірені з оригінальними рукописами, при тому в деяких місцях редакторам не вдалося розібрати руку Шевченка, і вони наважилися в таких випадках зробити свої кон'юнктиви, тобто включити в сумнівних місцях слова на основі припущення, відповідно відмічаючи це.

Серед документалістів заслуговує на згадку також і Міяковський, і не тільки як сумлінний коментатор до академічного видання творів Шевченка: він визначився своєю публікацією листування між кирило-методіївцями, яку він супровадив передмовою: «Люди сорокових років». Листи Куліша, Білозерського в цій публікації надзвичайно цікаві, вони збагатили шевченкознавство уявою про думки, відчуття, мрії кирило-методіївців, їхню суспільну мораль і доповнили спогади Куліша і Костомарова, що до того були головним джерелом для пізнання духової атмосфери українського Києва 40-их років 19-го віку. У цих листах відбився національний ентузіазм, шира людяність київських друзів, їхній «неофітизм».

Спеціальним дослідом про Гулака, члена Кирило-методіївського братства, і рядом інших дослідів і матеріялів про Братство Міяковський значно поширив наше уявлення про українське ідейне середовище, в якому обертався Шевченко, але у висновках наш

документаліст був занадто обережний, може саме цим документалізмом і пояснюється скупість узагальнень і висновків.

Після документалістів дальшу значну групу дослідників можна було б назвати історико-соціологічною. Для неї характеристичні намагання усвідомити характер зв'язків Шевченка з суспільним життям своєї епохи, вивчити соціальні течії минулого і знайти в них місце для Шевченка. Цій групі доводиться найбільше рахуватися з вимогами марксизму, і сюди належали якщо не марксисти, то у всякім разі «марксистствующие», бож якесь інше історіософічне розуміння суспільних процесів уже і в 20-их роках не було дозволене.

На першому місці тут слід поставити Миколу Плевака. Його праця «Шевченко і критика» являє першу спробу критичного огляду еволюції думок про Шевченка, починаючи з сорокових років минулого століття і кінчаючи першими роками советської влади. Значення цієї брошури, в чепурній зеленій оправі, у свій час було дуже велике. В багатьох випадках авторові вдалося відділити в шевченківській літературі важливе від другорядного, встановити течії думок, які владно й широко опановували тих, які зверталися до творчості Шевченка. Автор виявив і деяку політичну сміливість, він наводив просторі цитати із праць, що трактували Шевченка як пророка і провозвісника державної незалежності України. Але у першого історіографа шевченкознавства ми наштовхуємося на відчутну неповноту, він майже не згадує про розвідки Франка, забуває про Комарова, у нього знайдемо надто піетичне ставлення до Сірка, до Драгоманова, яких він вважає за марксистів-матеріалістів, він позитивно відгукується на книгу Річицького «Шевченко в світлі епохи», яка правила в тих часах за офіційне джерело всієї шевченкознавчої премудрости, з кола якої вченим виходити не належалося, на думку партії. В культі Шевченка Плевако бачить тільки негативні сторони, забуваючи, що в ньому відбилася також захоплення народу ідеями Шевченка. Одначе. Плевако спрямовує свої удари також і проти «червоного культу» поета, яким уряд намагався замінити культ, що виріс на Україні стихійно.

Дослідник рішуче боровся з тенденціями показувати фігуру Шевченка у вигляді неосвіченого мужика. Він склав популярне видання уривків із «щоденника» Шевченка. І в доборі уривків і у вступній статті показано поета, як «соціаліста» і ворога релігії, що було даниною панівному тоді офіційному курсові.

Між 1907 і 1925 роками всі найкращі видання «Кобзаря» видано на основі редакційного оброблення В. Доманицького. Але Доманицький застосовував метод контамінації. В 1925 році «Кобзар» з'явився в новій редакції, яку підготували Плевако разом із Ай-

зенштоком. Контамінацію було відкинено. На основі рукописів поета для друку взято цілісні тексти. Плевако відстоював науковість шевченкознавства, тому і в текстології суб'єктивну сваволлю редактора відкидалося! Плевако зібрав багатющу бібліографію шевченкіяни, яку він незадовго перед своїм арештом пробував продати Інститутіві Шевченка і доля якої мені невідома.

Соціологізуючі автори ще більше, як документалісти, звернули увагу на Кирило-методіївське братство, але, в протизагаду документалістам, вони спробували дати ширші узагальнення, зробити висновки із зібраних документалістами матеріалів.

На цей час вже опубліковано головні фактичні дані про Братство (слідчі акти, листування тощо) і вже так виглядало, що проблему можна дослідити в цілому. Тому з'явилося ряд синтетичних розвідок на тему Братства. Академік Дм. Багалій в 1925 році видав брошуру «Т. Г. Шевченко і кирило-методіївці». Славетний історик, за всієї своєї відданості справі української культури, умів знайти «модус вивенді» так з монархічною, як із советською Росією. В книжці про кирило-методіївців він підкреслював свою відданість «теорії історичного матеріалізму», хоча його праця була всього-навсього переробленням його статті з 1918 року, в якій розуміється, і натяку на «історичний матеріалізм» не було. Книжка має деяку наукову вартість. Багалій намагався довести ідейний зв'язок Братства з попередніми поколіннями революціонерів на Україні, з «Обществом объединенных славян», і в цьому він мав рацію. Між ідейними позиціями Шевченка і решти кирило-методіївців він бачить різку протилежність, так скажу, «класового характеру». Ріжниця, звичайно, була. Але чи була вона цілком виразною? Аджеж якщо порівнювати «Книгу битія українського народу», щодо якої авторство Костомарова майже доведене, з ідеями творів Шевченка 1844-1845 рр. (що й зробив Марковский у 1924 р.) то виявляється, що Костомаров і Шевченко не тільки мали цілий ряд однакових провідних ідей, але й дуже близькі образні прийоми виразу цих ідей. Багалій та більшість представників історико-соціологічного напрямку перебільшували різниці поглядів кирило-методіївців, ставили наголос на розмежування за класовим принципом: з одного боку, «дрібні буржуа» або навіть поміщики, а з другого — репрезентант «напівпролетарського елементу» Шевченко.

А тим часом відмінності треба було шукати найперше в індивідуальних психологічних типах, в особливостях темпераменту, в характері знань і т.д., а тоді вже й у соціально-станових позиціях. Небезпеку штучно роздуханого розмежування помітив також представник історико-соціологічного напрямку Йосип Гермайзе і в рамках цензурних можливостей пробував рятувати ситуацію:

«... доба та, — писав він, — ще не спромоглась утворити різку ідеологічну диференціацію. Самодержавно-дворянський і поліцейський режим 40-их і дальших років усе в більшу та більшу контрастичність входив щодо нових сил соціального розвитку. І опозиція громадських сил об'єднувалась по лінії протесту проти кріпацтва, крайностей самодержавної системи, а іноді й проти самого державництва. На цій лінії однаково стояти могли тим часом представники різних соціальних груп, дарма що між ними уже досягав і в життя переходив антагонізм. У Кирило-методіївському Братстві бринить у всіх одна основна нота, що життям, розвитком продукційних сил була підказана, — протест проти кріпацтва, демократизм і національне українське визволення».

Як бачимо, професорові Гермайзе, якого в тих часах вважали за марксиста (а який в дійсності був членом СВУ), довелося скористатися з тяжкої гармати марксистської фразеології, щоб мати змогу говорити про спільність ідейних інтересів кирило-методіївців.

Уже й за тих часів відстоювання наукової істини на Україні вимагало певної сміливості. Цю сміливість мав також Гуревич, який видрукував 1928 року в Харкові брошуру «Молода Україна», присвячену 80-літтю створення Кирило-методіївського Братства. Його дослід детальний, автор притягнув широкий фактичний матеріал. В Братстві бачить він передвісників українського народництва. Зв'язувати кирило-методіївців з пізнішими генераціями українського суспільства — це вже було тоді небезпечно.

Найвидатнішим шевченкознавцем історико-соціологічного напрямку був Олександр Дорошкевич, який надрукував протягом 20-их рр. у журналах і наукових збірниках ряд статей, значна частина яких 1930 року була перевидана окремою книгою «Етюди з шевченкознавства».

Дорошкевич був оригінальним дослідником, він не накопичував нових матеріалів, але завжди вмів знайти нові фактичні дані для обґрунтування своїх поглядів. Перед шевченкознавством він поставив кілька нових проблем. Присвятившись вивченню середовища, в якому перебував Шевченко в петербурзькі роки своєї молодости, Дорошкевич звернувся до російських літературних споминів сорокових років минулого століття і старанно повитягав звідти деякі дрібниці, які стали не аби-яким причинком для розуміння умов життя Шевченка. На автобіографічну повість Шевченка «Художник» Дорошкевич поглянув оком знавця епохи і знайшов у цьому творі нове й важливе для своєї теми. І Шевченкові роки молодости раптом ожили під пером талановитого літературознавця і заблищали новими фарбами.

Тема естетики Шевченка до Дорошкевича була дуже недостатньо наświetлена. Дорошкевич зробив ніби ненароком у статті «Природа в поезії Шевченка» цілий ряд цікавих спостережень над естетичними поглядами Шевченка, зосередив у статті ряд висловлень поета, які показують, що Шевченко, осуджуючи ідеалістичну абстракцію в трактуванні мистецтва, зовсім не відкидав ідеалізму як світогляду, що охоплює живу моногранність життя. Дорошкевич вперше поставив на порядок денний питання про можливості контактів і взаємовпливів між Шевченком і петрашевцями. Він уперше застановився над питанням про вплив видатного російського публіциста Герцена на Шевченка. Обидві останні теми дослідникові не вдалося розкрити всебічно щодо охоплення фактичного матеріалу. Ще трудніше було утриматися на ґрунті об'єктивного наświetлення. Адже обидві теми, з політичного штандпункту беручи, були дуже актуальні, спокуса втілити в цих темах советську ідею «дружби народів», всупереч навіть історичним фактам, вже існувала, і в обох статтях можна помітити боротьбу об'єктивного досліду з переможним потягом до політичної злободенности.

Дальшу групу шевченкознавців слід було б означити як історико-естетичну, для якої певною мірою характеристичним було зацікавлення до методології німецького теоретика літературознавства Оскара Вальцеля з його ухилом в бік вивчення історії ідейних течій й естетичної природи стилів і творів. До цієї групи належали проф. Филипович, Віктор Петров, Петро Рулін, Б. Варнеке й інші. Представники цієї, так само, як і попередня група, розглядали літературні явища на історичному тлі, але в них не відчувалося не тільки «духу марксизму», але й марксистська фразеологія появляла себе в дуже обмеженій мірі. Найблискупішим представником цієї течії слід вважати Віктора Петрова.

В деяких своїх працях Петров стоїть на грані між белетристикою і наукою. Його твір «Роман Костомарова», в якому натрапляємо й на кольоритний образ Шевченка, написаний в жанрі роману. Місця для фантазії тут немає, поетична риса є допущенна лише в тій мірі, в якій вона сперта на наукове знання. Кирило-методіївці є тут виразниками європейського мислення. Цей невеличкий роман становить собою прекрасну мозаїку із величезного накопиченого матеріалу про кирило-методіївців, європейський романтизм і є експериментом *естетського* представлення осягів зі сфери наукового розуміння духового й літературного життя Шевченкової доби, розуміння культурного стилю епохи взагалі.

Багато зусиль присвятив Петров дослідженню діяльності Куліша. Стосунки Куліша й Шевченка стали предметом спеціального дослідження в кількох його працях. Ці стосунки вже многократно

і перед тим притягали увагу шевченкознавців, але Петрову вдалося висловитися з приводу цієї теми особливо цікаво, висловити ряд оригінальних думок, які однак, не завжди у нього взаємно узгіднені. Петров бачить водночас спільне і протилежне у цих письменників. «Куліш і Шевченко — пише він, — любили й поважали один одного, але любов їх, скажемо словами російського поета, була «горестною и трудною». При всій щирості їх взаємовідносини ніколи не були лагідними і спокійними». . . «З одного боку ми бачимо витриманого, з рівновагою хочу і можу, рівновагою серця й розуму», «холодного й мовчазного», застібнутого на всі гудзики Куліша, а з другого боку проти нього ставиться «гайдамака» Шевченко, що, при своїй звичці до мандрівного життя, не мав навіть скриньки, щоб переховувати свої папери, а мусів залишити їх у своїх приятелів. . . Куліш не любив у Тараса його безладдя щодо речей, учинків і слів. Він не раз вичитував йому за його розхристану «безпечность, набережность и лень». Ця побутова протилежність Шевченка і Куліша, — в розумінні Петрова, — відповідає протилежності двох типів соціального мислення, двох типів художників.

У зіткненні ідей «руссоїзму» з ідеями «просвітництва» Куліш був яскравим прихильником останніх, а в Шевченкові бачив «дитину природи», бунтівника, який вірив у природні стихійні сили поневоленого селянства. Куліш-державник протиставляв себе Шевченкові-анархістові.

«Пошана до Шевченкового генія у Куліша була. Шевченко для Куліша — геній, але геній чисто стихійний, необроблений, некультурований, дарований «гуляке праздному». «Ты, Моцарт, Бог, и сам того не знаешь». Це геній, що себе ще не пізнав і не освідомив. У Куліша була глибока і щира пошана до Шевченкового генія, але це була пошана, що її з'єднано було з обуренням проти, мовляв, неорганізованости цього генія».

Петров підкреслює літературну умовність розуміння Шевченка у Куліша, погляд крізь сочку романтичної теорії, яка дає викривлений образ великого поета. Шевченко великий тим, що він глибоко ввійшов у сенс народньої поезії та цей сенс відбив. Падіння немовби Шевченка, осуджуване Кулішем, полягає в тому, що автор «Кобзаря» вийшов за межі свідомости простого народу. І захоплення, і осудження визначаються романтичним світоглядом, в суперечностях поглядів Куліша є наявною внутрішня логіка. І Петров звертається до О. Вальцеля, до його книжки «Deutsche Romantik», в якій німецький вчений окреслив романтичний ідеал людини з натурою Протея, котрий уявляє життя через єдність суперечностей.

Питання взаємовідносин Шевченка і Куліша надзвичайно

складні. У світлі статей Петрова вони стали яснішими. Одначе естет і ерудит Петров якось не сприйняв національного патосу Шевченка. Дослідник не відчув в достатній мірі прагнень Шевченка до національної державности, і це негативно відбилося на його працях.

Представники історико-естетичного напрямку — Рулін і Варнеке — спинились докладно на проблемі — Шевченко і театр. Директор Театрального музею ВУАН Рулін зібрав великий фактичний матеріал про ставлення Шевченка до театру. В Шевченкові він показав цінителя театрального мистецтва, широко обізнаного в модній на той час драматургії та в багатьох зразках клясичної драми. Рулін зважає значення і правильність багатьох коротких зауваг Шевченка про драматичні твори, про опери й оперети, про балет, про гру акторів, розглядає ці висловлення Шевченка на тлі історії театрального мистецтва і приходить до висновків, що Шевченко мав здібність до влучних мистецьких характеристик, умів відчувати стиль у драмі і в її сценічному втіленні. На думку Руліна, жваве театральне життя Петербургу й Москви дало можливість Шевченкові зазнатися з кращими зразками сценічної гри не тільки видатних російських, але також німецьких, французьких акторів, і це дуже позитивно вплинуло на розвиток загальної естетичної культури поета. Скептично оцінює Рулін спроби Шевченка в галузі творення української драми. Історичну п'єсу «Назар Стодоля» він ставить не надто високо.

Недооцінка «Назара Стодоля» викликала статтю Варнеке, видатного знавця історії російського театру. Варнеке каже, що «Назар Стодоля» не є літературною драмою, під час читання ця річ справляє слабе враження, однак на сцені «Назар Стодоля» перетворюється, цій драмі властива феноменальна сценічність. І історик театру розглядає докладно природу цієї сценічності, аналізує твір за методикою Вальцеля, розкриває архітектоніку Шевченкової мелодрами, порівнює структуру цього твору зі структурою драм Шекспіра і приходить до висновку, що в Шевченкові треба бачити талановитого послідовника сценічної майстерности Шекспіра.

Всі шевченкознавці 20-их рр., крім урядово-марксистського напрямку, підкреслювали многогранність культури Шевченка і поволі руйнували міт про «простонародність», «наївність» «Кобзаря». Але історико-естетична школа, здається, найбільше конкретизувала тезу про значний культурний рівень Шевченка. Проф. П. Филипович іронізує з представників офіційного шевченкознавства. Професор бачить в цьому відхід назад на цілі десятиліття, повернення до помилок Драгоманова. Сам Филипович робить спроби зрозуміти місце Шевченка в європейській романти-

ці взагалі, знайти революційну своєрідність Шевченкового романтизму. Це дослідники вдається зробити лише дуже загально, в заторкнутій проблемі залишилося ще дуже багато нерозв'язаного.

Метода Филиповича щільно зближується вже з методою порівняльного літературознавства, яке стосовно Шевченка не мало певної групи своїх adeptів. Майже єдиним компаративістом виявив себе Навроцький в просторій розправі про поему «Гайдамаки». Він прийшов до висновку, що джерела поеми були різномодні, передусім народні. Шляхом зіставлення Навроцький знайшов літературні впливи передусім з боку польської літератури. І це останнє було принципово важливе для шевченкознавства. Річ у тому, що в 1917 р. Щурат написав цікаву, але не досить переконливу розвідку про зв'язки Шевченка з революційними польськими колами. Розвідка зазнала рішучої критики з боку Новицького (1923), Навроцький, таким чином, відновлював в деякій мірі рівновагу, показуючи на підставі глибокої аналізи фактів, що польські джерела для розуміння Шевченкової творчості легковажити не доводиться.

Формалістичний табір літературознавців складався з Б. Якубського, А. Шамрая, Майфета, Д. Загула, а почасти сюди належали й Айзеншток, Навроцький. Ця група відзначалася деякою активністю у вивченні творчості Шевченка, але об'єктивне значення цієї активності невелике. Серед українських формалістів не було, вчених формату Шевченкового або Жирмунського. Та й цензурні умови для формалістів на Україні були важчі, ніж у Росії. Тому вони не витримували методологічної послідовності, впадали в банальне соціологізування, і це збезцінювало їхні праці.

Цілком влучно висловився Ф. Колесса: «Одне, що вражає в цих працях — це намагання — з одного боку зводити до соціальної бази навіть особливості поетичної форми, як ритміка, рима, з другого ж — тенденційно вменшувати безперечний і то сильний вплив українського романтизму на раннього Шевченка тому, що, мовляв, його представники репрезентували «буржуазну» ідеологію. На ділі ж, коли Шевченко у великій частині своїх поезій користувався розміром і стилем українських народніх пісень, то хіба не з клясових мотивів? Він тільки бажав знайти найкращу, а при тім рідну форму вислову для своїх палких дум.

«Щоб слово пламенем взялось,
щоб людям серце розтопило».

Інакше тяжко було із почуттям клясової приналежності «музицького» поета погодити факт, що саме в своїх революційних поемах він залюбки звертається до чотиристопового ямбу, який до найбільшої досконалості довела пушкінська плеяда поетів».

Українським формалістам пощастило проробити велику роботу щодо обліку, реєстрування формальних особливостей творчості Шевченка, але вони дуже поверхово збагнули естетичний сенс цих форм. Найцікавішим формалістом був Шамрай. Він пробував створити свою власну методологічну систему на основі сполучення формалізму і лінгвістично-психологічного напрямку Потебні. У статті «До еволюції розміру коломийки в творчості Шевченка» він звів до купи осяги формалістів в аналізі Шевченкової віршової техніки.

Формалістичні схильності Айзенштока не розвинулись відповідно до його значних літературних здібностей. Звертає на себе увагу його передмова до «Дневника» Шевченка (1925), перша кфаліфікована праця до цього прозаїчного твору великого письменника. Заслуга Айзенштока полягає в тому, що він ще в 1922 р. ясно поставив питання про конечність шевченкознавства як окремої галузі історії літератури, з такою ж спеціалізацією, якої досягли західні вчені в дослідженні Данте, Шекспіра, Гете. З 1927 р. йому, яко відповідальному секретареві Інституту Шевченка, довелося опинитися між Сциллою і Харібдою: з одного боку організувати наукову діяльність Інституту, але й разом з тим вшальтовувати Інститут в боротьбу з київськими «буржуазними академіками». Скоро й сам Айзеншток потрапив під удари советської критики, як «буржуазний формаліст». Надходили грізні часи для української культури. Це Айзеншток своєчасно зрозумів і втік до Росії, де швидко перефарбувався в «марксиста» і під такою фарбою у гараздах дожив до наших днів.

Але інша доля судилася більшості українських шевченкознавців. В 1930-1937 рр. серед тисяч заарештованих українських інтелігентів опинилася більшість шевченкознавців, їхні книжки заборонено й винищено.

Процес розвитку шевченкознавства перервано гвалтовно.

Тарас ШЕВЧЕНКО

МОЛИТВИ

I

Царям, всесвітнім шинкарям —
І дукачі, і таляри,
І пута кутії пошли!

Робочим головам, рукам,
На сій окраденій землі
Свою ти силу низпошли!

Мені ж, мій Боже, на землі
Подай любов, сердешний рай,
І більш нічого не давай!

24.V.1860.
Петербург.

II

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії окуй,
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх
Постав Ти ангели свої,
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о, Господи, подай
Любити правду на землі
І друга щирого пошли!

25.V.1860.

III

Злоначинающих спини,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй!

А доброзичдущим рукам
І покажи, і поможи,
Святу силу низпошли!

А чистих серцем? Коло їх
Постав Ти ангели свої
І чистоту їх соблюди!

А всім нам вкупі на землі
Єдинодуміє подай,
І братолюбіє пошли!

27.V.1860.

IV

Тим неситим очам,
Земним богам, царям —
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
І хвалебні псалми —
Тим дрібненьким богам!

Роботящим рукам,
Роботящим умам —
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждять,
І посіяне жать —
Роботящим рукам.

Добросерним, малим,
Тихолюбцям святим,
Творче неба й землі,
Долгоденствіє їм
На сім світі, — на тім
Рай небесний пошли!

Все на світі — не нам,
Все богам тим, царям:
І плуги й кораблі,
І всі добра землі,
Моя любов, а нам —
Нам любов між людьми!

31.V. 1860.
Петербург.

ПСАЛОМ XLIII

Боже! Нашими ушима
Чули Твою славу.
І діди нам розказують
Про давні криваві
Тії літа, як рукою
Твердою своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі, і силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Слав'я Господа. А нині
Покрив-еси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами:
І всякий день перед нами —
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах уміраєм,
Не молилось чужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги!
Поборов Ти першу силу,
Побори і другу,
Ще лютішу. Встань же, Боже
Вскую будеш спати,
Од сліз наших одвертатись,
Скорби забувати?
Смирилася душа наша,
Тяжко жить в оковах!
Встань же, Боже, — поможи нам
Встать, на ката знову!

ДО ОСНОВ'ЯНЕНКА

Б'ють пороги; місяць сходить,
Як і перше сходив. . .
Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив.
Нема Січі! Очерети
У Дніпра питають:
«Де-то наші діти ділись?
Де вони гуляють?»
Чайка скиглить, літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

На тім степу скрізь могили
Стоять та сумують;
Питаються у буйного:
«Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились?
Верніться! Дивіться:
Жита похилились,
Де паслися ваші коні,
Де тирса шуміла,
Де кров Ляха, Татарина
Морем червоніла.
Верніться! . . .»

— “Не вернуться,” —
Загуло, сказало
Сине море: — “не вернуться,
На віки пропали!”

Правда, море, правда, сине:
Такая їх доля!
Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля;
Не вернеться козаччина,
Не встануть гетьмани,
Не покриють Україну
Червоні жупани, —
Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;

Тяжко, важко сиротині,
А ніхто не бачить,
Тільки ворог, що сміється.
Смійся, лютий враже,
Та не дуже, бо все гине, —
Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда,
І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине. . .
От де, люде, наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменю,
Без хитрої мови,
А голосна та правдива,
Як Господа слово.

Чи так, батьку-отамане?
Чи правду співаю?
Ех, як би то. . . Та що й казати!
Кебети не маю.
А до того — Московщина,
Кругом чужі люде.
«Не потурай!» може, скажеш;
Та що з того буде?
Насміються на псалом той,
Що виллю сльозами,
Насміються! — Тяжко, батьку,
Жити з ворогами!
Поборовся б і я, може,
Як би малось сили;
Заспівав би, — був голосок,
Та позички ззіли.

Отаке то лихо тяжке,
Батьку ти мій, друже!
Блужу в снігах та сам собі:
«Ой, не шуми, луже!»
Не втну більше. А ти, батьку,
— Як сам здоров знаєш, —
Тебе люде поважають,

Добрий голос маєш.
Співай же їм, мій голубе,
Про Січ, про могили,
Коли яку насипали,
Кого положили;
Про старину, про те диво,
Що було, минуло. . .
Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погибала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!
Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
«Гриця» заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляжу в чужу землю,
В чужій домовині!

(1839)

Петербург.

РОЗРИТА МОГИЛА

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За що тебе сплюндрували,
За що, мамо, гинеш?
Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?
— «Молилася, турбувалася,
День і ніч не спала,
Своїх діток доглядала,
Звичаю навчала.

Виростали мої квіти,
Мої добрі діти, —
Панувала і я колись
На широких світі.
Панувала. . . О, Богдане
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матірь,
На свою Україну,
Що, колишучи, співала
Про свою долю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю! . . .
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колись б придушила,
Під серцем приспала!
Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі;
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває.
Нехай рие, розкопує,
Не своє шукає. . .
А тим часом перевертні
Нехай підостають,
Та допоможуть Москалеві
Господарювати,
Та з матері полатану
Сорочку знімати!
Поспішайте ж, недолюдки,
Матір катувати!»

На-четверо розкопана
Розрита могила. . .
Чого вони там шукають?
Що там схоронили
Старі батьки?
Ех, як би то. . .
Як би то знайти те,

Що там поховали,
Не плакали б діти,
Мати б не ридала.

9.X.1843.
Березань.

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро, і кручі
Було видно, — було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу, — отоді я
І лани, і гори —
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того —
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою, злою кров'ю
Волю окропіте!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом!

25.XII.1845.
Переяслав.

СЛІД ПО ПОЕТОВІ

*Століття минають, а гомін Тарасового слова не вищу-
хає. Воно й далі стоїть у лаві борців за правду, за волю,
за Україну.*

*«Роботящим умам» варто переглянути сьогодні бодай
маленьку часточку відгомону, що його викликало поетове
слово. Від 1861 року минулого століття донині, з усіх
кутків землі української лине цей відгомін і буде линути
доки й «сонце з неба сяє». І не спинять його фальшиві
пророки та високомудрі лжевчені. Марна й праця!*

Пантелеймон КУЛІШ

СЛОВО НАД ГРОБОМ ШЕВЧЕНКА

Немає в нас ні одного достойного проректи рідне українське слово над домовиною Шевченка: уся сила і вся краса нашої мови тільки йому одному відкрилася. А все ж ми через його маємо велике й дороге нам право — оглашати рідним українським словом сю далеку землю.

Такий поет, як Шевченко, не одним українцям рідний. Де б він не вмер на великому слов'янському мирові, чи в Сербії, чи в Болгарії, чи в Чехах, — всюди він був би між своїми. Боявся еси Тарасе, що вмреш на чужині, між чужими людьми. Отже, ні! Посеред рідної великої сем'ї спочив ти одпочинком вічним. Ні в кого з українців не було такої сем'ї, як у тебе; нікого так, як тебе, на той світ не проводжали. Були в нас на Вкраїні великі воїни, були великі правителі, а ти став вище всіх їх, і сем'я рідна в тебе найбільша. Ти-бо, Тарасе, вчив нас людей із сього світу згоняти, не городи й села опановувати: ти вчив нас правди святої животворящої. . . От за сю-то науку зібралися до тебе усіх язиків люди, як діти до рідного батька; через сю твою науку став ти всім їм рідний, і проводжають тебе на той світ з плачем і жалем великим. Дякуємо Богу святому, що живемо в не такий вік, що за слово правди людей на хрестах розпинали або на кострах палили. Не

в катакомбах, не в вертепах зібралися ми славити великого чоловіка за його науку праведну: зібрались ми серед білого дня, серед столиці великої, і всею громадою складаємо йому нашу щиру дяку за його животворне слово.

Радуйся ж, Тарасе, що спочив ти не на чужині, бо немає для тебе чужини на всій слов'янщині, і не чужі люди тебе ховають, бо всяка добра і розумна душа тобі рідна. Бажав еси, Тарасе, щоб тебе поховали над Дніпром-Славутом: ти ж бо його любив і малював, і голосно прославив. Маємо в Бозі надію, що й се твоє бажання виконаємо. Будеш лежати, Тарасе, на рідній Україні, на узбережжі славного Дніпра, ти ж бо його ім'я з своїм ім'ям навіки з'єднаєш. . . Ще ж ти нам залишив один завіт, Тарасе. Ти говорив свій непорочний музи:

Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли, — у нас нема
Зерна неправди за собою. . .

Великий і святий завіт! Будь же, Тарасе, певен, що ми його собою збережемо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проложив еси. Коли ж не стане в нас сили твоїм слідом простувати, коли не можна буде нам, так як ти, безтрепетно святию правду глаголати: то краще ми мовчатимем, — і нехай одні твої великі речі говорять людям вівіки і віки чисто, немішану правду.

Осип ФЕДЬКОВИЧ

СПІВАЦЬКА ДОБРАНІЧ

На скін Тараса Шевченка

Світить місяць світлесенько

В молоденькім маю,

Би ся було виднисенько

На козацькім краю;

Би ся було виднисенько

В калиновім лузі.

Як вкраїнський співаченько

На Вкраїні тужить.

І сів си бідний нічков на кургані,

Докола степом сльозами провів,

Склонив на руки мармурові скрані,

Зітхнув до Бога, далі занімів;

І думав довго в яснім світлі луни,

І плакав много, пак ся повтирав,

І взяв кобзину, ткнув кроваві струни,

Та й так сарака лугом заспівав:

Чи я не тутки раз родився,

Не тутки живши, не нажився,

Не тут в желізо мня кували,

Би мої думи повтихали?

Ой тутки, тутки, милий Боже!

О Україно, Запороже

Чи співакові та лиш доля:

Кайдан, Сибір і вся неволя? —

І ци ж подоба в світі бути,

навчившись орлом полинати,

Навчившись степом погуляти,

І з козаками пробувати?

О Україно, рач простити,

Не можна серцю тутки жити,

То най навіки тя покине,

Най тутки трісне, тутки гине!

І склав кобзину бідний на кургані,

Докола степом сльозами провів,

Склонив на руки мармурові скрані,
Зітхнув до Бога, далі зацімів;
І тихо було ніченьков у маю,
Зірниці плачуть на шовковий луг,
А соловіє в калиновім гаю
Заголосило степом наокруг:

На добраніч ти, віщуне
На козацькі діти!
Ляг-єсь спати в світлі луни
В засльожені квіти.
Спи ж ти, руський соловію,
Я за тебе тужу,
А як тутки зазоріє,
Я тебе пробуджу.

1861, Буковина.

ОСЬМИЙ ПОМЕННИК ТАРАСОВІ ШЕВЧЕНКОВІ НА ВІЧНУЮ ПАМ'ЯТЬ

Варіант А

И слышах глас с небесі, яко
глас вод мног, и яко глас
грома велика, и глас слышах
гудец гудущих в гусли своя,
и поющих, яко пісьнь нову.

Апокалипсис

І ти, Батьку, возопів нам
Таку пісню нову
Чистим серцем, чистим духом,
Чистим рідним словом.
І собрав нас своїов гуслев
У собор великий,
І здригнулись на престолах
Черлені владики,
Бо почали попускати
На залізних главах
Ті сльозами насаджені
Корони криваві.

І почали валитися
Ті катуші люті,
А на гробах поборників
Зелена, як рута,
Стала воля виростати,
Здойматися д горі.
Не здоймилась, затолочив
Тяжкий її воріг.
Затолочив. Всі тирани
З усійого світа
Не годні їй затолочить.
У землю убити.
Бо вона, як озиме жито,
Корчем розростаєсь, —
А над житом пісня пієсь
І день зустрічає.

І що прийшло з того всього
Багровому звіру?
Він тя убив та й задумав,
Що і твою ліру
Розбив о стовп своїй тюрми!
Не розбив-єсь, кате,
Лиш ударив нев — і тільки!
А вона, проклятий,
Задзвеніла тим сильніше —
Ввесь дух стрепенувся!
А ти поблід, бо перевірглись
На всій святій Русі
Зачаровані сини їй,
Що закляті спали
Під нечистов твоїов лудов.
Провірглись, устали,
І до мечів своїх ясних
Простягнули руки,
І віддадуть кару в кару
І муки за муки.
І подеруть на онучі
Ті ваші соболі,
І посадять на престолі
Не вовка, а волю.

А ти все заподіяв,
Великий наш святе!
О, не зійшлись ми сьогодні
Мерців споминати,
А прийшли ми спом'янути
Воставшу од гробу
Нашу славу, наше слово,
І нашу свободу.
І живого спом'янути
Тебе в наших душах!

Жива є Русь, і живі є
Всі душі на Русі,
І воспоють таку пісню,
Як згойдане море,
І поведуть твої речі,
Як вічні зорі,
Нас у лиман той безпечний
Просвіти і миру,
А могили лиш кайдани
Та ніч будуть крили.

Достойно єсть, пани-брата,
Святих споминати;
Достойно єсть їм молитись, —
Да ще краще, братя,
Ті діла їх послідувать
І речі святії,
І на їх гробах великих
Садити надію.
І виросте та надія,
Умита росою, —
Не росою, а сльозою
Тов чистов, святою;
І здойметься, які ті дебрі,
Годовані ріки,
Не рікою, але кров'ю
Вовіки і віки;
І здойметься, і виросте,
І зазеленіє,
І зацвіте, і уродить
Велика надія —
Діла добрі, діла нові,
Діла неминуті,

І розіб'є на шматочки
Тиранській пута.
І почує нова душа
Нову в собі силу,
І посадить — не надію
На святих могилу,
Але голови тиранів
Посадить вна, братя!
І віддасть вна волю волі,
А катові ката.
Й позбирає свої діти
В хатах на помості,
І приїде правда, воля
Навік до їй в гості.

Спом'янімо ж, пани братя,
Святого ми нині!
Не вмерлого, а живого, —
Бо слово не гине.
Форма в форму міняється
Від віка до віка, —
Да без краю і без міри
Жив дух чоловіка.

1869,
Буковина.

Михайло СТАРИЦЬКИЙ

ПО ВИХОДІ ПРАЗЬКОГО ВИДАННЯ
Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Читаю знов святі глаголи
Великомученика я,
Й такою тугою ніколи
Ще не пеклась душа моя:

Немов образа та кривава
Мене у пазурах трима, —
У ній і кривда, і неслава,
Й срамотна пляма від ярма!

1876

Іван ФРАНКО

ШЕВЧЕНКО І ПОКЛОННИКИ

Апостол правди і науки,
Котрого ждав ти день по дню,
Прийшов, простяг потужні руки, —
І Легіон ім'я йому.

Но ті, що змаленьку кормились
Дум твоїх скорбних молоком,
По всьому світові хвалились
Тобою, своїм співаком,

Ті, як нового гостя вздріли,
Позатикали вуха всі,
А то й в поліцію побігли,
Низькопоклонники твої.

5.IV.1880

Михайло СТАРИЦЬКИЙ

НА РОКОВИНИ ШЕВЧЕНКУ

(До поновлення могили)

За Каневом, на горах, аж на чолі,
Де унизу Дніпро щось гомонить —
Могила єсть: її дощі поволоі
Розмили вкрай: дубовий хрест лежить;

І щовесни з гори рвуть хвилі глину,
Обвалюють у воду береги, —
Щоб вирвати в недбальців домовину
Й на дні сховать останки дорогі. . .

Хто ж там лежить? Кобзар наш незабутній,
Що возпріяв «терновий» за любов;
На чужині зітхнув він дух слаутній
І тліном лиш вернувсь додому знов. . .

Ні, він не вмер! Поки ще наше слово
Лунатиме серед степів, лугів,
Його пісень розіллється чудово
Мельодія по сизій млі віків.

І заповіт братерства та любови,
Що він нам дав, як стяг, на боротьбу,
Перелетить луною в інші мови
І правдою подужає злобу.

Настане час, і з тим новим псаломом
Ми підемо по стогнах городів
І воздамо з тимпанами та дзвоном
Хвалу йому, заступнику рабів.

Настане час. . . Хоч і зима панує,
І в глупу ніч мовчить ще правди дзвін, —
А темний люд і поночі простує
На гору ту, де мученика тлін.

1882

Людмила ВОЛОШКА

ШЕВЧЕНКОВІ

Сотня літ уже минає
Як слова твої святії
Розійшлись по Україні,
Мов ті перли дорогії.

І в тих перлах-самоцвітах
Є найкращі перлинки:
То слова про тяжку долю,
Долю жінки-українки.

Ти убрав її квітками,
Ти умив її сльозами
І уславив всьому світу
Щонайкращими думками.

Чарівний дівочий образ:
Карі очі, стан тоненький,
Чорні брови, ясний погляд,
Сміх веселий молоденький.

Образ матері святої,
Що дочку її єдину
Пан покриткою пускає,
Оддає в солдати сина;

І дівчину-сиротину —
Не словами, а сльозами,
Батьку славний, незабутній,
Змалював ти перед нами.

І за те, аж поки буде
Україна існувати,
Не забудуть українки
Тебе, батьку, шанувати.

І од пишного палацу
До найменшої хатини
В щирім серці українки
Вдячний спомин не загине.

1908, Житомир.

Олена ПЧІЛКА

НА ШЕВЧЕНКОВІЙ МОГИЛІ

Я на Тарасовій могилі
Стою сама в журбі німій,
Сплелися в думки легкокрилі
Моя задума й смуток мій. . .

Нема юрби, немає гуку,
Мовчить околиця смутна, —
Та виразніш про давню муку
Могила мовить самотна. . .

Я чую дух святої сили
Під тим проречистим хрестом,
І до величної могили
Я прихиляюся чолом.

Та не кладу вінець терновий, —
Хоч муки тяжкої були, —
Не буде цей вінець лавровий,
Емблема бучної хвали, —

Я положу барвінку вітку,
Хреста я нею обів'ю,
І польову кладу я квітку,
Зірвану в близькому краю.

Тарасе, батьку! Ти вгадаєш,
Де квітка тая процвіла,
Красу журливую пізнаєш,
Що в краю рідному зросла:

То сон-трава, що на могилах,
Тобою співаних, буя,
Де ти витав на тихих крилах,
Де думка плакала твоя!

1912, Київ.

Галина КОМАРОВА

Т. ШЕВЧЕНКО

(В 40-і роковини його смерті)

Був час лихий, в неволі непросвітній
Наш бідний край без слова замирав,
Народ губив свою свідомість, гордість,
У тьмі, в ярмі, німуючи, мовчав.

Було скрізь темно, кращі діти краю
Не знали, де шукати світу їм,
І падали безсило кволі руки,
Згасав вогонь у погляді смутнім.

В той час лихий у хаті вбогій, темній
Світ засіяв і тихий, і благий,
З'явивсь «апостол правди і науки»
І вийшов на шлях тяжкий, довгий.

Пройшов він мало: смерть неублаганна
Його взяла в обійми потайні,
Але лишив він дивну надію,
Слова лишив величні і міцні.

Вогнем палючим ті слова проникли
В серця людські пригноблені, страдні,
Збудили в їх відважнії бажання
І слави нагадали зниклі дні.

І світять нам пісні поета дивні,
І кличуть нас до любої мети,
І поки будуть ті пісні бриніти,
Ми не впадем, ми будем все іти.

Нехай тепер тобі розкажуть хвилі,
Що не забули ми твої пісні,
Що ми йдемо дорогою твоею
І заповіти любимо твої,

Що ти для нас прекрасне ясне сонце,
Від котрого ми маємо життя,
Тепло і світ, а в дні тяжкі занадто —
У кращу долю віри почуття.

1912, Одеса.

СМЕРТЬ ШЕВЧЕНКА

Березневий присмерк понад Петербургом,
серце неспокійне, віддиху нема.
Ще сніги біліють, вие біла хуга,
— а на Україні, мабуть, вже весна.

Він ступа в задумі на скрипучі сходи
та, підпершись, важко пристає на мить,
і йому здається, що кудись відходить,
тільки серце — болем навісним щемить.

І йому здається, що його найближчі
— всі довкола нього — тихо гомонять,
і свою він долю знову тужно кличе,
викликає долю свою навмання.

*

Він бачить знов, у млі якійсь повиті
— зелений степ і блискавки шабель,
і чорну землю, копитами зриту. . .
Оксану, і криницю, й журавель.

Усе сплелось в химерні звуки пісні.
Він чує здалеку, як вітер шелестить
і котить бур'яни, мов на чумацькій тризні,
на покритки й причинної — калинові мости.

За обрієм, на тополиному роздоллі,
де сад вишневий — солов'їна ніч,
— отам, отам — його кріпацька доля,
і вічні Прометеївські вогні.

Та ось іде він босий поміж людом,
і не чернець, і не кобзар він, ні!
Козачий степ заклекотів у грудях,
розкрилив біль і гнів розпломенив! . . .

А потім — Кос-Арал, степи руді і чорні,
солдатчина, й Черкаси, й Петербург. . .
— і важчає рука, снуються думи хворі,
Шевченко знову порина в журбу. . .

І мариться йому далекий Київ. . .
Глікерія це, чи княжна — іде?. . .
А він — кохав так і простив їй,
бо все минає, все пройде. . .

І знову чує — силу й невмирущість,
і віщим дзвоном — знов луна душа,
і лине піснею понад Дніпрові кручі,
де заблудилась мудрість Куліша.

І гайдамацький гнів гримить у пісні,
і блискають ножі, лопочуть корогви,
— і скорбна тінь Марії на святій дідизні
схилилась у сльозах, поникла у крові.

*

Березневий присмерк понад Петербургом,
все пливе в тумані. Вже не має сил,
— і рука опала.

Темрява похмура
застилає очі, білий світ відплив.

І упав на сходи — велетнем підтятим,
велетнем самотнім — на усі часи, —
лиш припав до нього мандрівник крилатий —
вітер з України, та й заголосив.

І лиш чув крізь тихнучий шум далечіні
— матері своєї колисковий спів,
і, примкнувши очі, тихий і спокійний,
колисанці вслід — він хмаркою поплив.

XII, 1960

Євген СВЕРСТЮК

НА ДЕВ'ЯТЕ БЕРЕЗНЯ

Кожному народові орати свою ниву життя — зі свого краю. І світ відкриє й знайде його на своїй карті тоді, коли нива зорана, зрошена, коли вона зродила дивний, незвичайний плід.

Є щасливі нації. Для них відступництво і національна зрада — просто випадок патології, що реєструється в клініці, але не фіксується в історії. Для нас цілими століттями дорога зради пахла коритом, мундиром, золотом, а дорога вірності — кров'ю.

Скільки відомих і невідомих лицарів пройшло цією богунською дорогою вірності й честі!

З їхньої крові й поту наша земля зродила Тараса Шевченка — зухвалого генія, який цілому народові прокладав шлях проти течії. Народові з зав'язаним ротом і скованими руками. Всупереч цьому, всупереч очевидності і всім обставинам він виявив чудо людської любові і віри. Його віра зрушила гори узвичаєних, узаконених понять про «історичну неминучість» капітуляції і рабства. А коли доводила, що неволя і загибель України судилася Богом — він підняв бунт проти самого Бога.

Він звулканив слова, записані запорозькою кров'ю і зорані кріпацьким плугом.

Ми будемо живими, доки в нас житимуть ці слова.

Сліпий Кобзар на високій могилі — це символ витворений не так поетичною уявою, як нашою історією. Він тривожно вдивляється в обрій, де нічого не видно, тільки вітер приносить віками ту саму пісню, і в проростанні кожної травинки пульсує пам'ять землі. Він, Кобзар, чує глибше, бачить вище і далі, ніж сотні сильних світу, засліплених своєю мудрістю мухи-одноденки.

Не ідеалізуймо і не обожнюймо Шевченка. Але пам'ятаймо, що він душа нашого народу. Ті, хто обминав його, втрачали себе і не залишали після себе навіть перегною «на нашій не своїй землі». Ті, хто приймав його заповіт любові і безоглядної боротьби до останку, ті стали сіллям землі, живим втіленням національної честі, гідності, громадянської совісті. Без їхньої науки ми не мо-

гли б бути людьми. Шевченко своєю пророчою пристрасстю внутрішньо розкріпачував людей і вчив їх бути людьми.

Бувало, його звойовували і розхитували під ним п'єдесталь ті, кому він здавався не досить послідовним, кому здавався його п'єдесталь надто закам'янілим.

До нього втоптували стежку мільйони прочан, тисячі акторів, що тільки в молитві йому виповідали свою роллю, сотні послідовників, що клялися йому у вірності, і десятки дітей, що мовчазно приходили на могилу батька.

З одними він був німий і примарний, як вічне божество. Акторів він прощав всеблагим вибачливим усміхом. Від послідовників похмуро приймав присягу. А діти оновлювалися біля нього, і кожен по-своєму ближче відчував початок і краще уявляв продовження себе.

Ціле століття над дніпровими кручами лунає «Заповіт», і в ньому різні покоління висловлюють своє. Але навіть тоді, коли його просто записали на платівку і прокоментували перед пуском, — він залишився клетотом одвічного джерела і вільною піснею для втомленої душі.

1967

Любомир ГОСЕЙКО

У ХОРОШИЙ ШЕВЧЕНКІВ СЛІД СТУПАЮЧИ

(Уривок з поеми)

Нехай прославлені ті ноги будуть,
які дались рукам покорою сповненим —
нехай узавждена душа та буде,
котра за лжу міняла правду пресвяту.
Нехай боги убоготворять божество людське,
що з висоти слов'янських едельвейсів
зійшло в зубожілі долини передсмертя,
щоб, перебрівши житні перехрестя,
ізлинуги в зеніти Сонячних галактик,
де національність міжнароднього взивання —
в одній молекулі людської доброти.

Нехай з гробів насильства всі встають,
хто завтра братові подасть десницю
і за шляхетне братерство кого розп'ято,
за істину людську і сонце днів.

Хай воскресить земля ще раз
ще не загиблого борця свобод,
що давсь розп'ятись в рідному народі
за те, що наш прийняв святий обряд
і право звать себе вкраїнцем.

.....

Завжденні кряжі обріїв трубних —
у пшеницях розсвінулось щось житне.
Встають плугатарі
і дивляться в безмежжя,
як в колосі пшеничного світання
ледь прокидається шевченківська доба.

Оспала осоружність мнимої планети
нові святі закони прийняла:
з пшеничних нив — житній хліб,
з дороги в вічність — безвість днів,
з розстреленого чаду — небу гимн.
Встають з морів плугатарі нові,
розбиті судна безвідплатних стерн
хрестять водами твердшими за камінь
і точуть камені твердіші від мордерств.

Тихцем — орлиним злетом над чорноземом
обімліває зоряна червона вись,
а вже на небі, коло Оріона,
новий рождається слов'янський сонм —
у весь відкритий космос нашого століття
нових вогнів
свята Тарасова дорога.

Як вийдеш, друже, зоряної ночі
Чумацький зустрічати вічний шлях,
то глянь на зов Тарасової Путі,
що нагаптована зірками людства:
«О світе — здрастуй, світе —
шевченківська доба!»

1979

Проблеми національного визволення

Б. ОЗЕРСЬКИЙ

НА ФРОНТІ БОРОТЬБИ

Ситуація в Україні і в імперії характеристична всезростаючим протиросійським і протикомуністичним спротивом, визвольною боротьбою України й інших поневолених націй в ССРСР і в сателітніх країнах.

Вожді імперії у своїх засадничих доповідях ствердили зростання впливів визвольного націоналізму, включно зі стихійним поворотом туги молодого покоління до релігійности, яка має виповнити метафізичну пустку, яку створив філософський матеріалізм в духовості людини. Катакомбна Церква кріпшає. Її сила непереможна. Це стосується не лише УПКЦ, але й УАПЦ. У «Віснику УКЦ» ч. 1 маємо вістку про дію теж вірних УАПЦ. Хроніка УКЦ і «Український Католицький Вісник» підтвердили наші принципові позиції; більше того — нерозривну пов'язаність визвольного націоналізму з релігією, з християнством. Підтверджені теж наші антиросійські, а не лише антикомуністичні позиції. Підтверджена наша активна постава до Патріярхату і Патріярха Йосифа, як теж концепція АБН. Виправдується наша опозиція проти легалізації УКЦ, яку первісно захищала група о. Будзінського і Й. Терелі, а тепер корегувала згідно з нашим становищем, яке повністю поділяв Патріярх, а за яке сильно большевики атакували Я. Стецька, а яке висловлене у промові на урочистостях в честь Патріярха декілька років тому. Критична постава до дисидентського руху обмеженого виключно до оборони людських прав, без наголошення передусім національних — підтверджена «Хронікою УКЦ».

Є там і деякі сперті на неповній інформації помилкові позиції, наприклад, оцінка німців як наших союзників, що є консеквенцією логічних міркувань; поділу Німеччини, але з малим знанням німецької ментальности, яка диктує німцям ставити себе на рівні лише з державними народами, а комплекс псевдо-каяття, зокрема щодо жидів і поляків, має теж своє значення тепер. Теж тиск Москви грає велику роллю у тому знецінюванні українського чин-

ника. «Хроніка УКЦ» не доцінює Наддніпрянщини, що є одностороннє, бо шести- і семидесятники знайшли своє головне місце у Києві з Симоненком, Аллою Горською, Світличним, а православними є і Сверстюк, і Бердник. Не є теж слушне твердження, що лише католицькі народи типу західних українців, поляків, словаків і литовців є спроможні до збройної боротьби, бо, наприклад, генеза УПА сягає Волині і Полісся, як теж холоднороські повстанці не були католики. Важне твердження «Хроніки» висловлене японцем: «Як Україна завоює свою самостійність, то будемо свідками другого економічного чуда у світовій економіці» (бо першим є японці). На запит, чому «завоюєте», відповів японець: «РУССКИХ треба поставити перед доконаний факт. . . Скажіть, чого добилися українці, віддавши свої кращі сили в дисидентський рух мира, тобто, що дала вам Москва на ваші просьби, що ви дістали? «НІЧОГО».

Далі слушно відмічав японець, що Україна повинна зосереджувати свою увагу на нації Далекого Сходу, які є ворогами російської імперії — Японія, Китай й інші. Важно відмітити, що концепції ОУН у політичному відношенні захищували цим рухом (УНФ). Він виправдує відкрито збройну боротьбу, вказуючи на героїську смерть Бориса-Михайла Терелі, що загинув у збройному зіткненні з КГБ, і стверджуючи:

«Я, як християнин, — каже Йосиф Тереля, — є проти терору, а мій брат не був терористом — він захищав своє життя від терору. . . Мій брат належав до тих угруповань українців, які зі зброєю в руках добувають свободу. Кожний українець має священне право на боротьбу за волю України тим методом, який йому до серця. Ми не просили московських окупантів на Україну, а на власній землі робимо те, що бажаємо. . .»

«Репресії проти Церкви тільки додають їй сил, Церква оживає і має силу до спротиву, до боротьби. Вона не хиріє. А давши нам «волю», КГБ знищило б все живе у нашій Церкві, бо в СРСР нема і не буде ніколи ніякої демократії. . . Після мого останнього строку, а саме за легалізацію Церкви — я став ярим противником саме легалізації. Кожний судовий процес над католиком — це поразка режиму і перемога. У майбутньому ми будемо готуватися на такі процеси проти волі уряду. А Церква буде вільно тоді функціонувати, коли Україна стане самостійною державою. . .»

Чи це не є позиція, яку зайняли ми супроти відомих тенденцій легалізації роблених деякими церковними ієрархами.

Уважаю, що було б дуже доцільно; щоб з доповідями й аналізою «Хроніки УКЦ», «УКВісника», «Граней Культури», «Диси-

дентства», «Дерева національних задач», поезій Красівського, його глибокої автобіографії, наші провідні люди переїхали терени з метою мобілізації для нашої визвольної концепції широких кіл громадянства! Ми замало активні, коли там іде грандіозна боротьба! Треба видати десятки тисяч примірників маніфесту ОУН — і це також поширити. Ми забагато зосередилися на другорядному, а часом у бізнесах, дехто в утилітаризмі, а там іде монументальна боротьба, а її відгук замалий серед нас!

У цій «Хроніці УКЦ» вся термінологія наша. Ніяка партократія, ніякі режими виключно винуваті за уярмлення, але москалі. Ясно стоять терміни: окупація, рускі, вибраний нарід. . . Цитую:

«Імперія не проіснує тоді, коли, ми націоналісти, не будемо надіятися на переродження імперії. . . Російський шовінізм виріс на власній почві, на великорусській, на почві вибраного русского народу, без котрого не може існувати ніодин із народів тієї безкрайної імперії. Особлива живучість московського імперіялізму в його жорстокості й безвиглядності супроти поневолених народів, його безпардонності у міжнародній політиці. . .»

Їхня позиція тотожня щодо необхідності нашої акції в Афганістані. . . Словом «Хроніка УКЦ» і «УКВ» — це підтвердження в основному наших позицій з потребою дещо скорегувати, наприклад, перецінювання румунського чинника, але правильне доцінювання польського, якому присвячено окрему увагу, про поширення фронту проти ворога-москалів.

Деякі формулювки є може перебільшені, але це підпільна література, яка опрацьовується при кожночасному ризику життям. . . Тому треба дивитися на інтенцію, на постановку генеральну, а не на деталі. . .

І надзвичайне ствердження:

«Серед цивілізованих народів сучасного світу ми — українці — саодикий нарід, що задержав власну стародавню культуру в тій незайманості, що її сьогодні маємо. Із інших великих націй тільки японці затримали і зберегли прадавню культурну традицію. . . Народня українська ноша, наші вишиванки, різьба, посуд, килими — такі гарні, що на світових ярмарках їх подивляють із захопленням. . . А хто ближче пізнає нашу мову, наш сучасний церковний обряд, а особливо наші пісні і звичаї, не може вийти з дива, як ми так довго задержали все це в їх первісній красі, коли навколо така руйнація і зневага з боку комуністичних правителів. . .»

Чому хочуть знищити наші обряди?

Україна та українці переживають важкі часи окупації, що ось уже більше як 60 років попелить і перекреслює наше життя. . .

Йосип Тереля — поет, прославляє члена ОУН-УПА Василя Макуха, який самоспалив себе у Києві на Хрещатику 5.11.1968 року, виголосивши слово проти русифікації України. Тереля згадує і С. Бандеру у своїх поезіях, а Красівський присвячує поезію С. Бандері, але — на жаль — ані Красівський, який має могутній шевченківський покликання до боротьби, ані Говерля, який дав три небуденні твори, подібно як англословне видання спогадів Грицяка про Норильськ, не знайшли розуміння серед еміграційних самозадоволенців. Треба Красівського і Говерлю включити в цикл доповідей для громади під темою «ГОВОРІТЬ УКРАЇНА». Там немає партотократії, а Красівський у своїй автобіографії віддає честь — дань двофронтній боротьбі ОУН, яку прославляє за грандіозний спротив нацизмові і опанування всієї дійсності в частині України, а в лавах якої (ОУН) згинув його брат. . . Боюся, що ми зопортунізуємося, коли забудемо фронтників. Мусимо доцінювати тих, які розуміють цей комплекс і давати їм змогу промовляти про це до народу.

Для ілюстрації настроїв в українському суспільстві в Україні і його стремління та побажань теж до нас, що на чужині, цитуємо уривки двох найновіших документів українського підпілля:

«Система виховання дітей і дорослих, яка мала створити ерзац релігійної обрядовості у вигляді світських державних свят та нових ритуалів (наприклад, кількадечне свято з нагоди 1-го травня, світський державно-обрядовий ритуал вінчання, надавання імен дітям тощо), не задовільнило народу, не заповнило порожнечі по насильно вирваних релігійних віруваннях».

«Молодь шукає збагачення духового життя у відновленні старовинних українських звичаїв (наприклад, колядування, зустрічі у свято Купала) та релігійних вірувань. Потаємно вінчаються в церкві та хрестяться там дітей. Частина шукає правди в релігійних сектах і т.п. . . . Зростає відчуття, що Україна є першим по праву прямим спадкоємцем традиції Київської Русі і тих усіх раніших пракоренів і нашарувань, які вона влила у свій державний та культурний організм. . . Роковини 1000 ліття хрещення України створюють досконалу нагоду і можуть бути використані як початок чергового великого зрушення у свідомості та духовної обнови українців в Україні і повсюди».

А далі:

«Існує велика потреба поширення правди про УПА серед широких кіл українського суспільства (зокрема серед молоді). Правду про неї, як про збройну силу народу, який шукав власного шляху для вільного існування, стаючи на пр'ю зі всіма своїми ворогами, треба постійно доставчати для підростаючої генерації.

Поряд суто історичних праць, мемуарна література — спогади учасників, очевидців і в'язнів гітлерівських концтаборів можуть відіграти дуже важливу роль.

Доносити правду до українського читача — це також видавати твори тих всіх видатних письменників давнішого і недавноминулого, по яких хочуть затерти слід і в літературній свідомості народу, і тих сучасних нескорених творців, що не вміщуються в рамках «ідейних вимог», тому вони або репресовані фізично, або викинуті поза межі літературного життя, не друкуються і не беруть участі в нормальному літературному житті».

А в іншому документі читаємо:

«На нашу думку, політика детанту і рівноваги сил не може бути альтернативою до атомової війни, бо вона загрожує знищенням цілого світу. Одиноким способом уникнення небезпеки атомної війни та реалізації резолюції Об'єднаних Націй про деколонізацію є використати визвольні рухи поневолених народів для розвалу імперії і відновлення на її просторах самостійних національних держав.

Особливу роль в тій справі повинна відіграти українська еміграція, що повинна поширювати ці ідеї серед народів вільного світу, як теж концепцію АБН, бо тільки спільним зусиллям всіх народів можна буде досягнути мету.

Немає успішної боротьби за людські права в поневолених народів, а є тільки проблема боротьби за самостійні національні держави, щойно в яких поодинокі людина буде могла користуватися повністю людськими правами.

Боротьба поневолених народів за розвал російської імперії дає теж велику шансу західнім народам для уникнення атомної війни і забезпечення миру на довгі роки. Ми віримо, що вільний світ це зрозуміє і буде підтримувати нашу боротьбу за українську самостійну державу і за самостійні держави інших поневолених народів російської колоніальної імперії».

Про що свідчать ці документи? Небувале розгорнення революційної діяльності, яке перейшло сподівання. Більше того, ці документи — це не виключно релігійно-церковна література, але це передусім національно-політична-релігійна. Це поєднання націо-

нального, патріотичного з християнським. Це підтвердження наших ідейно-світоглядних, програмових і стратегічних позицій. Чейже у «Хроніці» черговий раз підтверджено наші політичні й ідейні положення. І концепція АБН, і збройне повстання, і становища до гельсінських домовлень, і дисидентства обмеженого до вимог людських прав, і партократизму, і т.п.

В останній своїй підготовчій доповіді до чергового З'їзду КПСС Черненко ствердив, що СРСР стоїть щойно на початку першого етапу розвинутого соціалізму, а Хрущов вже стояв одною ногою в комунізмі гуляшу з окликом: «доженемо і переженемо Америку». Щось сталося з комунізмом, коли СРСР щойно стоїть на початку першого етапу ново-сформульованої епохи, т. зв. розвинутого соціалізму, а що сталося з реальним соціалізмом? Численні автори у «Філософській думці» чи «Історичному журналі» полемізують, наприклад, з Донцовим і Орловським щодо ідеологічних положень націоналізму, закидуючи Орловському ніцшеанізм та перекручуючи нашу оцінку Ніцше, якого ми якраз критикували, а стверджували лише його підкреслення елементу волі, а не його соціально-політичні концепції чи тезу, що Бог вмер! Ніцше був під впливом анархізму Штірнера, якого ми якраз критикували.

Факт, що починається дискусія на площині філософській з нами, свідчить, що не вистачають наклепи й інвективи. В «Історичному журналі» атакують видвигнення нами ТИСЯЧОЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІАНСТВА і його розуміння, шукаючи аргументів на його опрокинення. Це важно, що ворог починає нас атакувати в серйозних журналах своїми науковцями. Це означає, що інтелектуальна еліта України прислуховується до нашого слова...

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Ар'є ВУДКА

СЛАБОСТІ СОВЕТСЬКОЇ СИСТЕМИ

Доповідь виголошена на Конференціях АБН і ЕРС
в Лондоні 23.11.1985 р.

Советська система — це витончена і досконала тиранія, у якій немає місця ні для чого людського. Всі людські вади і почуття — це лише спровина для розбудови імперії. Усе корисне для імперії нещадно експлуатується, усе, що заважає — винищується до ноги, коли це можливо, або невпинно послаблюється та розкладається ззовні і зсередини коли лобовий наступ позбавлений шансів на успіх. Так чи інакше, але людина, яка бажає бути інтегральною часткою системи, мусить перетворитись на досконалого раба в усіх галузях свого фізичного і духовного життя, а це заперечує засадничі якості людини, руйнує її основу. Тому советська система ніколи не зупинить повального пияцтва, цього справжнього «опіуму для народу», з допомогою якого люди відриваються від антилюдської дійсності, з котрою примиритись неможливо. Не за джинсами перебігла у Вільний Світ така високопоставлена особа, як Аркадій Шевченко, а за тим подихом свободи, спрага якої не вбита навіть у *темній* душі. Всі потреби людини, крім примітивно тваринних, суперечать советській системі, і в цьому її смертельна вада, яка руйнує і матеріяльне підґрунтя, бо сьогодні навіть господарка базується не на рабській праці м'язів, а на виходах людської думки та ініціативи. Рабське безвідповідальне чекання на наказ «згори» веде до того, що не величезна армія советських вчених, а хмара шпигунів є головним постачальником сучасної технології для Московської імперії. Советське радіо день і ніч кричить про успіхи хліборобів на безмежних колгоспних лахах, але СССР щороку збільшує купування збіжжя у капіталістичної Америки.

Майже в усіх підвладних Москві країнах Східної Європи відбувались великі економічні та суспільні реформи, які були або придушені, або приборкані, або обмежені Москвою. Червоний Китай вважався bastіоном азійсько-комуністичного фанатизму, але розірвавши з Москвою, він нині дивує сміливістю і розмахом реформ.

І тут виникає питання: чому навіть у комуністичному світі

Москва є винятком, чому тільки вона воліє краще приректи себе на неминуче відставання, ніж допустити найменший подих свободи? Відповідь на це дав один із російських царів: «Конституція? Це чудова річ, але її використовують *сепаратисти*!» Саме у цьому полягає засадниче відрізнєння російської ментальності, для якої головне тримати під чоботом інші народи та поступово підбивати покищо цілий світ. Без цієї аксіоми годі зрозуміти таємничу вдачу Московщини та справжні національні коріння комунізму, його безоглядну жорстокість та агресивність. Національне почуття, ідентифікація, гідність, потяг до рідної культури і мови — це нездоланний гін, який належить до найсильніших потреб людської душі, і немає найменшого сумніву, що людина використає будь-яку можливість плекання свого національного «я», будь-яку щілину у мурах тиранії. Саме тому найменший подих свободи є для цієї імперії смертельною отрутою: отже мова йде про протиприродне панування напівдикого наїзника над націями, які є культурніші за нього! Таке протиприродне явище можна втілити у життя тільки безоглядним терором, жертвами якого впали вже десятки мільйонів людей.

Московський окупант не зупинився перед винищенням семи мільйонів цивільного сільського населення України штучним голодомором. Така ж страшна доля спіткала шість мільйонів казахів — половину цього нещасного народу. Решта жертв московських колонізаторів була винищена переважно у концтаборах, систему яких пізніше запозичив у большевиків Гітлер, разом із структурою партійно-чекістської супервлади.

Остання з відомих нам жертв червоного нацизму — замучений цією осінню в концтаборі український поет Василь Стус, яким могла б пишатись будь-яка велика література.

Саме у поневолених народах — коріння моковської слабости, бо досить захитатись центральній владі — і всі повстануть проти неї, як це було у 1918 році, коли всі поневолені народи позбулись російської окупації — хай тимчасово. На майбутньому історичному повороті народи готують Москві той самий сюрприз, але тепер вже без тодішніх рожевих ілюзій, які змиті назавжди великою кров'ю російського геноциду. Не випадково 90% політв'язнів ССРСР — націоналісти, в першу чергу українці.

Саме страх перед визвольним націоналізмом поневолених штовхає Москву на шлях розбрату між самими поневоленими та загроженими народами. Це старе римське гасло: «Діли і пануй!» Минулі історичні конфлікти між народами роздмухуються, щоб не видно було сучасної смертельної небезпеки.

Я хочу особливо зупинитись на тих важких переслідуваннях, які зазнає сьогодні від Москви мій народ — гебреї, а також на тих страшних небезпеках, які Москва нам готує. Може, це викличе у деяких моїх співплемінників запитання, чи проти дійсного смертельного ворога ведуть вони свій змаг, а чи, може, проти тієї минулого, при повній ігнорації сучасности.

Саме ми, гебреї, стали першою жертвою большевицького лінгвіциду: гебрейська мова була заборонена як «реакційна» ще у 1918 році. Усе свідоме винищувалось у нашому народі нещадно вже у 20-их роках: члени сіоністичного руху, навіть дуже ліві, вірні, рабіни, люди гебрейської культурної орієнтації мусили зникнути із життя. Широкі верстви нації, здебільшого дуже бідні, трактувались як «дрібна буржуазія» і підлягали жорстокому «розкуркуленню». Коли усе національно свідоме було знищено і у народі не залишилось власної економічної бази, прийшла черга «квіслінгів», які допомагали Москві організувати ці репресії в ім'я комунізму. Так була знищена продажна «євсекція», «бо мавр зробив свою справу», і після великих чисток у величезному партійно-чекістському апараті залишились лічені «особи гебрейського походження». Наступним етапом, було винищення ідішистської культури і її носіїв. У цілій імперії не залишилось жодної гебрейської школи, жодного підручника мови. Смерть Сталіна врятувала решту гебреїв від зорганізованих погромів і поголовної висилки у Сибір, але загроза не зникла. Дипломатичні, пропагандивні і воєнні зусилля ССРСР вже понад двадцять років зосередженні на знищенні Ізраїля і на роздмухуванні дикого антисемітизму в ССРСР і в усьому світі. Маю з собою колекцію нацистських і советських антисемітських карикатур, які є *цілком тотожні* і зображують гебреїв як нелюдські істоти, як всесвітніх експлуататорів, які наживаються на війнах, є ворогами людства і прагнуть загарбати цілий світ, чи навіть вже панують з допомогою світової змови.

Це є те пропагандивне тло, на якому в останні часи скалічили гебрейську дитину Кармі Ельберта у Києві, вбили Макмана у Мінську, викололи очі і сплюндрували обличчя в'язню Сіона Бернштейну, закатували Меша, згвалтували, мордували і наркотували Дана Шапіро, кидали його на поталу собакам, зламали ребра і повідбивали нирки, Захару Зуншайну і Лазарю Рульову, жорстоко б'ють у сибірському концтаборі, релігійного гебрея Юлія Едельштайна, звинуваченого у «ритуальному застосуванні наркотиків» — нова версія «застосування крові у мацу». Гебрейська кров вже ллється! Гітлер теж починав з гебреїв, але мав на увазі ціле людство. Відповідь гебреїв, українців, інших понево-

лених Москвою народів — невинне духовне і національне відродження навіть під тим страшним пресом.

А наша відповідь, відповідь вільних людей, мусить бути: всебічний бойкот Москви, якщо бажано залишитись вільними, а також підтримка визвольної боротьби окупованих Росією народів.

Мусимо покласти край страшному абсурду, коли новий Гітлер вигодовується хлібом, технологією і фінансами вільних народів, котрі він поглинає одного за одним.

Яку велику роль грає спротив поневолених народів, можна побачити на прикладі плянованого Москвою вторгнення у Польщу за часів «Солідарності». Відродження підпільної Української Католицької Церкви теж і посилення визвольного націоналізму зірвало мобілізацію і змусило владу відкласти вторгнення. Справа дійшла до збройних ударів між підпільниками і кагебешними відділами у Карпатах.

Відродження мусулманської релігії і націоналізму азійських народів СССР під впливом героїчного Афганістану примусило Москву відтягнути додому складені з мусулман частини московської армії. Якби не ці настрої у Туркестані, де під час бурхливих демонстрацій місцева молодь кидала в очі росіянам: «Колонізатори, забирайтесь геть!» — важко сказати, чи не зважилась би вже Москва опанувати Іран чи Пакістан.

Продовжуються репресії проти окупованих країн Балтики. Зокрема процес над латвійцем Астрою і останнє слово цього вікінга, з яким мені особисто довелося бути в одному концтаборі, яскраво продемонстрували, що Москві не вдалося русифікувати дух балтійців, що навіть вихований у советські часи латвієць зберігає ментальність Окциденту і ясність думки вільної людини.

Посилився націоналістичний рух у Вірменії та Грузії. Навіть у далекому Якутську відбулись бурхливі демонстрації якутів проти російських колонізаторів. Тисячі гебреїв у найбільших центрах російського шовінізму підпільно вивчають свою заборонену мову, культуру та історію, виходять на вулиці у традиційно гебрейському вбранню, відкрито повертаються до своєї переслідуваної віри, ведуть жертвний змаг за своє право повернутись до відродженої гебрейської Вітчизни. Брехлива Москва стверджує, що «виїзд закінчився, і всі, хто бажав, уже виїхали», але в той же час по тюрмах катують гебрейських патріотів, забороняють виїзд сотням тисяч, і тільки у нас, у невеликій групі активістів в Ізраїлі, є докладні дані на тисячі сімей, що довгими роками отримують від властей відмову на свою офіційну вимогу репатріяції до Ізраїля.

Кожен, хто бажає зможе отримати цей список-документ брехливості й жорстокості Москви, якій не можна вірити у жодному слові.

Ця жертвна боротьба поневолених Москвою народів має далеко не тільки гуманітарне значення для Вільного Світу. Це, власне, боротьба за те, чи Вільний Світ залишиться вільним, а чи впаде у темряву московського рабства. Воля неділима. Якщо Москва здушить спротив поневолених народів, ніщо не втримає російський імперіялізм від генерального наступу на Вільний Світ. І навпаки, перемога поневолених народів над кривавою Москвою назавжди позбавила б світ від смертельної загрози, від російського дамоклового меча, що висить сьогодні над цілим людством. Саме комунізм розпалює в світі війни і терор, він не зупинився ні перед чим у своєму прагненні здобути світове панування. Це він, розповсюджений з Москви комунізм, знищив *без війни, у голодоморах, катівнях і концтаборах, сто тридцять* мільйонів людей на половині земської кулі, а решта рабів, поки ще живих, може *по-заздрити* мертвим.

Той, хто каже, що краще бути червоним, ніж мертвим, не знає, про що він говорить. Я раджу йому скуштувати один тільки рік того «життя» у комуністичному концтаборі, і він готовий буде на смерть стояти за волю і своїх близьких.

«Ні!» — торгівлі з *работоргівцями!* «Так!» — допомозі визвольному змагу поневолених Москвою народів, і тоді війна з хижацькою російською імперією буде вестись у її володіннях силами її теперішних *жертв*.

І тоді не потрібно буде вибирати, бути мертвим чи червоним, а можна буде навіки залишитись і живим і вільним.

М. СУЛЯТИЧ

ДВА НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ПРОВІДНИКИ 1930 І 1940 РОКІВ

Перед 40-ми роками, в другій половині грудня 1945 року, героїєськи загинули два українські провідники, які творили історію нації і віддали ціле своє життя для боротьби за відновлення Української Самостійної Соборної Держави. Це *сл. п. генерал Дмитро Грицай-Перебийніс* і *сл. п. Дмитро Маївський-Тарас-Косар*.

Дмитро Грицай — син українського селянина зі села Дорожів, Самбірського повіту (на південний-захід від Львова), народився 1-го квітня, 1907 р., під австрійською окупацією. *Дмитро Маївський* — син учителя народної школи, народився 8-го листопада, 1914 р., в селі Реклинець, Жовківського повіту (сьогодні Несторовський район, на північ від Львова), уже під час Першої світової війни. Грицай зустрічав постанови Української Держави 1918 року 11-річним хлопцем, а Маївський — заледве 4-річним.

Після знищення Української Держави ворожими наїзниками, батьки обидвох хлопців посилають їх до шкіл під польською окупацією здобувати знання, найперше українознавче. Грицай вчиться в Дрогобицькій гімназії, де включається у вир національно-визвольної боротьби вже у вищих класах: його приєднують в члени підпільної Української Військової Організації (УВО) та таємної Організації Вищих Клас Українських Гімназій (ОВКУГ).

Це важлива подія в житті Грицай: з одного боку, УВО наголошувала на необхідності збройної боротьби у змаганні нації відвоювати собі втрачену державність, а з другого боку — формувався погляд про необхідність також ідеологічної наснаги та політичної організації підпільного характеру. Саме тоді від УВО відійшли ті, які не придержувались соборницького принципу і почали орієнтуватися на російську імперію, як нібито помічника в боротьбі проти польських окупантів (група Петрушевича-Думіна). Відійшли також ті, які зневірилися в реальність успіху УВО в боротьбі проти польських імперіялістів власними силами та оснували Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО), опортуністичну партію, яка пішла на шлях мирного змагання за

українську державу в межах польської окупаційної структури. Речниками безкомпромісового революційного націоналізму стали тоді д-р Дмитро Донцов і полк. Євген Коновалець; Донцов здобув собі авторитет націоналістичного мислителя-ідеолога, а Коновалець — організатора і політика.

В тій атмосфері, ідейно наснаженій націоналізмом, Дмитро Грицай закінчив гімназію матурою 2-го червня 1928 р. і зразу записався на студії Фізично-Математичного Факультету Львівського університету. Покоління Грицай вже тоді мало своїх молодих провідників в особах Івана Габрусевича (нар. 1902), Михайла Колодзінського (нар. 1902), Степана Ленкавського (нар. 1904), Степана Охримовича (1905), Зенона Коссака (нар. 1907) та інших. Підросли нові річники патріотичної молоді. Під кінець 20-их років родичі Маївського післали сина Дмитра до Сокальської гімназії. В той же приблизно час поляки покликали студента Грицай до військової служби, яку він використав для придбання військового знання. З успіхом закінчив він старшинську школу. І тоді визріла в нього постанова присвятити себе військовій ділянці на службі новопосталій Організації Українських Націоналістів. ОУН розпочала реалізувати концепцію «перманентної революції», тобто концепцію безперервної боротьби проти окупанта всіми можливими засобами, зокрема збройними засобами.

В 1929-30 роках між основниками ОУН дійшло до конфлікту, чи включити УВО в ОУН, а чи залишити її як окрему організацію. Одна група вважала, що політична і військова ділянки визвольної боротьби не повинні змішуватися в одній організації, а другі були протилежної думки. Грицай оприділився по боці тих, які поділяли погляд одної всеобіймаючої революційної організації, в якій політична і військова ділянки становитимуть окремі референтури. Головними представниками погляду про інтегральність військового відтинка в рамках ОУН були полк. Є. Коновалець, сот. Юліян Головінський, пор. д-р В. Горбовий, пізніший шеф Штабу Карпатської Січі підполк. Михайло Колодзінський, а з молодших хор. Роман Шухевич і хор. Зенон Косак. Колодзінський-Гузар досліджував м.і. добу національно-визвольної революції за гетьмана Богдана Хмельницького й опублікував студію п.з. «Полковник Іван Богун» та статті на теми військового виховання і вишколу в офіціозі ОУН *«Розбудова Нації»* та інших виданнях ОУН. Головними опонентами включення УВО до ОУН були полк. Роман Сушко, Зіновій Книш, Ярослав Барановський, полк. Микола Сціборський та д-р Юліян Вассиан.

На Празькій конференції УВО-ОУН в червні 1930 р. перемогла

концепція злиття УВО-ОУН в єдину організацію. Але багато старших членів УВО тоді відійшли від активності, за винятком пор. д-ра В. Горбового, сот. Юліяна Головінського, сот. Богдана Гнатевича, д-ра Степана Нижанківського і ще декого. З етично-психологічного боку поступово збільшувалася прогалина між революційною ОУН, а тією частиною, що діяла на еміграції, з тої простої причини, що ці другі не діяли у фронтово-бойовій атмосфері, яка, власне, найбільше вирощувала кадри революціонерів на Рідних Землях.

У травні 1932 р. Дмитро Грицай був покликаний на пост Військового референта в Крайовій Екзекутиві ОУН на Західньо-Українських Землях після ув'язнення поляками дотеперішнього військового референта Михайла Колодзінського. Однак в жовтні 1932 р. польські окупанти арештували і його, хоч вкортці випустили, не змігши доказати йому приналежності до ОУН. Він далі вмів керувати військовою референтурою, (тепер уже за Крайового провідника Степана Бандери). Цей період знаменний швидким ростом ОУН на підпольських українських землях. ОУН закріплюється в народній гущі. Ростуть все нові провідники й героїчні постаті. Це період саботажних акцій проти польського колоніалізму і польської шовіністичної пацифікації. Приходить загибель сл. пам. сот. Юліяна Головінського та героїчна постава членів ОУН Дмитра Данилишина й Василя Біласа, ліквідація польського посла Голуфки, комісара поліції Чеховського та чин Миколи Лемика проти московського консульства у Львові, та врешті вдалий атентат на міністра Перацького. На цьому місці відмітимо, що Дмитро Грицай був в 30-их роках активний у Студетському товаристві ім. Петра Могили, на форумі якого студенти-націоналісти скріплювали своє загальне знання, вчилися дискутувати та засвоювали громадські методи дії. Товариство приміщувалося в Українській Академічній Домі у Львові.

Військова референтура ОУН на ЗУЗ в 1930 роках виховала у військовому дусі і дала підставовий та підстаршинський військовий вишкіл тисячам членів ОУН головно в ділянці революційно-підпільної боротьби. Відбулося багато курсів. В підпільних виданнях ОУН постійно публіковано матеріали на військові теми. Приготовлено різні військові підручники. Сам Грицай не лише був організатором і керівником цих починів, але й постійно доповнював своє вище військове й штабове знання.

Боротьба з поляками посилювалася з року на рік. В 1934 році польський режим zorganizував концентраційний табір у Березі Картузькій, а тюрми були переповнені українськими політичними

в'язнями. До Берези між першими запроторили Грицяя, де він був від липня 1934 до квітня 1936 року. Хоч поляки знали, що він український націоналіст із переконання, то ніколи не довідалися, що він референт Крайової Екзекутиви ОУН, бо він крім Романа Шухевича і д-ра Володимира Горбоного та ще декого був прекрасним конспіратором. Упадок т. зв. архіву Сеника, тобто архіву ПУН в руки чехів і поляків в 1934 р., не розкрив Грицяя, але зате захитав сильно авторитет деяких членів ПУН в оцінці крайових націоналістів.

В половині 30-их років датується приєднання до сітки Юнацтва ОУН гімназійного учня в Сокалі Дмитра Маївського. За його націоналістичні вияви поляки виключають його з гімназії. Тоді родичі висилають хлопця вглиб Польщі, де йому вдається закінчити середню школу. Повернувшись на Рідні Землі, Маївський записується у Львові до торговельної школи і стає студентським активістом. ОУН організувала щорічно всенародні маніфестації на Маківці, де УСС здобули в 1915 році перемогу над москалями. В 1937 році така акція набрала особливо великого пропагандивного й виховного розміру. Її організатором був Дмитро Маївський-Косар, який виголосив там запальну промову, наголошучи необхідність радикальної розправи з КПЗУ, як агентурою російських імперіялістів. За це був арештований поляками і відсидів у тюрмі «Бригідки» у Львові за свій відважний виступ. Він був тоді Повітовим провідником ОУН у Жовківщині. Поляки закидали йому організування збройних акцій проти вислужників ворогам. Його піддали тортурам, що застало його проголосити 9-денну протестну голодівку. Після звільнення з тюрми, Маївський переходить вповні в підпільне життя. Вибух німецько-польської війни застає його на пості Обласного провідника ОУН на Сокальщині.

Коли «архів Сеника» попав у ворожі руки то це спричинилося до великих польських арештів серед членів ОУН, а вслід за тим постав деякий застій, але в довшій проєкції два великі польські показові судилища над членами ОУН — Варшавський і Львівський процеси — принесли для ОУН великий моральний капітал. Оперативний застій тривав не більше як два роки. КЕ під проводом Лева Ребета відбудувала порвану сітку. Саме коли поляки випустили Грицяя з концбору в Березі Картузькій, почало наростати в провідних колах ОУН оновлене бажання до більше завзятих виступів проти окупантів. Для цього треба було змінити крайового провідника на ЗУЗ. До полк. Євгена Коновальця поїхала зі ЗУЗ делегація в особах Зенона Коссака й Олексі Гасина з пропозицією, щоб Крайову Екзекутиву на ЗУЗ очолив пор. Дмитро Грицай. Полк. Коновалець погодився і викликав на зустріч в тій

справі Лева Ребета і Дмитра Грицяя. Але зустріч не відбулася, бо вміжчасі полковник Коновалець згинув від підсуненої московським агентом бомби. Речники ПУН, сот. Омелян Сенік і Ярослав Барановський, настоювали, щоб Ребет залишився крайовим провідником.

В половині 30-их років з доручення полк. Коновальця була сформована окрема Крайова Екзекутива ОУН на Пінічно-Західних Українських Землях. І там виявилися наслідки дотогочасної діяльності Військової референтури ОУН найскоріше, бо вже в 1937 році розпочато формувати перші підпільні повстанські відділи ОУН, очолені військовим референтом Василем Сидором-Кравсом (нар. 1911) і Василем Макарем-Сіроманцем (нар. 1908), вишколювані пор. Дмитром Грицаєм. В місяці лютому 1939 р. Крайову Екзекутиву ОУН на ЗУЗ очолив Мирослав Тураш-Грабовський (нар. 1908). Він покликав на Крайового військового референта знову пор. Дмитра Грицяя. В той час на Закарпатті творилася українська держава і її армія — Карпатська Січ. Для мобілізації допомоги для Закарпатської України приїхав з Хусту до Львова пор. Роман Шухевич-Щука. Але рівночасно ПУН, очолений від осені 1938 р. полк. Андрієм Мельником, видав неймовірне доручення, яким заборонялося давати військову допомогу ОУН з-під польських країв на Закарпаття. Крайові Екзекутиви ЗУЗ і ПЗУЗ збойкотували це доручення, бо для них самозрозумілим найвищим принципом було боротися за українську державу на кожному клаптику української землі всіма засобами і при кожній нагоді. За короткий час таємно перейшли з-під Польщі на Закарпаття біля тисячі бойовиків ОУН, як теж і симпатиків-патріотів. Зимою з 1938 на 1939 р. відбулися в містах ЗУЗ багатолюдні демонстрації з виявами солідарності й піддержки Карпатської України. Для здушення української сили окупаційний режим змобілізував маси поліції, жандармерії, прикордонних військ і навіть кілька полків регулярної армії. Часто доходило до збройних сутичок. Весною і літом 1939 р. від куль бойовиків ОУН загинуло кільканадцять польських поліцаїв і «стшельців». В червні того ж року бойовик ОУН сл. п. Данило Пукало (нар. 1922) вбив кількох поліцаїв на Бережанщині. А на Перемишлянщині збройний рій ОУН знищив велику польську колонію Плетеничі. Полякам вдалося піймати головного організатора збройних акцій, пор. Дмитра Грицяя, якого вдруге заслали до концтабору в Березі Картузькій, де він перебув до вересня 1939 р.

Тому, що ОУН на Рідних Землях не діставала жодних динамічних унапрямлЮЮчих директив від ПУН під проводом А. Мельника, з Краю вибрався літом 1939 р. Мирослав Тураш на зустріч

із своїми зверхниками. Але після зустрічі з членами ПУН в окупованій німцями Празі, в поворотній дорозі в Україну по нім пропав усякий слід. А між ПУН-ом і Крайовими Проводами не виявлено конфліктних справ, ані зникнення сл. п. Тураша-Грабовського до війни і постанови в 1940 р. Революційного Проводу ОУН.

Щобільше, під кінець серпня 1939 р. ПУН скликав у Римі, столиці фашистської Італії, Другий Великий Збір Українських Націоналістів. Перед цим відсунено від підготовки цього збору призначеного ще полковником Коновальцем Ярослава Стецька, на місце якого призначено чотири-особову комісію, з яких три жили на еміграції мабуть із десятих років, і тому хоч-не-хоч були відірвані від вулканічного розвитку ОУН в Україні. В римським ВЗУН не взяли участі делегації від Країв ЗУЗ і ПЗУЗ, та ані один член діючих там Крайових Екзекутив, помимо того що своєю чисельністю ці два Краї нараховували напевно яких 90% усього членства ОУН, які вели щоденну криваву та жертвенну визвольну боротьбу з ворогами.

На римським ВЗУН змінено Устрій ОУН. Впроваджено диктатуру вождя на місце провідницько-колегіальної структури (частина 1, розділ А), тезу про імператив тоталітарного панування ОУН над нацією (розділ Б) на місце ролі ОУН як чинника для боротьби за УССД, еліміновано також формальну участь у ВЗУН управнених делегацій Країв ОУН із Рідних Земель (розділ Б, т. 3); ПУН перестав бути найвищим виконавчим органом ОУН, а став дорадчим органом вождя і виконавцем його наказів (розділ В, т. 1). Провідний актив ОУН на Рідних Землях не знав нічого про вислід римського ВЗУН довший час, бо три дні після нього розпочалася німецько-польська війна. Провід КЕ ЗУЗ перебрав Володимир Тимчій-Лопатинський. З розпадом «моцарствової» Польщі, на Крайову Екзекутиву, а зокрема на Окружну Екзекутиву Сокальщини під проводом Дмитра Маївського, припала важлива функція звільнення з польських в'язниць і концтабору в Березі Картузькій сотень членів ОУН та переведення їх по зв'язку на місця постою. ОУН також розпочала організувати більші збройні відділи для визвольної боротьби. Маївський пов'язався зі Степаном Бандерою та групою політв'язнів, які прийшли до Сокаля. Бандеру визволила з тюрми в Бересті бойова група ОУН. Зі Сокаля Бандера пішов у супроводі Маївського до Львова, куди вони прибули кілька днів після большевицької окупації. Маївський узгіднив з КЕ ЗУЗ пляни дії в новій дійсності і повернувся на Сокальщину.

Приблизно два місяці пізніше, Маївський дістав доручення

перейти демаркаційну лінію на захід до Генеральної Губернії. Свідок цього переходу записав наступні свої спостереження про Маївського: «Була це молода, пристійна людина, з правильними рисами обличчя, чорними вусиками. Був поважний і спокійний, а в очах палав вогонь... Не зважаючи на сльоту, Микола Шевчук потягнув нас на Грубешів. Місили ми липке болото Сокальської землі, мокли, а йшли, як вояки на фронт... Маївський висловлював свої спостереження відносно німців і гестапо. — Німці зайняті поляками і впорядковують адміністрацію в губернії, — говорив Маївський, — на нашу організаційну діяльність покищо не звернуть уваги. Тож такий стан мусимо спритно використати і за пляном КЕ ОУН опанувати всі українські землі по цей бік Бугу. Не можемо забувати нашої приповідки, що кувати залізо потрібно, поки гаряче»¹. Перед самим переходом кордону, Іван Климів-Легенда (правдоподібно — тоді Крайовий провідник на ПЗУЗ), дав таку директиву: «ОУН мусить бути добре законспірована перед німецьким гестапом, бо скоріше чи пізніше ми будемо вести з ними боротьбу. Пляни німців є такі, що Україна для них має бути їхньою колонією. Треба все пам'ятати, що ми збройно виступаємо проти кожного ворога, який схоче Україну окупувати для своїх інтересів. Війна між москалями й німцями буде напевно і з цим треба рахуватися. Не потішати себе фальшивими надіями, а приготуватися ідейно до боротьби з німцями вже тепер»². На Закерзонні Дмитро Маївський виконував функцію обласного провідника ОУН Холмщини, підпорядкований правдоподібно Крайовій Екзекутиві на ПЗУЗ.

Поручник Дмитро Грицай, вийшовши з Берези Картузької, перейшов на Закерзоння і там займався підготовкою військових кадрів ОУН під прикриттям т. зв. Куреня охорони заводів. Він командував такою сотнею в Стараховиці.

Від жовтня 1939 р. до січня 1940 р. відбувалися різні організаційні наради провідного активу ОУН у Львові, Кракові (Польща), Піщанах (Словаччина) і Відні (Австрія), у висліді яких виїхала делегація на зустріч з полк. А. Мельником в особах Степана Бандери і діючого Крайового Провідника на ЗУЗ Тимчія-Лопатинського для в'яснення різних справ і узгоднення плянів дії в новій дійсності. В імені Крайових Проводів ПУН-ові поставлено такі пропозиції: уступлення Я. Барановського, до якого були великі підозріння агентурного характеру, виїзд голови ПУН до неутральної держави Швейцарії задля втримання незалежності від чужих сил визвольної політики ОУН, достосованість політики ПУН до дійс-

1. Б. Казанівський, *Шляхами Легенди*. Лондон, 1975, стор. 106.

2. Там же, стор. 105.

ности боротьби в Україні, а не достосування її до політики гітлерівської Німеччини, розгляд можливостей участі ОУН по боці Фінляндії у її війні з російськими агресорами, осуд неактивності ПУН в обороні державності українського Закарпаття та різке відмежування себе від групи сот. Д. Палієва (ФНС), що виразно стояла на позиціях орієнтації на Німеччину. Поставлені вимоги були самозрозумілими для провідного активу ОУН на Рідних Землях. Полк. А. Мельник і його «вужчий провід» відкинули всі ці вимоги, (про змінений на римським ВЗУН устрій ОУН тоді мало хто ще знав).

Повернувшись із зустрічі до Кракова, Степан Бандера і Тимчій-Лопатинський зложили звіт повідомлення перед зібраним там провідним активом. Розчарування постановою ПУН було велике. Тому в скорому часі визріла думка про konieczність створення нового головного проводу для ОУН. Такий провід зформовано на нараді 10-го лютого, 1940 року, під назвою «Револуційний провід ОУН». На голову РП одноголосно вибрано Степана Бандеру. Одним із учасників наради був пор. Дмитро Грицай, який став членом РП ОУН. Були ще різні намагання погодити ПУН з революційною ОУН, однак незабаром виявилось про повну відчуженість ПУН від крайової ОУН та про фактичний відхід ПУН від дотеперішніх традиційних, уже й усталених принципів ОУН, освячених кров'ю численних її членів.

Револуційний Провід звернув усю свою енергію на розбудову визвольної боротьби проти російських окупантів власними силами українців, трактуючи питання зискання союзників, як один із функційних відтинків визвольної політики, але в ніякому випадку не як рішальний чинник, до якого треба пристосовувати всю іншу діяльність.

Револуційний шлях боротьби був внезбачі освячений кров'ю перших жертв у збройному ударі з москалями. На полі бою загинули Крайовий провідник Тимчій-Лопатинський, Опришко-Медвідь і Зена Левицька. Коли РП довідався про ці втрати, то негайно вислав із Закерзоння більше груп провідного активу і нового Крайового провідника для КЕ ЗУЗ в особі Володимира Гриніва-Кримінського. Весною 1940 р. переходить на ЗУЗ Дмитро Маївський-Зенко-Косар, який обіймає пост Обласного провідника з постом у Великих Мостах, в родині д-ра Василя Стронціцького, хата якого була серед лісів Надбужанської кітловини. По кількох місяцях в бою з чекістами гине Гринів-Кремінський. На його місце Степан Бандера призначає Дмитра Мирона-Орлика.

На заході, в Генеральній Губернії, РП ОУН формує при Війсь-

ковій референтурі Військовий осередок, до якого входить м.і. Дмитро Грицай. Тоді відбуваються безпереривні стрілецькі вишколи, підстаршинські і старшинські курси, а врешті організується курс штабових старшин.

Важливим документом кристалізації незалежницької власнопідметної визвольної політики революційної ОУН був маніфест ОУН, проголошений в грудні 1940 р., в якому відмічена настанова Революційного Проводу ОУН поставитися вороже до Німеччини, якщо Німеччина поставиться вороже до відновлення української держави з народоправним, волелюбним ладом. Тоді рішено скликати черговий Великий Збір. На головного організатора збору покликано з Рідних Земель Дмитра Мирона-Орлика, а на його місце Крайовим провідником на ЗУЗ Степан Бандера призначив Івана Климова-Легенду, який виявив особливі організаційно-провідницькі здібності на ПЗУЗ. Цей ВЗ названо Другим і уневажнено рішення римського ВЗУН з серпня 1939 р. Дмитро Маївський прибув як керівник делегації від ЗУЗ і відіграв на Другому Великому Зборі видатну роль. Його предметом зацікавлення була техніка розбудови підпілля під більшовиками, методи праці, конспірація, функціонування апарату тощо. Спільно з Мироном-Орликом, Дмитро Маївський оформляв цю частину постанов Другого ВЗ, що відносяться до ведення визвольної боротьби в підбільшовицькій дійсності. Один із учасників Збору віднотував пізніше у своїх спогадах наступні спостереження про Маївського: «Серед новоприбулих визначався своїми виступами в дискусіях Дмитро Маївський і тим він звертав на себе особливу увагу. Думку викладав дуже ясно і просто, і дуже глибоко входив у тонкі нюанси проблеми. Приємно було його слухати, коли він забирав слово в дискусії. Його псевдонім був — Косар»³. Знов же пор. Грицай зформував спільно з пор. Романом Шухевичем, сот. Ріко Ярим, Олексю Гасином та іншими комплекс військових постанов.

Другий ВЗ ОУН відкинув рішуче як чужу українському націоналізмові вождівсько-диктаторську структуру ОУН і потвердив цю структуру, яка успішно функціонувала під проводом полковника Євгена Коновальця десять років. Категорично відкинено концепцію орієнтації на будь-які посторонні чинники і спілкування на базі непередрішенства щодо відновлення УССД. Наголошено повну суверенність ОУН до її первісного поняття як засобу й авангарду навіціонально-визвольної боротьби і відкинено ПУНівське розуміння ОУН як апріорної націократичної монопартії. В

3. М. Климишин, *В Поході до волі*. Торонто, 1975, стор. 303.

питанні державної прогми визначено принцип народоправности («за владу українського народу на українській землі»). Рішуче відкинено тоталітарну програму вождизму, прийняту на римським ВЗУН. Наголошено прадавній запорозько-козацький принцип селекції провідників з народу завдяки провідницьких прикмет та відкинено ПУН-івський партократичний принцип. В цьому питанні на революційну ОУН витиснули своє особливе знам'я Дмитро Мирон-Орлик, Іван Климів-Легенда (хоч не був учасником цього збору), Дмитро Маївський-Косар і, очевидно, Степан Бандера і Ярослав Стецько.

Другий ВЗ ОУН дав проєкцію майбутньої народної, революційної, повстанської армії, яку зформували Роман Шухевич, Дмитро Грицай, Олеса Гасин і інші. Завдяки цій проєкції, український народ зміг втримати свою збройну силу понад десять років. Зате концепція ПУН орієнтації на Німеччину, як на рішальну силу у визволенні України, збанкрутувала. Легіонерський «усусівський» принцип із 1914-1915 років був нереальний в 1940-их роках. Військова референтура ПУН під керівництвом ген. М. Капустянского (нар. 1879) трактувала комплекс партизанки як додаток до регулярної армії і тому ПУН обмежився в 1943 році до втримування кількох партизанських баз з обмеженою кількістю вояків, в той час, коли революційна ОУН творила народню визвольну армію. Другий ВЗ без сумніву збагатив ідеологічний і програмовий зміст ОУН. Народоправність й демократичність ОУН виразно віддзеркалена в постанові, згідно з якою ОУН підтримуватиме конструктивно кожную державнотворчу ініціативу будь-кої української групи, а не монополізуватиме владу включно для себе, як це тоді чітко ставив ПУН. Народ пішов за революційною ОУН ще й тому, що вона визначила принцип: *«Українська земля — українським селянам, фабрики й заводи — українським робітникам, український хліб — українському народові, вільна ініціатива вільних людей; загальне й повне право власности та продукти своєї праці... За свободу сумління й релігійних культів не противних моральній силі нації й інтересам Української Держави»*, і т.д.

Постанови Другого ВЗ ОУН у внутрішньо-українській політиці принесли многократні — позитивні наслідки. Вкоротці створено на демократичних основах Український Національний Комітет під керівництвом великого державницького мужа — д-ра Володимира Горбового. Цей народоправний принцип застосовано у відновленій Актом 30 червня 1941 р. Українській Державі під головством Ярослава Стецька, першого заступника Голови Проводу ОУН, бо у зформованім Українським Державнім Правлінні були

включені чолові державники різних ідеологічно-програмових напрямків. Втретє, ОУН примінила свій народоправний-демократичний принцип при творенні Української Головної Визвольної Ради 1944 р. В усіх трьох випадках ПУН поставився негативно до цих державно-творчих починів з уваги на свої устроєві положення і тодішню орієнтацію на Берлін. Пригадаємо, що в роках 1940-1944 в Європі всевладно панував тоталітаризм, а Сполучені Штати Америки щойно в січні 1942 року відважилися виповісти війну націонал-соціалістичній, тоталітарній німецькій імперії.

Успіхом Військової референтури ОУН було зформування двох військових куренів під назвою «Дружини Українських Націоналістів» (ДУН). Перший курінь очолив сотник Роман Шухевич, а другий — майор Євген Побігуший і сот. Ріко Ярий. Це сталося завдяки зв'язкам з німецькими старшинами, які вважали, що Німеччина повинна піддержати українські державницькі аспірації і які не поділяли завойовницької політики Гітлера. Але вкоротці Гітлер зліквідував впливи цієї групи. Старшини ОУН згідно з постановами Другого ВЗ у військовій ділянці, в яких казано: «1. Для здійснення своїх цілей ОУН організує й вишколює власну військову силу; 2. Завданням військової сили ОУН є: а) зорганізувати й перевести збройну боротьбу ОУН за перемогу Української Національної Революції й здобуття Української Держави;... в) бути ядром Української Армії в Українській Державі»⁴. Ці «Військові постанови» формували головно сот. Роман Шухевич і пор. Дмитро Грицай.

З того періоду занотований епізод великої концепційної вартости. Під час одної наради в Кракові ред. Роман Ільницький поставив запит Ярославів Стецькові: «де є наші генерали», які реалізуватимуть концепцію національно-революційної армії. Тоді запитаний відповів: «‘Ось вони’, вказуючи на приявних Романа Шухевича, Дмитра Грицая, Олексу Гасина». (Ярослав Стецько, 30 червня 1941. Торонто, 1967, стор. 58). На місце сот. Р. Шухевича, який відійшов до ДУН, Степан Бандера призначив пор. Дмитра Грицая на Військового референта Проводу ОУН.

(Продовження буде)

4. Ярослав Стецько, 30 червня 1941. Торонто, 1967, стор. 58.

ДО ТИЖНЕВИКА «ЦАЙТ»

*Проти знеславлення Духового Велетня й Гуманіста
Митрополита Андрея*

Пане Головний редакторе!

У зв'язку з появою у Вашому тижневику статті пана Г. Штеле про Митрополита Андрея Шептицького («Цайт», ч. 28 з 5-го липня 1985 року), я відчуваю потребу zareagувати із кількох причин на заторкнуту в статті тему «Шептицький і євреї». Роблю це по-перше як історик, що вивчає історію єврейсько-українських взаємовідносин, а по-друге, я народився і виріс в Україні, жив там до того часу, аж поки після боротьби й ув'язнення не вдалося мені 8 років тому виїхати до Ізраїлю, де я й досі живу. Про статтю у Вашому виданні я довідався під час літніх студій у Мюнхені.

Мені також припало працювати в Ізраїльському науково-дослідному й меморіальному інституті Катастрофи («Голокосту») — «Яд Ва-Шем» у Єрусалимі, в архіві цієї інституції, так що це дало мені змогу досить упевнено орієнтуватися у складних історичних обставинах Західної України. Все це окреслення-«підложжя» потрібне, щоб пояснити почуття обурення, яке викликає пов'язування почерез поставлення у відповідний «контекст» імени Шептицького з будь-якою кривдою щодо євреїв, або приписувати йому мовчазне потурання будь-яким антиєврейським акціям.

Сам стиль статті, починаючи від заголовку, викладення матеріалу в «авантюрно-пригодницькому» стилі, є більш ніж недоречний і блюзнірський. Можливо, що так пишуть у бульварних виданнях, але чи таке можна писати в журналі, що претендує бути інтелектуальним виразником ліво-ліберальної думки? Але й матеріал треба було краще простудіювати: Київ ніколи не був офіційною резиденцією гавляйлера Еріха Коха, лише місто Рівне!

Не звертаючися до початків життєвого шляху А. Шептицького, не переповідаючи про його тісні дружні і духовні зв'язки з євреями, з їх спадщиною, про його листування у гебрейській мові, я, лише заради лаконічності листа, обмежуся періодом війни.

Немає ніякого сумніву, що аби зробити те, що чинив Шептицький для євреїв під час війни, треба бути людиною абсолютних моральних якостей і мужности, і це аж ніяк не відповідає тому «портретові», який «намальований» на сторінках тижневіка. Про-

тивно, «образ» Шептицького у деяких пунктах статті мені дуже нагадує стиль дезінформаційних пасквілів, виготовлених у фахових відділах КГБ, якими советська влада намагалася мене годувати у перші тридцять років мого життя. Фігура Шептицького була однією з головних «постатей» у цьому «фолклорі».

Я не буду цитувати того, що написано про Митрополита в «Енциклопедії Юдаїка», у книжках, врятованого ним рабіна Давіда Кагане, Курта Левіна й у інших джерелах. Це все легко доступне. По моєму глибокому переконанні, людина настільки альтруїстична, як Шептицький, ніяк не могла бути тим безпринциповим ділком, як це зображене у статті Штеле. Або одне, або друге. Відношення до нього — позначене політичною упередженістю, а не якимись негативними його поступуваннями.

Ілюстрацією того, як позначається політика на такій людській справі, як пам'ять та відзначення за врятування людських душ, ми знаходимо у справі присудження А. Шептицькому звання «Праведник народів світу» в Ізраїлі. У цьому питанні до «Яд Ва-Шему» звернувся наступник Шептицького — Й. Сліпий. І ось відповідь Й. Сліпому з 15.2.1982 року (за підписом Моше Юваля, виконуючого обов'язки голови директорату «Яд Ва-Шему») про рішення відповідної комісії для надання цього звання (в останні роки голова комісії — суддя Верховного суду Ізраїля — Моше Бейскі):

«Ця комісія дослідила свідчення стосовно особистого включення сл. пам. Митрополита Шептицького. Факти, представлені рабином Давидом Кагане Комітетові та з інших джерел, є насправді показові — але на тлі трагічних подій в Україні та включення багатьох частин населення, яке співпрацювало з нацистами у переслідуванні жидів, комітет до цього часу не міг дійти до якогось висновку» (копія листа в автора цього листа, оригінал у ватиканській канцелярії сл. пам. Й. Сліпого).

Хоч перша половина зацитованого говорить сама за себе, то друга вимагає відповідного коментаря.

Кожній людині, яка не поділяє нацистсько-комуністичний, расистський принцип колективної відповідальності народів, видається дикою така зацитована аргументація, побудована на згаданій zasadі (навіть, коли тимчасово лишити осторонь твердження про участь «багатьох частин» — про це нижче. . .). І це офіційна позиція установи, яка є створена для дослідження найбільшого у всесвітній історії геноциду, виконаного згідно з засадами колективної відповідальності! Чи це не наводить до роздумів щодо етичних засад авторів таких декларацій? Така позиція — не тіль-

ки неморальна, але й іраціональна, якщо нагадати, що багато німців теж отримали звання «Праведників...», і в цих випадках ніяке «тло» не стало на перепоні.

Зрештою, нещодавно деякі українські священослужителі й монахині, що по вказівці Митрополита брали участь у масовому рятуванні як дорослих, так і дітей, отримали це звання, але не Шептицький! Не допомогли неодноразові спільні звернення до цієї Комісії політв'язнів-сіоністів у минулому (так званих «В'язнів Сіону» з ССРСР, серед яких був і автор цього листа), а також інших громадян Ізраїля. Останній раз таке звернення було надруковане зовсім нещодавно — 14-го червня цього року* у газеті «Джерузалем Пост» (Єрусалим, ізраїльське видання).

У розмові з тими «В'язнями Сіону» й іншими, що відвідали голову цієї Комісії, голова пояснив «не для протоколу», що присудження цього звання Митрополитові Шептицькому буде розцінене, як ворожий акт супроти Советського Союзу, а це в жодному випадку ізраїльський «естаблішмент» не бажає робити.

Якраз цими днями газети заповнені сенсаційними вістками про заходи стосовно відновлення дипломатичних відносин між ССРСР і Ізраїлем. Гадають, що як «нагороду» Ізраїль отримає за це, мабуть, дозвіл на еміграцію євреїв. А передумовою цього є «припинення в усіх країнах організованої Ізраїлем антисовєтської кампанії», що, очевидно, включає також будь-яке визнання А. Шептицького і як вислід — престиж для усієї переслідуваної Греко-Католицької Церкви в Україні.

Такими ж раціональними, політичними мотивами можна пояснити намагання дискредитувати постать цієї людини — *духового велетня й гуманіста*, людини, яка поробила такі протестаційні акти, які, рівний йому, ніхто в окупованій Європі не зробив, навіть Папа. Ті, хто сьогодні дорікає тим, хто у пошуках незалежності намагався використати навіть мінімальний шанс, який постав після зіткнення двох кровожерчих монстрів — Гітлера і Сталіна (за висловом Черчіля), слід було б зарахувати до засуджуваних також соціал-демократичний уряд Фінляндії, який, щоб захистити незалежність власної країни, мусів піти на союз із Гітлером під час війни. Не чуто в Ізраїлі, ані деінде, дорікань на адресу союзників Гітлера — болгарського царського уряду й уряду адмірала Горті в Угорщині до салашистського перевороту — бо вони, навіть накладаючи обмеження на євреїв, не нищили їх. Дуже поблажливо трактують і Муссоліні — в Італії почали винищувати євреїв лише тоді, коли Муссоліні утратив якунебудь реальну вла-

* Читати треба — 1985 року, — примітка Редакції.

ду й контроль. В Ізраїлі тепер багато голосів, які вимагають присудження звання «Праведників народів світу» генералові Франко — «він не перешкоджав у заходах для врятування євреїв почерез Іспанію», а деякі твердять, що це робилося за його безпосередньою вказівкою.

Щодо фрази у статті Г. Штеле: «українці в німецьких уніформах вимордували сім тисяч жидів», то я, не займаючися як історик цими подіями, не можу тут подати висновків власних досліджень, але щодо цих подій, а особливо «українців в уніформах», є згадки (або ігнорування, що теж характеристичне) у деяких джерелах, авторитет яких в історіографії про «голокост» не підлягає сумніву. Історик Філіп Фрідман, якого називають «батьком єврейської історіографії про голокост» (у праці “The destruction of the Jews of Lwow [1941-1944] in: “Roads to extinction: Essays on Holocaust”, 1980, USA) нічого не пише про участь якихнебудь українських легіонів у погромі євреїв у перші тижні німецької окупації Львова. Якщо німці змогли знайти і підбурити якихось мешканців Львова до участі в убивствах, то це частка (і ганьба) німецької історії, яка не має відношення до української політичної історії. Безпосередньо відкидає версію про участь українського легіону, названого німцями «Нахтігаль», в акціях проти єврейського населення Львова також відомий американський історик J. Armstrong (“Ukrainian Nationalism”, 1963).

Замість публікування такої статті (далебі, не кращого гатунку журналістики), як ось згадана стаття Штеле, Ваше видання, пане редакторе, добре зробило б, якщо б опублікувало хоч би вибір документальних матеріалів про Митрополита, особливо про його гуманітарні чини.

Александр Фельдман
Єрусалим, Ізраїль

25.7.1985 р.

«ДІ ЦАЙТ» ВИЗНАЄ СВОЇ ПОМИЛКИ КОРЕГУЄ НАКЛЕПИ НА СЛУГУ БОЖОГО АНДРЕЯ

Після довгих, більше ніж піврічних зусиль із загрозою передачі справи на судову дорогу, в «Ді Цайт» ч. 1/1986 з'явилося чотири листи товстим друком із такою допискою від редакції: «Ми опри-

люднюємо у цьому виданні низку листів, які стосуються до давно вже опублікованих статей. *Оцим ми корегуємо наші власні помилки*. . . А далі заголовок: «Граф Шептицький, Митрополит в Україні. Праведник народів землі». Нижче: «Гансякоб Штеле: «Святий авантюрист» «Ді Цайт» ч. 28.

Після цього приходять чотири листи: Христіяна Пітерзена, Меерстратен, Голляндія, Наді Холявки, Мюнхен, Александра Фельдмана, Срусалим, Якова Менакера, Назарет Ілліт, Ізраїль. У листах є опрокинені фальшивки Гансякоба Штеле.

Редакція «Ді Цайт» отримала десятки листів в обороні Митрополита з різних країн світу, організованих Ярославом Стецьком або зовнішньо-політичним бюро нашого руху. Із жалем стверджуємо, що ніякої нам відомої реакції з боку церковних кіл, ані від ніодного учасника Конференції з Торонто не було, хоч Гансякоб Штеле відкрито заявив, як ми про це писали, що він аналогічні тези захищав на Конференції Магочого в Торонто. Всі наші зусилля добитися реакції від будь-якого світського чи церковного учасника конференції в Торонто не мали успіху. Так обороняється пам'ять Святця Слуги Божого Андрея. Якщо ми помиляємося, радо надрукуємо бодай одного протестного листа від будь-якого учасника конференції в Торонто на наклепи статті Гансякоба Штеле, висланого до «Ді Цайт».

Ми вдячні нашим ізраїльським приятелям, а теж голляндському авторові листа, що станули в обороні доброго імені і правди про Великого Митрополита.

Деякі церковні кола привикли атакувати наш рух і робити з його лідерів безбожників (католицькі газети з Філядельфії), але ці «безбожники» стають і будуть усюди обороняти нашу Церкву, її Пастирів обидвох віровизнань. Бо наш рух спертий на християнських засадах. Бог і Україна є його життєвим на практиці ідеалом, а не фразою без змісту.

Ярослав ГАЙВАС

ДОБА ВЕЛИКОГО ПЕРЕЛОМУ

(Продовження, 6)

Історія УПА від осені 1942 р. до осені 1943 р., себто до часу, коли почалося командування тією єдиною свого роду в часі Другої світової війни збройною формацією перебрав Роман Шухевич-Тарас Чупринка — це монументальний здвиг українського народу і героїчний епос української людини. Без допомоги зі зовні, без будь-якої підтримки від ближчих сусідів і дальших держав, підтримана тільки українськими народними масами і постійно поповнювана добровольцями з усіх верств українського суспільства, УПА зустрічала всяку небезпеку, не зважаючи на стокроть, чи навіть більше переважаючими її силами. Де треба було і де можна було лобовою атакою, де було недоцільно йти на одвертий удар, маневром, підступом — відділи УПА виконували призначені їм завдання.

З пізною осінню 1943 р., коли Шухевич-Чупринка став головним командиром УПА, розпочалася та особлива доба історії українського народу, коли в найважчих умовах він, український народ, своїми розбудженими титанічними моральними цінностями афірмував себе суб'єктом, активним творцем історії на своїй землі, понад яким і понад число волею й прагненням ніхто не зможе перейти до денного порядку і закріплював у собі ті прикмети, які в майбутньому зумовлятимуть його дальший розвиток і невідхильний кінцевий успіх. Події тієї доби найвиразніше показали, що визволення українського народу і відбудова його суверенної, соборної держави — це не виключно питання умов, зовнішньої допомоги тощо, але той народ за всяких умов не лише не зречеться своїх державницьких постулатів, але буде вести активну боротьбу за них. Таким чином український народ переконав своїх ближчих і дальших сусідів та всіх тих, які споглядають на нього, що його прагнення є постійним і незмінним фактором у розвитку подій.

Понад шість років боротьби під керівництвом ген. Шухевича-Чупринки проти Москви переконали навіть Москву, що з українським чинником прийдеться їй постійно рахуватися. В усіх облудних маневрах і заявах московської політики під час понад

сорок років після Другої світової війни ми бачимо в Москві страх, щоб український чинник не вирвався з-під її контролю. З вершин, що їх він осягнув у тій боротьбі, вже ніхто й ніщо не зможе його зіпхнути. Це був перелім, великий історичний перелім, на який зложилися труди, зусилля й здобутки довгих десятиків років народнього життя, його визрівання і його всебічної творчості, який є закінченням понад двістарічної епохи, що почалася на переломі XVII і XVIII століть. Таким чином український народ положив основи під нову добу на землях України, в середньо-східній Європі і значно дальших обширах.

Символом того перелому, його головним творцем і уосібленням є Роман Шухевич-Тарас Чупринка. Сьогодні з перспективи довгих десятиліть ми можемо з усією впевненістю сказати, що саме Шухевич-Чупринка з усього свого покоління мав найбільше даних для цього. В ньому бо об'єдналися численні елементи, які створили органічний ґрунт для цього.

Шухевич-Чупринка — це в першу чергу дитина Визвольних Змагань 1917-1920 років. Очіма дитини він бачив відродження, а можна сказати, що постання з мертвих свого народу. Те, що він і його покоління пережили тоді, викарбувало на віки домінуючі знаки в їхніх душах, в їхньому характері, розумінні життя і спрямуванні життєвих зусиль. Тому зовсім природньо, що він один із перших серед його ровесників увійшов у ряди УВО. Його родинні традиції і атмосфера старого роду штовхали його в тому напрямі. В УВО шукав він не задоволення юної романтики, але важкої і відповідальної боротьби, яка єдина веде до цілі, що про неї мріяв він. Вкоротці він став одним із найкращих бойовиків УВО, де він здобув найвищі пости й відзначення. З перетворенням УВО в ОУН він зовсім природньо опинився на керівних постах в тій новій організаційній формі революційної боротьби.

В політиці реаліст і прагматик, в житті ідеаліст, твердий і рішучий, вимогливий до других, а в першу чергу до себе самого, спортовець з усіма прикметами доброго спортсмена, а насамперед добрий товариш і друг — він розумів життя у всій його ширині, в усій його мінливості та всесторонності. Коли в 30-их роках суспільство українського заходу, позбавлене усіх можливостей соціально-економічного розвитку і росту, взялося до виповнювання існуючих прогалин власними силами всупереч політиці польського окупаційного уряду, Шухевич-Чупринка став одним з передовиків того процесу, який швидко почав давати величезні користі, і тільки вибух війни 1-го вересня 1939 року перервав його.

Керівництво націоналістичного руху дуже добре розуміло того-

часні потреби українського суспільства, опрацювало відповідні напрямні праці в різних ділянках та призначило відповідних людей для цього. Роман Шухевич перебрав завдання припильнувати ремісничий відтинок, який відігравав особливо важливу роль у житті нашого заходу, а зокрема в більших містах з городом Львовом на чолі. В тій цілі він став керівником всієї зовнішньої і організаційної діяльності «Зорі», центральної ремісничої організації в Галичині; Мирон Богун пішов до Міщанського братства, а разом з тим приступив до розбудови Будівельної щадниці, пов'язаної тісніше з Братством; Іван Равлик займався організуванням ремісничих виробництв, де першою кооперативою стала столярська кооператива «Арка»; Ярослава Гайваса призначено до купецтва та до торговельно-промислового банку «Промбанк», в якому в короткому часі група націоналістів на чолі з Атанасом Мілянцем, Володимиром Яцишином і Романом Мициком досягнула винятково великих успіхів. Найбільшу групу людей на чолі з Осипом Іванчуком, Онуфрієм Максимовим, Юліаном Петrenchком, Мирославом Петровим та іншими відставлено до робітничої організації «Сила», яка під їхнім керівництвом була одним із найважливіших елементів української суспільної сили у Львові.

Жіночі відділи ОУН також на своєму відтинку взяли активну участь в тому процесі «усуспільнення» революційної роботи. Вони вислали своїх членів до різних організацій і товариств, а особливою опікою оточили Товариство служниць «Будучність» у Львові. Українські дівчата, головні з доколичних сіл, працювали домашньою прислугою здебільшого в польських працедавців. Завдяки цьому після якогось часу керівництво ОУН в багатьох випадках мало змогу здобути потрібні йому інформації навіть з високих урядових польських кіл у Львові.

Завдяки великому вкладові праці Шухевича у розбудову «Зорі», ця організація не лише зуміла об'єднати більшість наших ремісників і ремісничої молоді, але й розгорнула ширшу акцію перекидання селянської молоді до Львова та до інших міст. Однак Шухевич, після понад двох років діяльності там, де він, очевидно, розбудував і систему ОУН, зі зрозумілих причин мусів перейти до іншої діяльності. Тоді він заложив приватне підприємство разом з іншим спільником. Таким чином Шухевич ділом заперечив легенду, поширювану деякими українськими елементами, що тип революціонера не вкладається в нормальне суспільне життя, або, що революціонер, мовляв, не вміє бути в ньому творчим. Шухевич не є самотнім прикладом у цьому відношенні. В нашому житті виявилось щось протилежне, а саме те, що добрі революціонери показали себе добрими й у інших ділянках суспільного життя.

Під час Другої світової війни Шухевич став керівником військового ресорту Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери. Фактично, на тому пості він залишився до кінця свого життя, хоч у міжчасі був він і командиром УПА, і головою Секретаріату УГВР, і військовим секретарем цього ж Секретаріату, і головою Проводу ОУН в Україні. Послідовним націоналістом був Шухевич усе своє життя і саме це може найбільш виразно відбитися на його поступуванні та на його поглядах. Вчення націоналізму, його життєві принципи і довгі роки перебування Шухевича в ОУН не пішли на марне. Вони назавжди викарбували в його духовості незнищимі, глибокі і завжди переважаючі все інше сліди. Самозрозуміло, що це вже не був той ранній націоналізм з його деякими екстремами. Це був націоналізм вищого етапу і високорозвиненої людини з широким поглядом на світ, яка вміє врахувати всі життєві особливості, відмінності людських характерів і плюралізм людського думання, які, хоч такі різні, творять суцільну національну мозаїку, що виростає з цих самих коренів і традицій і прямує до тих самих цілей, а в умовах визвольної боротьби з таким ворогом як Москва — і тими самими революційними методами.

Саме завдяки цьому Шухевич зумів бути співвирішним чинником. Разом з ним був ще при виконуванні цього завдання другий велетень тодішнього етапу визвольної боротьби українського народу — Ростислав Волошин-Павленко, який був співорганізатором славетної Конференції представників поневолених Москвою народів в лісах Житомирщини в осені 1943 року, яка завершилася створенням спільного революційно-визвольного фронту — Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН), і творенням на його ідейно-політичних заложеннях численних повстанчих відділів, зложених з вояцтва різних поневолених народів.

Всі ті люди, ведені в загальних національних вимірах Шухевичем, а на вужчих теренах місцевими діячами, як, наприклад, на Волині-Поліссі Волошином-Павленком, боролися поруч своїх українських товаришів зброї, знаючи, що боротьба за суверенну державу українського народу є також боротьбою за їхню державу. І для них проголошення віднови української держави 30-го червня 1941 року у Львові було сигналом до нового життя. Свідомість серед народів поневолених Москвою спільноти їхньої долі так поширена, як серед українського народу свідомість, що проголошення відновлення української державності — це не прерогатива якоїсь групи людей, але обов'язок тих, що мають силу до цього й важаться на це діло, а в слід за тим обов'язок усіх інших

за всяку ціну підтримати цю справу. В «Літописі УПА» дуже просто передано це:

«Бо за проголошенням самостійности у Львові й покликанням до життя Національними Зборами Державного Правління з Ярославом Стецьком як Головою Уряду на чолі, слідували сотки таких же актів у всіх містах і селах західних, південних та осередних українських земель» («Літопис», том I, стор. 67).

З Відступу від обраної дороги не було й бути не могло. Хоч продовжування боротьби в тих формах, що її розвинула УПА й націоналістичне підпілля, мусило коштувати надзвичайно багато в людських жертвах і в матеріальних втратах, але йшлося про афірмацію незламної волі українського народу до самостійного життя у його суверенній державі, про створення живої ланки в його історії і фактичної бази для дальших зусиль у тому напрямі. А в такому випадку іншого вибору немає. Ставка велика, саме життя народу і його ближче та дальше майбутнє залежить від неї і тому треба послідовно платити найвищу ціну. За життя народу треба платити життям його одиниць, в тому й найкращих!

Сьогодні ми ще маємо, на щастя, серед живих свідків і учасників розмов з Шухевичем в обличчі поновно наступаючої советської дійсности, а навіть з часу, коли та дійсність уже заіснувала, а значна чатина загонів УПА, революційне підпілля й провідний орган-керівництво УГВР — опинилися в запіллі червоної армії. Шухевич не робив собі ілюзій. Він знав, про що йдеться, він знав історичну ставку і ціну, що за неї треба буде заплатити і він був непохитно рішений на це. Він знав, що боротьба буде можливо найважчою і одверто говорив про це, він знав, що за існуючих міжнародних умов ледве чи на тодішньому етапі вдасться українським самостійницьким силам перемогти Москву, яка після поразки гітлерівської Німеччини зверне всі свої сили проти України та інших поневолених в СРСР народів. Але разом з тим він знав, що опущення поля бою було б капітуляцією. І тому треба стояти до кінця, до смерти на полі бою. Компромісів у цьому для нього не було, бо не могло бути. Він говорив, що нарід, який станув до боротьби за свободу свого життя, за повний вияв своїх сил і спроможностей, — що можливе тільки у власній державі, — що дозрів до державного життя, мусить продовжати визвольну боротьбу аж до остаточної перемоги. Держава, за яку він боровся, його держава, є реальністю доти, доки він бореться за неї. Ті, що взяли на себе тягар тієї боротьби, а тим самим відповідальність за неї, а зокрема її командний склад, мусять вести її до свого фізичного кінця, бо тільки так вони передадуть естафету тієї боротьби новому поколінню й таким чином забезпечать її органічну

тяглість. Капітуляція у будь-якій формі, визнання поразки та її консеквенцій, компроміс з ворогом — це обірвання життєвого процесу, це кінець і новим самостійницьким силам прийшлося б починати від себе, починати наново. В справі державности немає й не може бути торгів. Її прагнеться, для неї працюється, її безперервно будується. Перебої в цьому великому процесі були й будуть, але резигнації бути не може, не може бути й сумнівів у доцільності обраного шляху.

ОУН-УПА-УГВР, ті, що залишилися в краю, тієї постави не змінили за ніяких умов, навпаки як один, особливо коли йдеться про керівництво, відстояли її до своєї смерти на полях боїв і таким чином афірмували її і ненарушною передали дальшим поколінням — живим і ще ненародженим, за словами Тараса Шевченка. В той час, коли в роках 1917-1920 навіть на верхах, провідні й репрезентуючі там той етап діячі та цілі групи й політичні партії хиталися, а навіть резигнували з постулату суверенности української державности і тільки гурт довкруги Симона Петлюри, націоналісти та деякі інші елементи безперервно й безкомпромісово обстоювали той постулат і боролися за його реалізацію, в добі Другої світової війни українське суспільство, а в першу чергу всі ті, що включилися в визвольну боротьбу, не змінили своїх державницьких позицій, ані не вчинили їх предметом будь-яких і з будь-ким торгів.

Завдяки такому українському становищу в інших поневолених в СРСР народів постулат суверенної державности також змінив свої коріння й став в більшій чи меншій мірі діючим життєвим чинником. Одночасно з тим почало закріплюватися усвідомлення, що питання визволення поневолених Москвою народів це на ділі один органічно пов'язаний комплекс, зложений з різних національних частин. Український приклад мав великий вплив на поставу сумежних з Україною народів, а в майбутньому, як це ми бачимо вже сьогодні, матиме ще більший. Значить у цьому відношенні визвольна боротьба українського народу, непохитна державницька постава керівників цієї боротьби, особливо УПА на чолі з Шухевичем-Чупринкою причинилися вагомо до перелому не лише на українському, але й на інших національних фронтах.

І в 1917 році, в Києві відбувся Конгрес майже всіх поневолених в тодішній Росії народів, що їх тодішня російська влада — Тимчасовий уряд, зложений з демократів, лібералів, соціалістів, конституційних монархістів — намагалися силою, навіть при допомозі зброї, втримати в рамках російської єдиноділімської імперії, але це не потягнуло за собою постанови спільного фронту всіх тих по-

неволених народів. Головна причина в тому були хитання на українському відтинку. Замість дати тим народам приклад негайної, революційної будови власної суверенної, від нікого не залежної держави, в нас говорили про автономію, федералізм нової Росії тощо. Ні вказівок, ні революційного прикладу прибувші до Києва делегації різних народів не знайшли. Наслідки того відомі.

Чвертьсторіччя пізніше настав і під тим оглядом перелім: за прикладом України — у більшій чи меншій мірі, бо в них були також власні сили, які працювали в тому напрямі — поневолені Москвою народи взяли участь у спільній збройній боротьбі, а деякі з них навіть у рядах УПА, де вони були в загальних відділах, а навіть творили свої окремі одиниці. Коли дотепер спільний фронт поневолених народів обмежувався до спорадичних політичних спільних виступів, чи декларацій, то тепер рам'я в рам'я з іншими, в першу чергу з українцями, вони включилися у визвольну боротьбу. Українська здецидована, безкомпромісова вимога відбудови власної держави породжувала таку саму поставу і тих іншонаціональних елементів, які співпрацювали з УПА.

(Продовження буде)

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

З міжнародного фронту боротьби

М. О.

ЗАВЖДИ АКТУАЛЬНІ РЕАЛЬНІ ПЕРСПЕКТИВИ І «РЕАЛІТЕТИ»

*Міркування пов'язані з Конгресом АБН і
Конференцією Європейської Ради Свободи*

Склалося так, що Конгрес АБН і Конференція ЕРС відбулися приблизно саме в той час, як в Женеві проходили так зв. розмови «на вершинах» між през. Реганом і советським вождем Горбачовим. Ці розмови, як відомо, дали новий початок ілюзійним надіям на домовлення між двома надпотугами, насамперед в справі роззброєння, а там і «добросусідського співжиття», ілюзії, що переслідують Захід уже від закінчення Другої світової війни і мали катастрофальні наслідки не лише для західного вільнолюбного світу, а й для народів поневолених советсько-російським імперіялізмом. Бож постійні поступки в бік цього агресивного імперіялізму, який визначив собі за мету перетворення усього світу на лад свого «реального соціалізму» з центром цього світу в Москві, шкодять Заходові. Проте, як виходить, Захід, задля своїх егоїстичних інтересів, після короткого періоду реалістичної політики супроти ССРСР, знову повернув до своїх опортуністичних «реалітетів», тобто нереальних надій на «вічний мир» з ССРСР.

Але саме тоді, як довкола розмов «на вершинах» в західних політичних колах, в пресі і радіо зчинилася оптимістична метушня довкола перспективи нової розрядки і ще суцільніше промовчування різних «дразливих» питань, зокрема злочинної советсько-російської війни в Афганістані, Конгрес АБН і Конференція Європейської Ради Свободи в Лондоні взяли на себе важкий обов'язок ще раз, і ще раз нагадати світові, що між свободою і рабством не може існувати об'єднання. Голова АБН Ярослав Стецько у своїй промові на Конгресі АБН з'ясував це так: «Немає боротьби між двома суперпотугами, а є боротьба між світом волі і тиранією — імперією зла». Як відомо, імперією зла не так давно президент Реган назвав ССРСР, проте ці його розумні слова, як і симпатії до

боротьби поневолених Москвою народів зникли в пралісі безнадійного опортунізму.

Ярослав Стецько, як і інші учасники Конгресу АБН і Конференції ЕРС, а серед них ряд видатних західних політиків, поставили на проблему дня іншу, реальну альтернативу, справжні можливості досягнути миру, який є єдино можливий тільки після ліквідації «імперії зла» — і то не за допомогою атомної чи навіть звичайної війни, а за допомогою вільнолюбних сил серед поневолених советсько-російським імперіялізмом народів.

*Вид на Президіальний стіл під час Конференції АБН і ЕРС.
Промовляє посол Джон Вілкінсон.*

Ярослав Стецько у своїй промові окреслив ці альтернативні проблеми так: «... елімінація цього (советсько-російського) імперіялізму вирішально причиниться до ліквідації загрози термоядерного знищення. Без включення у процес творення нової дійсності в світі поневолених націй — всякі договорова, включно до мілітарного характеру, кризи не усунуть».

Ця стара правда, що її, одначе, не хочуть чи не прагнуть зрозуміти на Заході, не раз уже звучала на Конгресах АБН і на різних міжнародних антикомуністичних конференціях. Могло здаватися,

що її зрозуміють нарешті в США, коли-то після провалу ілюзій розрядки в 1979 році президент Роналд Реган не тільки почав дозброювати США, а й шукати ідеологічної і політичної зброї супроти СССР і звернув свою увагу на проблеми поневолених Московю народів.

В свій час Іван Франко сказав: «Лупайте цю скалу, нехай ні жар, ні холод не спинить вас!». Ці слова стали майже моттом праці та зусиль АБН і споріднених з ним організацій в досить несприятливих західних умовах і постійного наступу Москви на їхню діяльність. За сучасних умов наростання нових надій на порозуміння між Вашингтоном та Московю вільнолюбні ідеї АБН і ЕРС, що прозвучали знову в Лондоні, можна назвати голосом сумління не вперше приглушуваним зливою псевдоправди і її прихильників, які в ім'я цієї своєї псевдоправди несвідомо, а то й свідомо, добровільно підсувають свої голови в советсько-російське ярмо. Абсурдальність того процесу зникну поняття свободи і рабства, що подекуди опановує голови західних політиків, полягає в тому, що тоді, як на просторах советсько-російської імперії йде постійна боротьба з суцільним поневоленням людини, жертвою якого падають найкращі люди, коли Афганістан в боротьбі проти большевицького рабства втратив уже мільйон людей — західні опортуністи докладають усіх зусиль, щоб нівелювати цю боротьбу і в майбутньому зазнати такої самої долі, якої сьогодні зазнають поневолені Московю народи.

Ми, одначе, переконані, що нова «евфорія» цієї псевдоправди швидко промине під ударами реальної дійсності і тоді ще більшої ваги наберуть висловлені на лондонському Конгресі АБН і Конференції ЕРС думки і погляди, побудовані на твердій основі правди. Захід мусить перейти справжню психотерапію, яка полягає в тому, щоб він знайшов врешті шлях до реальної боротьби з советсько-російським імперіялізмом, зрозумів, що без цієї боротьби і ліквідації цього імперіялізму немає надії на справжній мир, на справжнє роззброєння. Зачатки зрозуміння суті справи можна вже спостерігати в США, але їх заглушили нові ілюзії. Конгрес АБН і Конференція ЕРС ще раз яскраво нагадали світові в чому дійсна суть справи, нагадали, що крутістьми і компромісами з «імперією зла» нічого не можна досягнути. Вони нагадали, що, не зважаючи на орудування мряковинною діалектикою брехні, фразеологією советської пропаганди про мир і миролюбність, мета СССР і далі залишилася та сама — знищення вільнолюбного світу і його поневолення та перетворення на лад свого «реального соціалізму».

Постанови Конгресу АБН і Конференції ЕРС, як і доповіді та

дискусії, проведені на них, ясно і виразно вказують на те, якою має бути стратегія і тактика боротьби Заходу з советсько-російським імперіялізмом та підкреслюють ще раз, що головним і надійним його союзником є поневолені Москвою нації. Ставка на них — єдина альтернатива до воєнної загрози, що завжди існуватиме доти, доки існує советсько-російська імперія. Під час цих нарад виразно підкреслено, що всякі заклики до поступок, компромісів та зречень США супроти СССР є одночасно зреченням оборони свободи, як і зречення боротьби за свободу, промощуванням для Москви шляху до нових агресивно-загарбницьких затій.

В Деклярації Європейської Ради Свободи, прийнятої на її Конференції, говориться, що США і Захід повинні підтримати антикомуністичні національні визвольні рухи в їх боротьбі за свободу, стверджується, що революційно-визвольні процеси в російсько-комуністичній імперії охоплюють всі прошарки життя, і закликається, щоб Захід мобілізував свої сили для допомоги визвольним рухам в СССР і в сателітних країнах.

Можна з усією певністю сказати, що Конгрес АБН і Конференція ЕРС були відкриттям широкого вікна, яким пливло свіже повітря свободи саме в час, коли з боку «реалітетників» і з боку посиленої советської пропагандивної кампанії розгорнулася задушливо-отруйна атмосфера нової розрядки, наростала нова фатаморгана мирного співіснування між добром і злом.

ABN CORRESPONDENCE

Англomовний двомісячник — Бюлетень Антибольшевицького Бльоку Народів.

Передплачуйте, читайте, поповнюйте міські бібліотеки, поручайте англomовним приятелям і політичним діячам, рекомендуйте українській молоді, зокрема тій, яка не знає української мови.

ГЛЮБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ АБН

Постанови Конгресу АБН, який відбувся в Лондоні 21-24 листопада, 1985 р., точно в 42-гу річницю заснування АБН в Україні

Тому, що національно-визвольні процеси в середині советсько-російської імперії чимраз більше зростають, підриваючи імперію і її комуністичну систему;

тому, що большевицькі тирані підтверджують це, наголошуючи конечність боротьби проти т. зв. буржуазного націоналізму і релігії; і

тому, що «Хроніка» Катакомбної Української Католицької Церкви і «Хроніка» Католицької Церкви в Литві, збройна боротьба афганських муджагедінів і боротьба польського народу засвідчують подібну боротьбу всіх інших націй; і

тому, що молода генерація підняла прапор у боротьбі за оборону національної гідності і традиції, культ національних героїв, релігійні вартості, питоменні національні ідеали, інституції і культурні скарби і відважно поборюють накинений комуністичний спосіб життя, базований на суцільнім терорі; і

тому, що боротьба поневолених націй в советсько-російській імперії непереможна, бо нації обороняють суть свого існування, як окремішні органічні і духовні спільноти; і

тому, що ці зусилля досягнуть свого zenіту через збройну боротьбу проти окупанта — російського імперіялістичного колоніального загарбника; і

тому, що постійне зменшування хліба і взагалі банкрутство економіки ССРСР є підтверджене його власними вождями, коли вони заявляють, що ця система є лише початком першої фази т. зв. розвинутого соціалізму;

тому хай буде постановлено:

Конгрес АБН уважає, що найбільшого значення для світу свободи є наступне:

1. Всебічна гльобальна стратегія, включаючи психостратегію, повинна бути розвинута вільним світом проти гльобального наступу російського імперіялізму і комунізму, який змагає до загарбання всього світу;

2. Визвольні рухи повинні бути підтримані на міжнародніх форумах, повинні отримати модерні технологічні й електронічні влаштування від західніх потуг для політично-психологічної

офензиві, а навіть мілітарну допомогу (згідно з резолюцією ООН про Намібію);

Провідники визвольної боротьби повинні бути відкрито прийняті провідниками вільних держав і національні визвольні формації повинні бути визнані, як законні представники поневолених націй проти їх поневолювачів;

3. Масові засоби інформації повинні забезпечувати народи постійними звідомленнями про антикомуністичні національно-визвольні рухи і збройну боротьбу;

4. Міжнародні радієві передачі, висилані до Советського Союзу і його сателітів, повинні присвятити окрему увагу національно-визвольним повстанням проти російського і комуністичного поневолення, як, наприклад, Українській Повстанській Армії, Литовській Визвольній Армії, туркестанським Басмачам, Польській армії Крайовій, білоруським борцям за волю, афганським муджахединам, борцям за свободу Анголі, Нікарагуа, Мозамбіку, Етіопії, Ляосу, Камбоджії, В'єтнаму і багатьом іншим минулого і теперішнього часу;

5. Треба допомогти борцям за свободу створити інформаційні центри у великих містах за кордоном. Необхідно приготувати для загального публічного поширення у вільному світі фільми і книжки про антикомуністичні, національно-визвольні повстання, про концтабори, про народовбивчий, насильно zorganizований голод в Україні, 1932-33, про психіатричні тюрми, про большевицький голокост, про героїв національно-визвольної боротьби проти советсько-російських і комуністичних гнобителів, про катакомбну Церкву, про віруючих в Бога, про мучеників, про героїчних в'язнів, таких, як Юрій Шухевич, і завжди вести акції за їх звільнення;

6. Вільний світ повинен забезпечити достатніми фінансовими і економічними ресурсами визвольну боротьбу, щоб уможливити національно-визвольним, антикомуністичним, анти-советсько-російським рухам, зглядно повстанням, перемогу — допомога повстанням є багато менше коштовна, як ведення конвенційної війни;

7. Захід повинен перестати постачати збіжжя, технологію, кредити і зброю до СССР і його сателітів. Західня торгівля служила тільки для того, щоб зберегти тиранську російську імперію;

8. Конгрес АБН засуджує систематичну русифікацію всіх народів поневолених російським імперіялізмом, який стремить до того, щоб створити один «советський нарід» (російську «супернацію»);

і апелює до Вільного Світу заперестати називати і уважати поневолені нації в СССР, як один советський нарід;

9. Конгрес АБН засуджує советську Росію за цілковите позбавлення нею релігійної свободи і переслідування релігійних діячів, таких, як Йосиф Тереля і Василь Кобрин і релігійних діячів інших поневолених народів;

Конгрес АБН засуджує Москву за повільне вимордування українських культурних діячів, таких, як Олекса Тихий, Валерій Марченко, Юрій Литвин, Олексій Нікітин, Василь Стус і культурних діячів всіх інших поневолених народів, як також масову екзекуцію членів ОУН і УПА.

Конгрес АБН засуджує советську Росію за насильне викрадення 75 тисяч дітей з різних країн, яких забрано до Росії для індоктринації їх в комунізмі і тероризмі;

10. Конгрес АБН вимагаючи застосування схваленої тому 25 років резолюції ОН про деколонізацію, до останньої існуючої імперії — комуністично-російської імперії, невгнuto стоїть за розвал цієї імперії і відновлення національних незалежних демократичних держав в їх етнографічних територіях — Естонії, Латвії, Литви, Білорусії, України, Північного Кавказу, Грузії, Азербайджану, Вірменії, Туркестану, Ідель-Уралу, Польщі, Чехії, Словаччини, Хорватії, Словенії, Сербії, Угорщини, Болгарії, Румунії, Альбанії, Нікарагуа, В'єтнаму, Камбоджі, Ляосу, Анголі і інших народів.

11. В сорокову річницю створення Об'єднаних Націй повинні бути виключені з тієї інтернаціональної організації ССРСР і його сателітні країни, які потоптали Хартію ОН, поповнюючи масове народовбивство і ведучи загарбницькі війни, вживаючи хемічної і бактеріологічної зброї проти жінок і дітей і спонзоруючи міжнародний тероризм. ОН мусять перестати бути форумом для кампанії дезінформації з метою дискредитувати волелюбний світ, зокрема США.

Національно-визвольні революційні антикомуністичні організації, їх центри і речники повинні бути прийняті в структуру ОН, як справжні представники поневолених большевизмом націй;

12. АБН вимагає, як це вчинив вже перед Београдською конференцією, проголосити офіційно Гельсінські домовлення неважними тому, що ці домовлення стверджують статус кво російських комуністичних, імперіялістичних загарбань, і таким чином неможливають в апріорі здійснення людських прав поневолених націй. Оборонці національних і людських прав в Советському Союзі, які були до тієї пори укритими борцями, покликаючися відкрито на Гельсінські домовлення без жадної допомоги або охорони зі сторони Вільного Світу, наразили самі себе на переслідування.

Конгрес АБН апелює до Заходу добитися звільнення всіх ув'я-

знених членів української, литовської, вірменської і грузинської Гельсінських Груп.

13. Нації вільного світу мусять діяти в напрямі ліквідації концтаборів невольничої праці і психіатричних тюрем, припинення геноциду (як це була голодова облога України), і звільнення політичних і релігійних в'язнів. Засобом для досягнення того це економічний бойкот СССР, виключення його з міжнародних організацій і розгорнення потужної психологічної війни;

Фрагмент з демонстрації напроти російської амбасди в Лондоні.

14. Конгрес АБН вимагає, щоб Конвенція Міжнародного Червоного Хреста стосовно правового рівного трактування повстанських армій була респектована в боротьбі проти большевицьких наїзників.

15. Конгрес АБН апелює до націй Третього Світу, з яких багато визволилося під час останнього десятиліття, підтримати свободу, справедливість, національну незалежність і людські права проти злочинів тиранії, деспотизму, неоколоніалізму і тоталітаризму російських імперіялістів і комуністів разом з їхніми заступництвами (проксі).

16. Конгрес АБН апелює до уряду США, до Конгресу США і до

всіх вільних націй створити центр психологічної війни в НАТО, або в Пентагоні, який включав би речників національно-визвольних організацій поневолених націй. Ми пропонуємо, щоб була створена Академія Свободи для аналітичних студій проблем поневолених націй, для опрацювання психостратегії і вишколу кадрів, як протиставлення до Люмумба-університету в Москві.

Конгрес АБН апелює до вільного світу допомогти всіми засобами зокрема модерною зброєю тим націям, які вже тепер борються зі зброєю в руках проти комуністичного рабства, накиненого їм Москвою і її наємниками, зокрема в Афганістані, Нікарагуа, Анголі, Камбоджії, В'єтнамі і в інших свободолюбних країнах в Азії, Латинській Америці, Африці.

Конгрес АБН підтримує визвольну боротьбу кубинської нації і апелює до вільного світу допомогти кубинським борцям за волю завалити режим Кастра. Це може завдати великого удару советсько-російській експансії в Африці, де війська Кастра ведуть советсько-російську проксі війну (в заступстві) проти свободолюбних африканських народів.

17. Конгрес АБН підтримує стратегічну оборонну ініціативу (СДІ), яка змагає до ліквідації зброї масового знищення і створення оборони людських істот проти большевицької агресії. Проте ж Конгрес підкреслює, що російська імперія не може бути розвалена і перемога Вільного Світу проти комунізму не може бути досягнута без вжиття офензивних сил. Офензивною зброєю, яка може це досягнути, є визвольна боротьба поневолених націй. Без визвольної стратегії (Low Frontier) оборона в космосі (High Frontier) є лише варіантом анахронічної системи рівноваги сил в епосі глобальної експлозії національно-визвольної боротьби народів. Поєднання стратегії оборони в космосі і стратегії визвольної боротьби, поєднання СДІ і визвольної боротьби поневолених націй, якщо б вона була підтримана Вільним Світом, розв'язало б сучасну глобальну кризу, спричинену російською агресією.

18. Концепція рівноваги сил не бере до уваги третьої суперпотуги — поневолених націй — і є анахронічною в епосі перемоги національного принципу організації світу над світово-імперіальною концепцією. Одиноким альтернатива до нуклеарного голокосту є координована національно-визвольна боротьба націй поневолених большевизмом, за допомогою якої буде розвалена з середини імперія і знищена комуністична, тоталітарна, орвеллівського типу система.

Конгрес АБН рекомендує ту стратегію, як одиноким успішний засіб зберегти людство від термонуклеарного знищення.

ОБОРОНА В КОСМОСІ Й ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА ДЕКЛАРАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ РАДИ ЗА СВОБОДУ

прийнята на Конференції в Лондоні від 21-24 листопада 1985 р.

Події у світі впродовж 1980-их років вказують, що советсько-російські впливи падають. Комунізм виразно не є відповіддю, яка була б підтримана історією. Європейська Рада за Свободу підтримує доктрину Р. Регана, яка заперечує тезу, що якщо країна раз підпала під комуністичне панування, вона мусить залишитися комуністичною. Це скріплює переконання, що США і західний світ повинні підтримати антикомуністичні, національні визвольні рухи за національну самостійність і за основні демократичні принципи. Громадяни в поневолених советською Росією країнах мусять мати право добиватися для себе свободи всіми можливими засобами; збройно, якщо інші засоби будуть безуспішними, щоб замінити комуністичну тоталітарну державу демократичною і відновити їхні самостійні національні держави, згідно з правом самовизначення. Це зокрема стосується до народів поневолених в кордонах советсько-російської імперії: українців, білорусинів, грузинів, вірменів, азербайджанів, естонців, латвійців, литовців, туркестанців і інших, та народів у т. зв. сателітних країнах поневолених російською збройною силою: поляків, чехів, словаків, мадярів, болгарів, румунів і інших. Це також охоплює народи поневолені комунізмом, як хорвати, албанці й інші.

Советсько-російський ідеолог Михайл Суслов ствердив раз, що «перехід до комуністичної системи правління є невідкличим». Захід задовго приймав мовчки цю концепцію. Привернення свободи і демократії для острова Гренади дало доказ, що Москва не є готовою воювати за свої маріонеткові держави якщо вони є задалеко від центру російської імперії.

Головною метою ЕРС є підтримка поневолених народів советсько-російською владою в євразійській географічній полосі. Хроніка Підпільної Української Католицької Церкви в Україні, Хроніка Католицької Церкви в Литві і боротьба польського народу є доказами безперервної постійної боротьби за свободу. В Україні борці за свободу наголошують питання національної свободи і людських прав. Їх організації були знищені, але вони все наново відживають. Советсько-російські масові медія постійно атакують Організацію Українських Націоналістів (ОУН), а тим самим підтверджують, що її національні, християнські, соціальні й демократичні ідеї є живучими. Проте ж релігійні і патріотичні центри

довкола Української Католицької Церкви потребують підтримки Заходу.

У Польщі провідники підпілля закликали бути готовими на «довгий марш» опору режимові, будуючи підпільні організації у школах, фабриках, наукових, академічних і культурних інституціях. ЕРС підтримує цей «довгий марш». Робітники продовжують страйки в Україні. Незалежна профспілка в Україні була організована ще декілька років перед створенням «Солідарности» у Польщі, але була розгромлена КГБ.

Загальний вид на залу в часі Конференції.

Західня технологія в ділянці комунікації розвинулася з поважною швидкістю. ЕРС підтримує зміцнення радієвих передач, а в майбутньому телевізійні передачі до всіх частин російської імперії за поміччю сателітів, які, якщо б були заглушені, зможуть успішно протидіяти тому. Є надзвичайно важливим, не накидати чужого змісту радієвим передачам, але привертати, розгортати і скріплювати оригінальні культурні й питоменні цінності кожної нації, протиставляючи їх большевицькій філософії і способові життя, які були накинені окупованим народам марксистсько-ленінським поневоленням і терором.

Революційно-визвольні процеси в російсько-комуністичній ім-

перії охоплюють всі прошарки життя, протиставляючися ворогові своїми власними національними структурами, такими як підпільні Церкви, боротьбою за приватну власність, національні традиції, своїми героями і своїми національними геніями та багатогранною національною культурою проти большевицької антикультури.

Духова революція є передумовою цілісного політично-революційного процесу. Конечним є мати на увазі, що жадна політична революція не може бути успішною без ідеології, для якої люди хочуть жити, боротися і, як конечне, умирати. Ідеологія визволення й наука повалення тиранії, політична боротьба й повстання — всі разом є конечними в боротьбі проти ідеології, що стала релігією зла.

Ми маємо вже докази, що збройна боротьба проти марксистських режимів є можлива і вона зростає в країнах, що попали під російське панування між 1975 і 1980 роками, як, наприклад, Південний В'єтнам (1975), Лаос (1975), Ангола (1975-1976), Мозамбік (1975-1976), Етіопія (1977-1978), Південний Ємен (1977-1978), Камбоджія (1979), Гренада (1979), Нікарагуа (1979-1980), Афганістан (1979) і Сурінам (1980).

В усіх цих країнах іде збройна боротьба, за винятком Південного Ємену. Гренаду визволили американсько-карабійські відділи в 1983 році.

ЕРС заохочує, щоб на міжнародних форумах давати підтримку борцям за свободу націй поневолених большевизмом, приймати лідерів-борців за свободу західними урядами, давати інші форми допомоги.

Гарантом визвольної боротьби, яка ведеться проти комунізму на всіх континентах, є сильна західня оборона. ЕРС підтримує Стратегічну Дефензивну Ініціативу (СДІ), яка скріплює технічну основу західної оборонної спроможності. Теперішнє поняття «Взаємного Упевненого Знищення (МАД) є сама по собі недостатня відстрашувальна стратегія для народів Заходу і поневолених народів. СДІ може бути першим кроком в напрямі ефективної збройної контролю, взаємно збалансованого і можливого до перевірення роззброєння. СДІ разом із підтримкою визвольної боротьби проти советсько-російського імперіялізму є найкращою надією уникнути атомову війну.

ЕРС підтримує президента Р. Регана, його тверду настанову продовжувати дослідження стратегічно-оборонної системи в космосі (СДІ). Захід повинен ясно ствердити, що прийшов час для більшої спільності полягати на двояку оборонну й наступальну систему нуклеарної зброї. Стратегічна протиракетна оборонна система є родом оборони, яка є спрямована виключно на знищення насту-

пальної нуклеарної зброї ворога, а не людини. Це є потенційна революція в традиційній концепції нуклеарного застрашування й національної безпеки.

ЕРС підтримує вимогу президента Р. Регана, поставлену на форумі ОН, щоб советсько-російські війська і їх комуністичні наємники опустили Афганістан, Анголю, Камбоджю, Етіопію, Мозамбік і Нікарагву. Ці комуністичні війська є там, щоб підтримувати комуністичні режими в тих країнах, яких народи не бажають собі їх, а існування цих режимів залежить лише від советської підтримки.

ЕРС вимагає заборони советсько-російських окупаційних армій із усіх поневолених націй в ССРС і т. зв. сателітних країн, щоб ці нації могли відновити свою справжню ідентичність і демократію у висліді вільних і чесних виборів.

ЕРС підтримує вимоги Гебрейського Руху Відродження в Советському Союзі забезпечити право жидівському населенню на репатріацію до їхньої батьківщини — землі Ізраїля.

Перед Західною Європою невідклично стоїть завдання розбудувати свій технологічний, економічний і мілітарний потенціал, зокрема конвенційну зброю, щоб вирівняти величезну диспропорцію між НАТО і Варшавським Пактом. Включення військового потенціалу Іспанії в НАТО є особливого значення з погляду геостратегічного. Безпека середземноморського, як теж північноафриканського комплексу, заслуговують на окрему увагу і є в окремому інтересі Італії й Іспанії. Політична стабільність і економічний прогрес у цих обидвох середземноморських країнах є абсолютно конечні.

Велика Британія зі своїм визначним політично-державним досвідом, зокрема у міжнародних взаєминах, але також з уваги на її високозаавансовану технологію і через посідання незалежної власної атомової зброї, є великої ваги фактором для миру і безпеки не лише в європейському відношенні.

Франція зі своєю форс де ф'рап і критичною політикою до ССРС та в альянсі зі США є нуклеарним співгарантом проти неможливлення Москві розколоти спільний фронт західної спільноти вільних націй.

Німецька Федеральна Республіка зі своїм економічним потенціалом і сильними збройними силами в першій лінії НАТО відіграє ключеву роль на європейському континенті. Для Німеччини національне з'єднання у свободі мирними демократичними засобами залишається національною ціллю.

Країни Бенелюксу, виконуючи своє мілітарне зобов'язання су-

проти оборонної політики НАТО, зміцнили спаяність західноєвропейської стратегії оборони.

Постійне російське втручання у шведську повітряну сферу і водні простори вказують на московський плян трактувати Балтійське море, як їхнє власне внутрішнє море. Тому Швеція мусить бути чуйною на небезпеку з боку Москви.

Тривожить теперішня постійна хитлива постава Греції, яка грає з ССРС і послаблює позиції НАТО. Туреччина, будучи лояльним союзником НАТО, продовжує дальші соціальні реформи, щоб послабити внутрішні відосередні комуністичні сили.

Європейський Парламент і Європейська Рада виконують дуже корисну працю, стоячи твердо в обороні поневолених народів за залізною заслоною, наприклад, схвалюючи резолюції проти заглушування Москвою радіопередач, щоб ізолювати поневолені народи від Заходу, та обороняючи постійно права політичних в'язнів і етнічних меншин за залізною заслоною.

Проект ЕВРЕКА не є альтернативою до СДІ, але скріплена технічна співпраця усіх західноєвропейських країн у тому відношенні є корисна, щоб спільними силами розбудувати їх повний технологічний потенціал. Європа може бути великою потугою знову, якщо охоплюватиме не лише вільні держави Західної Європи, але якщо усі європейські нації по цей і той бік заслони зможуть взаємно співпрацювати як вільні, самостійні країни з демократичним ладом від Атлантики по Кавказ.

Аграрна політика західноєвропейської економічної спільноти (ЕСР) вимагає реформи, щоб у ситуації голодових катастроф у Третьому Світі запаси харчів у Західній Європі безкрайне не нагромаджувалися, або були продавані нижче цін продукції комуністичним тоталітарним державам, котрі свої ресурси у свою чергу видають на зброєння. Радикальні реформи агрикультурної і харчової політики ЕСР є абсолютно необхідні.

ЕРС підтримує апель президента Рональда Реґана до волелюбних народів координувати акції в поборюванні міжнароднього тероризму, якого ініціатором і підбурювачем є Кремль, щоб поділити і здеморалізувати західні суспільства.

Свідомість того факту, що російський імперіялізм і комунізм і його ціль опанувати увесь світ є причиною так багатьох світових криз, вказує ясно, що поневолені народи є ключем до їх розв'язки. Вони, *поневолені народи*, мусять бути включені в стратегію Заходу, як суттєвий партнер тому, що зменшення, редукція воєнного потенціалу ворога залежить від ролі, яку відіграють поневолені народи.

Спогад

о. Іван МУЗИЧКА

З РІМІНІ ДО РИМУ

(Спогад)

(Закінчення, 4)

Та й з добором мелодій були не раз труднощі. Духовник заборонив був співати попередникам Вербицького «Алилуя» і «Буди ім'я Господнє». Здавалось йому це за бравурне і не літургічне (порівняй Генделя «Алилуя» з його славного твору «Месія», і його виконували в базиліці св. Петра). Ми почали його знову співати. Не вдалось нам переконати духовника, щоб улаштувати концерт в честь Франка. Його портрету не було в Колегії. Сьогодні портрет Франка красується в Колегії і були вечорі в його честь. Нам не вдалося цього досягнути. . .

Наша пісня лунала особливо під час вакацій в Кастельгандольфо. Очевидно, це був наш військовий репертуар і в його зміст входила і «дівчина-рибчина» на велике невдоволення духовника і старшої братії. Ми зуміли погодити живий гумор, побожність, нашу формацію з нашою народньою і стрілецькою піснею без шкоди для наших душ, як це видавалось нашим попередникам, які в пересаднім страху перед «покусами» засмаровували навіть мистецькі образки в нашій галицькій зовсім невинній енциклопедії, бо ці, на їхню думку, могли торкати грішну нашу уяву (хто хоче переконатися, можна переглянути цю енциклопедію в бібліотеці Колегії!). Коли б хтось був дав їм дозвіл, вони були б позамазували половину мистецьких творів у Ватикані і римських церквах (не знаю, що були б зробили з ватиканськими монетами, на яких є зовсім нага жіноча фігура. . .). Такі то були часи. . . ми їх сколихнули нашим здоровим і гуманним наставленням, яке нікого не зіпсуло, ані не відібрало покликання. Але цю обережність настоятелів про наш скорб, який носимо в дуже крихкій посудині, треба розуміти й оправдати. Сьогодні в Церкві і в деяких богословів сталося відхилення до занадто великої ліберальності під впливом в цілім світі поширеної трійливої атмосфери «сексу». Це слабкий наш пункт і легко в ньому заломатися, але пересад в другу сторону теж робить з нас диваків і виставляє на сміх.

Зроблю тут малу дигресію-відступ про спів у Дивізії. Його було таки забагато. Німці, які нас вишколювали, вимагали співу при кожній нагоді, при всякім марші — навіть до кухні чи до лазні, коли найменше була охота до співу. Між багатьма «бефелями», які сипались мов з мішка вранці зараз з виходом на вправи, останній був все — «айн лід» — пісня! І горе нам, коли зразу не лунала вона! І мусіло це бути голосно і бойово, хоч не всі наші українські пісні до маршу були такі бойові. Але ми співали на всю горлянку і дерлися як старе простирано! Часами був наказ співати навіть в газ-масках, хоч ледве чи в часі газового атакую комусь прийшла б охота співати на фронті... І такі дивовижі треба було сповняти, звичайно, за кару. В такому випадку і найвеселіша і найбойовіша пісня виходила якась така сумна, болісна, замазана, майже виглядала на плач десь там за якимись мурами. Макабричний вид: ідуть страшні потвори однаково одягнені зі залізяками на плечах і з короткими хоботами на обличчі, наче маленькі слоники, сірі і сіро однакові, і над ними немов бринить сумовито, наче з гробу — пісня... Забагато співу — надоість. Я в Дивізії зненавидів всякий гуртовий спів якраз через те. Він нагадує мені все цю співацьку військову саламаху. Хоч і досі мені в вухах дзвенять з перших тижнів у Дивізії на рекрутському вишколі в Гайделягері співи десятків сотень, що вранці йдуть на вправи чи вполудне вертаються з них. Це була симфонія! Та інакше прислухуватись здалека до такого співу, а інакше брати в ньому участь серед прерізних голосів і вух-слухів... В Колегії співу не було забагато, якимось в міру. Нам потім говорили, що за наших часів («дивізійних»!) таки хоролий і церковний спів був найкращий за весь час історії Колегії. Можливо. Ми не жаліли своїх горлянок, як це було в наших попередників.

Ще можна б на кінець згадати про наші матеріяльні клопоти, так тісно пов'язані з нашим приїздом зараз по війні. Їхнє слабе забезпечення було дошкульне для всіх. Я вже згадував про це частинно, коли була мова про наш одяг. Хочу це занотувати для майбутности, серед яких недотач ми вишколювалися.

Ми приїхали до Риму у військовому одязі, з десятима пальцями і головами на карку — більш нічого. Ні в кого з нас не було рідних у вільному світі, не було хати, чи за словами Клена — «ні вдома не ждуть»... В додатку, солідно виголоднілі. Ця справжня вбогість супроводила нас довгі літа і в дечому поправлялась. Ми не мали теж шеляга при душі, ані виглядів скоро його мати. Повна залежність від ректора в найменшій дрібниці. Така залежність є дошкульна, як життя в соціалістичнім суспільстві, в якому скасували приватну власність. За кожною дрібницею треба іти просити й очікувати часами на відмову ще й з їдким коментарем. Так

бувало часто, бо семінарія жила великими повоєнними ощадно-стями. Тут зупинюся над одним фактом — хто нас удержував?

Відповідь звучала б проста: Східня Конгрегація. Це правда, хоч трохи упрощено. Пару років по нашій прибутті ми довідалися про частинне джерело нашого удержання, чи наших стипендій. Італія по війні була знищена і заглядав їй в очі голод. Італійці вміли якось ухитритись всякими ініціативами, тому відразу до них почали напливати з різних джерел допомоги з Америки. Очевидно, — заслуга в цьому Ватикану і Пія XII. Виглядає, що й поодинокі Конгрегації шукали фінансової піддержки для своїх бюджетів різними каналами і знайомствами. В 1946 р. кардинал Тіссеран вибрався до Америки. Які були цілі його поїздки — не стану за тим шукати, але в своїх зустрічах з американськими католиками він проголосив, що одна з його підопічних семінарій — українська — одержала по війні поважне число покликань і тих семінаристів треба удержувати. Хто бажає, нехай приїде, погляне на список і вибере собі кандидата, якого буде удержувати, тобто платити стипендію. Так нас «розібрали» добрі американські католики (українці тоді займалися енергійно допомогою цілій нашій еміграції в Європі і тим сповнили великанське добродійне діло посилками, одягом, грішми, афідавітами і ін.).

Всю цю справу зі стипендіями зроблено цілковито в римськiм стилі. Добродієві, що семінариста собі вибрав, дали тільки ім'я і прізвище стипендиста без адреси Колегії (знали тільки, що Колегія називається «Колегія св. Йосафата»). Коли б такий добродій бажав контактуватись зі своїм стипендистом, міг писати до нього листи, адресуючи до Східньої Конгрегації. Там листи проходили цензуру (замазували адреси і чимось «грішні» деякі речення) і так зцензурований лист діставався до котрогось із нас. Той, очевидно, повинен був написати відповідь (і шукай когось, щоб переложив твій лист на англійську мову...) і віддати її до Конгрегації, де теж такий лист проходив цензуру. Добродушні американці прийняли таку умову і деякі пробували писати. Більшість не писали, стосуючи євангельську засаду при пожертвах: нехай не знає твоя лівиця, що дає правиця. Я про це довідався від моїх добродіїв. Була це добра католицька родина з міста Мілвокі в стеїті Вісконсін. Мама була дуже побожна жінка, мали тільки двох синів, один став лікарем, в другий — бізнесманом. Ні один не хотів бути священиком, хоч мама того собі бажала. Таким «прибраним сином» став я. Її не вдовольняли мої скупі подяки, що йшли через цензуру, і вона написала впрост до мене, подаючи на конверті тільки те, що знала — назву Колегії і Рим. Я був єдиний, що мав контакт з моїм бенефактором, вирвавшись в той спосіб з офіційного каналу. Так одержав я несподівану поміч. На мої свячення ця добра пані купила мені гарні ризи, чашу, рясу і я нарешті міг мати по-

рядне білля... Але цей зв'язок допомоги почався щойно в 1949 році. До того часу треба було жити ощадностями. А інші і того не мали. Потім вже з Англії їздив я на її кошт, щоб їй подякувати, а вона хотіла мене побачити. Був я також два місяці перед її смертю на повідомлення чоловіка. Це була насправду свята особа. Ми ще разом їздили до американського відпустового місця Голі Гілл і це був останній раз, коли вона зробила зусилля ходити. Після цього, — писав мені її чоловік, — рак хребта прикував її до крісла і вона терпіла важкі болі. Вмерла смертю праведниці. Раділа все, що виховала для Христа одного священика. Нехай ця згадка тут в цій спогаді буде висловом моєї глибокої вдячності і її ім'я Розмері Вокер (Rosemary Walker), американки німецького походження, нехай остане записане на її пам'ятку. Теж нехай ці рядки будуть висловом признання для американських католиків за їхню поміч — нам дивізіюникам, що немов троянці доплили до Риму по великій війні і вийшло з них гарне число священиків.

Інші такими щасливцями не були. Найгірше було з одягом. Я вже згадував, коли писав про наші рясни, що ми ходили в дрантю, яке прикривали рясинами. Наші «тубильці» дечим декому допомогли, але й вони самі подостатком одягу не мали, бо через війну те, що з дому привезли до Риму, сходилося також. Але вони, як священики, вже мали сякий-такий гріш. Коли в 1947 році Дивізія з Ріміні переїхала до Англії, мій брат прислав мені дві сорочки, які він там купив за останні гроші полоненого. Прислали наші американські комітети чималу кількість одягу для Українського Допомогового Комітету в Римі для наших втікачів в таборах в Італії. Це були величезні, збиті наче солома бунти одягу різного роду. Збирали це все наші люди в Америці і слали до Європи. Ректор не хотів, щоб ми першими з цього користали. Було це слушно, бо ті нещасні наші люди по таборах були такі долею і страхами, бідною і браками биті, що в своїй уяві перебільшували всі ті американські допомоги і «урядовців» нашого Комітету в Римі підозрівали в хто зна яких надуживаннях. Ректор не хотів, щоб на Колегію, де все те містилося, падала тінь якогось використання цих дарунків в одяжі. Ці люди живуть ще в Америці і в Канаді. Нехай знають, що в Римі ніхто їх не ошукував, а ми через їхню підозру ходили в дрантю. Коли потім з того, що осталось, нам скупко щось дали, то були це речі майже не до вжитку і ми ходили або в «завеликому», або в «замалому», тай те від довгого транспорту або й зі старости було злежане і деякі гарні на вид речі розтиралися на плечах або верталися з пральні самими рубцями... Це додавало гумору в нашій буденщині. Пізніше, вже як священик, їздив я до цих таборів біля Неаполю і бачив, яким клопотом була ця одяга для скитальців, як важко було це розділити, скільки зависти, нарікань було через ті лахи. Може сьогодні-

ні ці люди стидуються за те, але через нас нікому кривда не сталась, хоч ми може були більше в потребі одягу чим вони, бо ми на волі таки опинились голі-босі, зваживши, що військовий мундир полоненого не надається до «цивіля»...

Не краще було з харчами. Вони були дуже добрі, дякуючи Се-страм Службеницям, що зі звичайної води потрапили зробити смачну страву, але для вояцьких жолудків того було мало. Прикро сьогодні згадувати, що нас голодних в перших тижнях не розуміли і посуджували деяку нашу поведінку при столі. Чи ситий розуміє голодного? Але і потім з харчами в семінарії був старий стиль, про який з жалем також згадує кардинал Гінан у своїй біографії і пережив він це сам у такого самого стилю семінарії в часі своєї молодости. Пише він, що голодував, бо така була тоді аскеза — не наїдатися! А все це — молоді люди, що не лише хотять їсти, але такі потребують і треба їм дати їсти. Кардинал пише, що, коли на вакації приїздив додому, то з'їдав усі мамині запаси!¹³ Коло нас не було ніяких запасів, ані не було вакацій у мамі... Але все таки два роки по війні можна було вже трохи направити те харчування у кількості. Можна було збільшити порції, можна було поставити на стіл досхочу хліба, коли він перестав вже бути раціонованим в Італії і не був дорогий. Солженіцин описує, що на т. зв. «шарашці» в концлагері був хліб на столі — бери до схочу. Небувальщина! А я скінчив Колегію на пайці. Не знаю як довго тая «пайка» ще потім була і в котрім році її скасували, бо сьогодні в Колегії її вже нема. Кожний точно діставав тоді півтора італійської булки на цілу добу і ця порція лежала на столі перед обідом перед кожним, щоб можна було кинути оком голодного, може котра половина більша (і це спостерігали!). Так писали ми потім на веселім вечорі. Така пайка тієї півтори булки мала вистанути на обід, вечерю і снідання. Кожний завивав її як скарб у свою серветку, якщо покусав з'їсти її не перемогла. Цю відкраяну вже половину годі було лишати на снідання. Її з'їдалося при обіді, на вечерю відтинали по можності якнайменший кусок, щоб на снідання оставити собі доволі великий кусень. Горнята з налитим уже молоком (теж пайка!) і кава у малому збанку для всіх чекали на снідання. Кожний теж діставав на п'ятнадцять днів малий слоїк цукру, що ніяк не вистачав на стільки днів. Все в пайках, все виставлене на покус, на гарт волі! Дехто поступав так, як при війську. З'їв вечером все, що «зафасував», а вранці випив лише саму каву, закурив і ганяв ціле передполудне на «реленде» зі сотками разів «гінлеген»... Деякі практикували це і в

13. "I assume that we were fed largely on starch. It was said that all priests in the North had ulcers as a result of their years of malnutrition... By the end of the first term I could eat anything put before me. I had also learned to eat at speed so that after consuming my food I could have my hand for more... I was at the college only two years and most of that time I was hungry". (Це про колегію в Англії). Цит. тв., стор. 35-36.

семінарії на велике згіршення префектів, які це рапортували ректорові.

Наше харчування трохи покращало, коли ми в 1948 році дістали пакети CARE, а в 1949 році зареєструвались у IRO. Не багато того було на голодні шлунки. Покращали харчі в Колегії з приходом ректора о. М. Когута, якого девіза була: молодим людям треба дати добре їсти. Але то вже були часи, коли ми один по одному залишали Колегію¹⁴.

Винна в цих фінансових справах наша українська вдача, в якій є завелика доза не то якоїсь скромності, не то стидливості чи страху або й гордості просити щось у когось. Конгрегація була б давала гроші, вони скупі чи нерозумно ощадні не були, очевидно, не розсипаючи щедро. Але треба було їм це сказати, попросити. В наших настоятелів покутувала давня українська звичка з подарованого чи даного ще заощадити і потім цю «ощадність» віддати, щоб одержати похвалу за добру господарність. (Не видумую, так було!). Тому й не було ogrівання і ми мерзли часами несамовито, хоч в Італії не така-то вже гостра зима, але з вогкістю, нам напухали пальці і червоніли (т. зв. «джерельоні»). Не було теплого одягу, слабе харчування і тому холод відчувалося дошкульно. Взимі ми студіювали по кімнатах в плащах, в рукавицях (в кого були!), в шапках, зі закутаними в накривала ногами. Вісім зим без ogrівання на кам'яних долівках. Одиноко ще можна було загрітись в ліжку і ми накривались усім, що було в кімнаті і годилося до накривання: плащем, штанами, рушником, а й газетами... аби накриття було тяжке і тим тепліше. Пишу це, щоб теперішнє покоління семінаристів не занадто шукало вигод і люксусів в семінарії, а думало про гарт, який є корисний.

Мій хребет дошкулював дуже, хоч йому помагало мабуть тепле ліжка, чи й сам не знаю що. Я лікувався методою Кнайпа — холодною водою і часами це були прямо жорстокі купелі ніг, але щось воно допомогло. Перших два роки я таки кульгав і вдавав, що нічого мені не бракує. Треба було грати роллю простого, хоч

14. Зацитую тут популярний на той час (часи перед Першою світовою війною) твір німецького лікаря-професора, на якому напевно виховувалися наші настоятелі або читали його. Твори того лікаря були писані для загального вжитку в популярний спосіб. Автор признає велику вартість постів і всякої повздержливості для скріплення сили духа і для здоров'я тіла, але це є у випадку, коли людина загалом добре відживляється! Тоді пости на хлібі і воді є корисні. "Dagegen schadet die Aszese ungemein, wenn sie zur Schlaflosigkeit, zu einer chronischen Unterernährung und einer unnatürlichen Lebensweise führt: sie endigt dann mit Erschöpfung, mit Nervenerstörungen aller Art und nicht selten mit Geisteskrankheit. Die richtige Ernährung soll eine mässige, aber eine genügende sein, Extreme und Exzesse vermeiden". Prof. Dr. A. Forel, *Hygiene der Nerven und des Geistes*, Stuttgart 1908, стор. 221. Звернути увагу на рік видання! Це часи, коли наші настоятелі цей твір читали і його вживали до виховних цілей в тих часах. Випадки чи симптоми захворюнь, про які цей професор згадує, були між нами. Я чувся вичерпаний і хворий в листопаді 1947 року. Стосував далі свою нерозумну бязку тактику — грати роллю здорового. Трохи сповільнив темпо науки, пополудні спочивав цілковито і вичерпання якось прийшло.

гострі болі не давали ходити прямо. Мені потім товариші казали, що на ніщо здалось те грання ролі здорового. Мій хід був смішний, але не те було мені тоді на умі.

Ми, дивізійники, були відважні сказати, що в холоді якось годі жити. Нам порадили спробувати урухомити центральне ogrівання, яке було в будинку семінарії. Значить, було б тепло, якби того домагались. Найшлись між нами знову «специ» і від центрального ogrівання. Оглянули, найшли відповідні крани, наповнили водою труби й кальорифери, почистили піч і затопили. Не гріє, труби ледь-ледь теплі, хоч піч гуде. Відкрили лихо: трісли десь труби, бо зникає вода. Ледве найшли те місце. Діагнозу стверджено, але не терапію, тобто на направу труб, одержали ми відповідь — нема грошей.

Коли потім по наших виході до Колегії дали кількох малябарців з Індії, відразу ситуація змінилася. Ті не панькались з просьбами і аскезами. Направлено відразу зіпсуте ще перед війною центральне ogrівання з поганими трубами, добавлено умивальки, уліпшено і збільшено харч. Добавлю, що про якусь теплу воду ми не знали. Купались в окремій лазні в Колегії раз на рік (!), символічно в перший тиждень посту; префект церемоніально палив тоді в окремій печі і ходив перевіряти, коли збірник з гарячою водою повний. Тоді перша шістка йшла до блаженної купелі, а другу купіль могли мати досхочу аж літом в часі вакацій в озері Альбано біля Кастельгандольфо. Тверді то були часи, тверді були ми, люди, тверді були наші настоятелі. Хворих було не багато. Один із нас мав початки туберкульози і перебув рік у санаторії (перед нами з «тубильців» один був поважно хворий на туберкульозу). Один із «цивілів», що прибув майже з нами, став умово хворим, кількох пережило більші або менші нервові zaburення, один мав операцію на сліпу кишку. Всякі інші простуди, болі голови, жолудкові клопоти тощо, не йшли в рахубу і були на денному порядку.

Ще варто на кінець додати, яка менш-більш доля нас стрінула. Це важне, бо наших «тубильців», за винятком трьох, які добровільно залишились в Європі (о. Дячишин, о. Дзьоба і о. Прашко), розхапали американські єпископи (маю на думці і рутенських). Ці «американці» перед нами вихвалювались своїми документами до Америки. Виглядало це немов обіцяна земля для них, хоч потім їх стрінули великі розчарування. На жаль, багато з них змарнувались і їхні докторати на ніщо не придалися. А шкода велика, треба було кількох оставити в Римі. В Римі нас не було (як і досі нема! — іже чет да разуміет. . .). Це потім важко відбилося на неодній справі. Інші малі народи мають своїх священиків по різних Конгрегаціях, мають своїх професорів на римських університетах — ми не мали і не маємо. В Америці по війні не бракува-

ло священників, бо прибуло багато з Європи і деякі з них з браку праці мусіли шукати якоїсь іншої роботи. Великий був брак в наших провідників візії і погляду в майбутність і співпраці з Божим Провидінням, яке не робить чуд тим, що не працюють для прийдешности, а задовольняються тим, що «їм вистане», їм самим доволі того, що мають. . . Вся увага була спрямована тільки на душпастирювання, а не бачилось так важної справи для Церкви, як наука. Не дивно, отже, що немає в нас такої речі, як українська Богословія чи Філософія, не говорю вже про інші ділянки науки, на яких повинно священство бути на першому місці. Не дивно теж, що миряни мали постійно відкриті дороги до секуляризації і для них християнська духовість, християнські науки були невідомими речами і вони шукали всяких інших течій Заходу для своєї поживи. Цей первородний гріх у нас за довго б'є по нашій духовості і наших вартостях.

Нас, дивізійників, ніхто не спішився розхапувати по закінченні наших студій і нас в більшості забрав собі Кир Іван Бучко для недобитків в Європі, щоб будувати з рештків наших втікачів майбутні екзархати.

Перші ієрейські свячення одного з нас, що прибув вже дяконом з Риміні — о. Андрій Микита — відбулися з радістю нас усіх 1-го січня 1948 року. Свою докторську тезу захистив він в 1950 році. Наступні ієрейські свячення вже двох з нас були 28.6.1949 року¹⁵.

Прибуло нас 21-го листопада 1945 року до Риму 26. Висвятилось з того 12, в тому числі один став ієромонахом. До Америки виїхало з них 1, до Канади 3 (двох залишили студії в Римі по двох роках і святилися в Канаді, докінчуючи там свою формацію), 6-ох осталися в Європі. Померло до 1985 за цих сорок літ 3.

Докторат з Богословії зробили з тієї дванадцятки дивізійників 6-ох. Ні один із них не остався на науковому полі для дальших студій, усі пішли на душпастирську працю і їхні можливості наукової праці були змарновані. Це, зрештою, була доля майже всіх римських докторантів по війні, за малими винятками. Можна ставити питання, чи була якась ціль робити ці «докторати», коли кандидат для такої наукової праці не мав потім ніяких шансів науково працювати, ані наукою займатися.

Все досі сказане відносилось до тієї першої групи дивізійників, що прибула з полону до Риму 21-го листопада 1945 року до Колегії св. Йосафата. Треба б, однак, згадати коротко про інших дивізійників, які прибули до Риму по нашій групі. В осені 1946 року прибуло 13. Цим разом не везли їх англійці своїми автами. Вони з полону втекли, що не було важко і втечі відбувалися постійно.

15. Див. D. Blażejowskyj, *Byzantine Kyivan Rite Students*, Rome 1984, стор. 142 і слідуючі.

Був тільки один випадок в Ріміні, що нашого полоненого при втечі молодий англійський вояк застрілив. Згідно з Женевською конвенцією, вояк має право на втечу, його мають право ловити і покарати карцером (в Ріміні славний «халабуш»!), і на тім кінець. Фельдмаршал Роммель в Африці казав привести до себе полоненого англійського старшину, що три рази втік з німецького полону, і спитав його, чи ще буде втікати. Цей відповів, що, очевидно, — так і Роммель засміявся (як би був кури́в, може б був і цигаркою його почастував. . .). Так виглядала тут і там лицарська війна. Німецькі полонені зі советської армії і полонені в советських руках були призначені на важкі роботи, голод і винищення. Навіть полонені советської армії, що попали в оточеннях в німецький полон, по війні, вичерпані в тім полоні, мандрували в свої власні советські лагрі відбути кару своїх десяти років! — бо советський вояк в полон не здається!!

Англі́йці були в полонах спеціалістами в організації втеч і про цю їхню здібність по обидвох світових війнах кружляють досі майже легенди. Я жартома казав не раз: коли англійці попадуть в полон, перша річ, яку роблять — організують групу спеціалістів для підготовки втечі; коли німці попадуть в полон — зразу організують способи, як здобути багато чогось їсти; українці попадуть в полон — зразу організують. . . хор!

Те, що друга група 13-ох мусіла їхати до Риму «зайцем», тобто при допомозі втечі, потверджувало б мій здогад, що й ми — перша група — не були звільнені вповні легально, а мусіла тут бути чиясь приватна ініціатива — через капеляна, який полагодив все з місцевою таборовою командою без офіційної згоди чи апробати вищого командування. Тому ми не мали ніяких документів, хоч везли нас англійські вояки своїми військовими автами. Доля 13-ох була така сама, як і наша. Їхній приїзд скріпив наші впливи на життя Колегії, на її виховні засоби. З них вийшло 3-ох священиків. Один із них уже помер.

По виїзді Дивізії до Англії, звідти приїхало вже по звільненні з полону зовсім легально в різних роках 6-ох студентів. Із них священиками стали — 4-ох. Один прибув до Риму по закінченні ветеринарії в Мадриді і став священиком. Не потраплю докладно сказати, скільки бувших вояків Дивізії іншими дорогами та через інші семінарії, чи через полон, чи через відразу вибрану волю, стали священиками. Знаю про 6-ох. Коли так воно (і добре буде, коли хто мене поправить і доповнить цей спомин), тоді Дивізія дала для нашої Церкви: $12 + 3 + 4 + 1 + 6 = 26$ священиків, які своєю працею таки злегшили труд наших священиків на чужині у Христовім винограднику і для свого народу на Христовий поклик.

Моряк Мирослав Медвідь

В ОБОРОНІ МЕДВЕДЯ

Ярослав Стецько, голова УДП, вислав 4-го листопада 1985 року до президента Рональда Регана телеграму такого змісту:

«Видача українського патріота Мирослава Медведя комуністичним тиранам на певну смерть була б насильством над правом азилю, над людськими правами, усіми міжнародними конвенціями, глумом над Україною й іншими поневоленими націями, капітуляцією США заради детанту з імперією зла. Якщо Америка втратить душі поневолених націй, втратить все.

Ми апелюємо до Вас, Пане Президенте, не дозволити на поповнення злочину проти гуманності».

На телеграму, з доручення президента, Ярослав Стецько отримав обширну відповідь від Державного Департаменту, в якій Стейтдепартамент в усіх деталях з'ясовує процедуру Державного Департаменту з переслуханнями Медведя поза советським кораблем, його нічлігом в американських приміщеннях, харчуванням, лікарськими обслідуваннями, але завжди у присутності чотирьох представників СССР — двох з амбасад і двох з корабельної залоги (КГБ). Завжди був присутній при психіатричному чи іншому лікарському обслідуванні большевицький лікар. Ніколи Медвідь, чи підставлений Медвідь, не був на переслуханнях сам виключно з американцями, а теж не було перекладача українця.

Виходить, що Стейтдепартамент чи ФБАЙ не мають україномовного перекладача серед двомільйонової української еміграції, чи не мають до неї довір'я, або жоден неукраїнського походження американець не знає української мови. Медвідь, чи т. зв. Медвідь, постійно повторяв, що він хоче вертатися до СССР, зокрема до своїх батьків. Медвідь, чи т. зв. Медвідь, поводився дуже свobodно, добре спав, радо дивився на телевізію, особливо коли була мова про нього. Словом, — повертався до справжнього «раю», тож чому не бути спокійним?

На кінець речник Стейтдепартаменту дав йому підписати заяву російською мовою, що, мовляв, він добровільно, з власної волі хоче повернутися до СССР. Медвідь, чи т. зв. Медвідь, ще власно-

ручно виправляв російський текст, щоб сильніше підкреслити добровільність повороту. Усе це завжди діялося в присутності большевицьких «дипломатів» (кагебістів). Американці запевняли Медведя, чи т. зв. Медведя, що він вже разом з ними може залишити це приміщення, де його переслухували, якщо тільки схоче, і вони негайно заберуть його зі собою.

Але найважливішого немає у тому звідомленні, а саме, що діялося у перших трьох днях з Медведем, як це було з його втечею з корабля, з відтранспортуванням американцями силою на корабель, поновною по дорозі втечею з американського судна на берег і насильним відтранспортуванням його якраз американцями на советський корабель. Цих два чи три дні звідомлення Стейтдепартамент обминає. Що діялося у цих днях — про це звідомлення мовчить.

А саме ці перші дні були вирішальні. Чи, якщо людина двічі викидається на волю, а її насильно видають у руки ворога — не виявляє вона тим самим бажання політичного азилу? Чи після такого поступування американців міг утікач довіряти їм, перебувши два чи три дні після втечі на кораблі серед кагебістів, і під час переслухувань завжди у присутності кагебістів, чи міг він вірити в те, що все це не є трюк, коли так поступили з ним раніше американці? Очевидно, беручи до уваги, що це був правдивий Медвідь.

Чи ж американці не мали нікого з українців, якого могли б узяти на перекладача, щоб міг здобути довір'я Медведя? Невже ж пані Падох, яка роками має до діла з англійською мовою, не переклала їм правильно двох простих речень, чи трьох слів «Прагну волі, я утік з неволі»? Чому не взяли її з собою? В українській народній школі дитина потрапить перекласти ці слова на англійську мову, а приграничники чи ті з іміграційного уряду не годні були зрозуміти перекладу трьох простих слів? Чи дійсно пані Падох не потрапила перекласти? А може моряк забажав піти на суходіл на прогулянку — думали приграничники, тому втік з корабля, ризикуючи? Чи аж такий брак інтелігенції у тих урядників? Чи вони негайно не повідомили таємної служби, а ця Стейтдепартаменту?

У байки тяжко вірити, тому теж важко вірити, щоб Медвідь упав з корабля, монтуючи якусь електричну напругу, а потім ще раз «упав» з американського судна чи моторівки, монтуючи американцям якусь іншу електричну історію. А чому мав підрізати жили? Дітям можна розказувати казки з тисяч і одної ночі, але повірити в неї можуть хіба ті, які це розказують. Нормальні люди

ледве! Детант і Женева та політику міністра Шульца розуміють українські діти.

Є. ОРЛОВСЬКИЙ

ТОРГІВЛЯ З КАНІБАЛАМИ

Окремо оприлюднимо в наступному числі журналу текст рішення Комісії Сенату США для агрикультури, який у трьох примірниках був доставлений советським властям (англійською, українською й російською мовами), щоб Мирослав Медвідь був доставлений на послухання Комісії Сенату до Вашингтону. Згідно із законом, адміністративна влада не сміла випустити корабель «Маршал Конев» із американських вод. Це зарядження законодавчого органу Стейтдепартамент не виконав і дав дозвіл відплисти кораблеві з невільником, який двічі просив азилю: раз утікши із советського корабля, а вдруге вискочивши з американського судна. Але американці насильно видали його в руки більшовикам. Усе інше, що діялося згодом, це вже похідні справи. Волю, прагнення азилю виявив Медвідь двократною втечею.

У листопаді м.р., проти становища Сенату США, проти становища відносин Комісій Палати Репрезентантів, а зокрема Комісії сенату під керівництвом сенатора Гелмса з вимогою дати змогу українському політичному збігцеві з советського корабля Мирославу Медведєві свобідно висловитися у Вашингтоні перед компетентною для цього інституцією Законодавчого органу США, Стейтдепартамент нехтує зарядження Сенатської Комісії й дає доручення випустити советський корабель із побитим там українцем, який прагнув свободи. Цей факт залишиться на сором усіх тих, які вирішили потоптати найосновніші принципи, на яких побудовані США. Той, хто дав доручення зігнорувати рішення Сенатської Комісії під проводом сенатора Гелмса, знехтував теж численні деклярації президента в обороні поневолених народів. Відповідальний державний муж подався б у димісію, який принизив власну націю й авторитет президента своєї держави перед народами світу, зокрема перед власним народом, а передусім перед поневоленими народами! Чи заяви президента в оцінці Стейтдепартаменту це пусті виборчі фрази? В обличчі чесної й високоморальної постави президента Картера, який розумів вагу ідейно-етичних засад у політиці, впровадивши ембарго на збіжжя й інші доставки до ССРСР, як теж бойкот Олімпіади за варварський напад на Афганістан, постава шефа Стейтдепартаменту — це постава біз-

несмена колоніальних часів, мовляв, торгувати можна і з канібалами!

Видали Медведя, бо боялися, зовсім неоправдано, за свою Женеву. Ось уже торговельна делегація, складена з 400 делегатів американських фірм переговорює в Москві у справі business as usual! Торгувати можна і з канібалами... А в Афганістані ллється кров... Польське підпілля заявило, що Польща була потрібна у розгрі США із СССР... Українська Католицька Церква знехтована «християнами» Заходу!

А тим часом Женева — це була програна США у психостратегії. Усі ці братання, ручкання, чайочки, заяви бажання з боку СССР миру, коли Москва йде на завоювання світу, а передусім Америки — все це демобілізація прилюдної opinio широких мас, бо створює ілюзію взаємного прагнення миру, коли Москва незмінно прагне опанувати світ. Коли на чергу прийде Мексіко, може тоді пригадають собі нашу пересторогу.

Велике здивування серед поневолених Москвою народів викликало слово президента Р. Рєгана до «народів СССР», яке змістом мало лише «російський хоробрий нарід», спільні інтереси обох народів — американського й російського, які воювали проти спільних ворогів — німців і японців. Невже ж тепер час пригадувати як ворогів тих, які сьогодні є найбільшими союзниками США, а якраз ворогом є російський «історичний» приятель Америки? Чого шукала Росія, зайнявши на американському суходолі Аляску? Яка була мета інтриг Катерини II у Венесуелі?

Але автори забули, що у Вашингтоні стоїть пам'ятник Тараса Шевченка, геніального українця-героя, борця за волю народів і людини й національного пророка України, відкритий президентом Д. Айзенгавером! Але нема пам'ятника Пушкіна з його варварським: *«Дрижі, Кавказ, Єрмолов ідѣот!»* Це відкрито ствердив президент Р. Рєган з нагоди 25-річчя закону про поневолені нації й 40-річчя АБН в 1983 році в Білому Домі, як теж ушанував двофронткову війну України у Зверненні у жовтні 1985 р. під час урочистостей святкування 40-річчя визвольної війни України проти націонал-соціалізму і большевизму українською громадськістю у США.

Чи це не зобов'язує Стейтдепартаменту? Чи завойовницька боротьба Росії є теж боротьбою волелюбної Америки, яку Женева принизила і ввела у блуд волелюбний світ, його широкі кола? Скріплення торгівлі, кредитів, економічних взаємин з СССР — означає озброювати ворога, вможливлювати йому допомогою США закріплювати уярмлювання народів і скріплювати наступ в

Латинській Америці, Азії, Африці, сильніше затіснити кайдани поневолених народів. Афганістан фактично знехтований... Що там ембарго Картера, чи бойкот Олімпіади? Що там ідейно-моральні вартості? Що там психологічна війна? Для Стейтдепартаменту суттєве — бізнес. Але як довго? У своїй програмі КПСС Горбачов виразно заявляє, що найбільшим ворогом ССР є США, що капіталізм і імперіялізм США треба знищити дощенту. Але цього не читають, бо бізнес важливіший ніж ідея волі і справедливості, ніж завтрішня доля світу і США.

Мирослав Медвідь вірив у свободолобну країну Вашингтона, про що співав Шевченко! Але ідеали Вашингтона й Лінкольна не живуть у Стейтдепартаменті та в Д. Рокерфеллера, в якого нещодавно гостював кат польського народу Ярузельський. Перед введенням воєнного стану в Польщі Д. Рокерфеллер відвідував Кремль, а тепер, замість організованої Церквою допомоги для індивідуального рільництва, задумує сам організувати якусь допомогу для колективного рільництва в Польщі.

Москва закономірно наступатиме далі, тепер ще з великою економічною допомогою США на вільний світ, розкладатиме також Латинську Америку і ще суцільніше оточуватиме США. Тоді щойно отямляться США. Зрештою, можливо, визвольні революції раніше звільнять уярмлені народи, яким прийдеться ймовірно допомагати визволяти уярмлений большевизмом Захід. І таке буває у світі. Моральна й ідейна програма США в Женеві — злий знак на фірмаменті США. Чергову психологічну битву виграла Москва, а в додатку ще й економічну... й отримала обіцянку, що таємницю Стратегічної Оборонної Ініціативи Америка подарує Росії, щоб легше могла завоювати весь світ. Який глузд того всього — покаже майбутнє! А покищо українська нація вела двофронтову війну десять років і її не зламали, що вшанував нещодавно президент Р. Реран.

ПОЛЯКИ ПРО ВИДАЧУ ВЕДМЕДЯ

Советський моряк Мирослав Медвідь зіскочив з торговельного корабля «Маршал Конев» при гирлі ріки Міссіссіпі, близько Нового Орлеану. Медвідь підплив до берега, де його затримали імміграційні службовці, які, не розуміючи, — як твердили, — чого бажає собі советський моряк, пробували відіслати його на советський корабель. Медвідь вискочив із відправджуючого його

на корабель човна і вдруге доплив до берега, звідки по раз другий, але тим разом без можливостей утечі, був ескортований до корабля. З помосту давав знаки, які видно було з берега, вимовно прикладаючи руки до горла. Ймовірно, його сигнали й далі були незрозумілі для американських чиновників на березі. Наступного дня однак показалося, що вияснення іміграційної служби були брехливі тому, що іміграційні службовці і прибережна сторожа, що в таких випадках співпрацюють зі собою, послужилися російсько-англійською* перекладачкою, яка телефоном з Нью-Йорку пояснювала їм, що говорив Медвідь. Перекладачка Ірина Падох заявила, що однаково, як прибережний сторожі, як і іміграційним урядникам переказала прохання Медведя про азиль. У відповідь на вияснення пані Падох, іміграційні власті ствердили, що перекладачка зле володіє англійською мовою й тому її не зрозуміли. Тому, що це становище було одобрено в Стейтдепартаменті, усе вказувало на те, що Медведя примусом відішлють до СРСР. Було ясным, що секретар Державного Департаменту Шульц перед візитом в Москві не хоче мати жодних клопотів із Кремлем. Про справу довідалася вже громадська опінія й кількох сенаторів забрали голос. У такому стані справи президент Реган зарядив слідство.

Від моменту першої спроби втечі Медведя проминуло однак вже три дні — вистачаючий час, щоб непокірного моряка «перешколили» відповідні советські власті, приділені до корабельної залоги. Зустріч із доставленим із корабля Медведем відбулася вже поза кораблем. Присутні були: представник Стейтдепартаменту, американський лікар, один із іміграційної служби, двох службовців советської амбасади, советський лікар із корабля і завідуючий кораблем. Медвідь одну ніч перебув у готелі в пристані під сильною і безпечною охороною. Вранці, в часі конференції заявив, що нічого більше не бажає, як повороту на батьківщину. Іншої заяви трудно було очікувати. «Маршал Консв» з Медведем відплив без перепон.

«Культура», ч. 12/85

* Чому російсько-англійською? — Ред. «В.Ш.»

Рецензії, огляди

Ярослав НАЗИРЕВИЧ

ТАКІ НЕ ВМИРАЮТЬ У ПАМ'ЯТІ НАРОДУ!

*Ви не вмерли — такі не вмирають вояки.
І дарма, що затиснула смерть вам уста.
Ваша пісня велична, гучна і тривожна
Пробудити лиш душу раба не спроможна. . .*
Світлана Кузьменко «Присвята»

Коли я зустрівся вперше з виступом Авангардного Українського Театру, який діє при УНД в Торонто, то їхній зміст програми, яку вони назвали «Вечір в тюрмі», може не зовсім дійшов до мене, а лише познайомив з новими українськими літераторами, яким довелося за свою діяльність відбувати ув'язнення в окупаційних режимах України.

Коли я зустрівся з їхнім виступом вдруге — це вже була зустріч із знайомими мені не лише виконавцями, але також і творцями, тобто головними героями і майстрами слова захисту за правду у різних періодах історії України.

Коли я зустрінувся з їхнім виступом втретє, а далі з виступом 8-го грудня 1984 року, який був ставлений в Інституті Св. Володимира в Торонті, це вже була зустріч з рідними героями, творцями мистецтва слова і поезії тих найшляхотніших зусиль, які людина з себе спроможна видати, щоб життя народу було багатим і красивим.

За кожним разом їхнього виступу, я відчував щось дорожче і ближче, в моїх почуттях виростала «гілка» героїзму в українській розстріляній поезії, яка в уяві створювала велике жалібне дерево — спустошення серед українських письменників у різних часах. Ця своєрідна «гілка» струснула, немов землетрус, у совісті десятиків глядачів таких як я, в грудях яких наростала ця енергія, за яку терпіли і вмирали наші герої.

Мимохіть людина задумується, хто є творцем зла, і відповідь сама приходить, що верхи і володарі. Через свій жалюгідний імперіалізм і хворобливу прагу панувати над другою людиною, доводить їх до засліпленості і егоїзму, який руйнує добродійські відносини. Звичайна людина не творить зла, їй треба дати волю бути собою, зберігати свою людську гідність і основні людські

права. Тому боротьба людини існує постійно не лише заради поліпшень своїх умов життя, але також за своє місце в житті, неустанне прямування до добра і правди, неустанне бажання розвивати свої духовно-мистецькі дарування. При цьому, неустанне оформлювання і ушляхотнювання свого ближчого і дальшого оточення і в цьому самоокресленні своєї приналежності до народу і цивілізації. Кожна людина, а зокрема творці науки і культури, є будівничими тих різноманітностей, які складаються в першу чергу на збагачування цінностями нашого духа і у цьому напрямі йде їхня цілеспрямованість.

Людину вважається за найдосконаліше сотворіння в природі, бо вона є не лише матерією, а чимсь більшим, вона має свої емоції, бажання радіти, сміятися, любити, нарікати, плакати і навіть ненавидіти. Вона має також інтуїцію і сумління, а передусім інтелект, вона знає свої бажання. Тому уявлювання її почуттів провадить до найбільшого злочину і варварства.

Вдивляючись в глибину виступу АУТ, повстає немов заворот голови, яке пониження людської гідності чинене є злобою інших людей. Людина, яка постійно і жертвовно бажає себе виявити і не може через злобу інших знайти відповідного місця своїм вартостям, поступово зненавиджує тих, які перешкоджають їй у розвитку і поступі.

Гете знав про швидкоминучість земного життя людини, але це не перешкодило йому впродовж тридцяти років обдумати свого «Фавста», який став перлиною в корені скарбниці всесвітньої культури. На жаль, в Україні більшість артистів не мали такої шанси розвинути свою творчу наснагу, ба, вони не мали тридцяти років не те, щоб написати одну книжку, а на цілу свою творчість. Переважно їх арештовано перед тим, як вони досягнули творчу дозрілість.

Отакі думки снуються в голові, коли вдивляємося у гру молодих виконавців АУТ, заглиблюючись у власну душу, в усе своє рідне, теперішнє і минуле, в душу наших героїв, які своїм життям так виразно промовляють до нашої уяви і всі нитки їхніх творінь втілюються в наші серця. Черпаючи в першу чергу надію, силу і надхнення з цієї програми, линемо на крилах нашої уяви до умов, в яких жили і творили наші мислителі у різних часах, так дуже несприятливих. Це відноситься до життя Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, до соток вбитих і розстріляних мистців і мислителів, це відноситься і до нової доби, яка дала Україні нових поетів, дещо з іншим національним світоглядом.

Вправді, одному поколінню наших мислителів, як і другому, замало сказати, що з них говорив лише дух нації. Їх з'єднує в одну родину мірило їхніх творінь, переконань і подібні пережиття, які взносять їх на всенародні вершини.

Скільки ж в цій вміло підібраній поезії оригінальних думок і висловів, певного роду пов'язань, що лучать покоління і зацікавлення, нове з давнім, юне зі старим. Дивлячись на виступ, слідкуючи за подіями, ми відчуваємо, що все це набирає нового сенсу і нового звучання, що це немов перехід у щось вище, досконаліше і краще, ми чуємо повнозрілість і об'єднаний людський голос.

У цьому виступі АУТ глядачі мали змогу не лише ознайомитись з новими творцями нашої літератури, але вперш за все відчуті її зміст і деталі, які так вимовно діють на наші загально-людські емоції, майже кожною строфою, кожним рядком просякають глибокі і зворушливі думки в нашої свідомості.

У поетичній візії, яку автор Марко Стех уложив в програму «Вечір у тюрмі», відчувається, що він хотів показати шлях не лише покаліченого людського життя, але шлях каліченого мистецтва, яке своїм всеохоплюючим змістом заставляє людську душу переживати й оцінити відчуття і прагнення всіх людей, не лише терплячих.

У нас звикли представляти сценічне театральне мистецтво за певним прийнятим шаблоном. Режисер «Вечора у тюрмі» Марко Стех відійшов від прийнятих традицій, тому цей вечір і виступ виконавців АУТ є своєрідний і унікальний. Справжня сценічна постановка вимірюється не тільки за прийнятими формами чи правилами. Її мета донести до глядача у повному змісті той замисл, який найкраще у гармонійному поєднанні образів впадає у свідомість людини. Художня діяльність АУТ — це намагання передати не тільки красу поетичного вислову, але й сенс змісту, як частку документації незнищимої сили єднання тих, з чиїх сердець вона випливає.

З повною сатисфакцією можна ствердити, що молоді виконавці АУТ під проводом рівнож молодого режисера Марка Стеха старанно вив'язалися зі свого обов'язку, вдало продемонстрували декілька разів перед Торонтонською публікою хвилюючі розповіді про українських поетів, яких окупанти України, в різних періодах часу, зневажливо кидали за колючі дроти за їхні виступи проти сваволі окупантів України.

Уважно вдивляючись у гру виконавців, підтверджується знана правда, що над пересічністю людини горює людська віра і відвага, яка в ім'я переконань дозволяє підіймати чини не лише ризиковні і небезпечні, але часто на міру життя і смерті в ім'я людської чи національної гідності в боротьбі з існуючим злом. Станути проти темряви, безнадійности і тиранії можуть лише такі, яких талант і характер не дозволяє мовчати, їхні чини творять їх незламними і твердими борцями за людську честь і правду, не дозволяють їм коритися «добродушною душею раба» і існуючим злом і поганню.

В житті майже кожного народу є речі і трагедії перед якими навіть людська мова є деколи безсила. Інколи більше скаже людське мовчання, ніж його слова. Однак, щоб освіжити пам'ять, не можна промовчувати те, що повинно бути сказане, бо, промовчуючи, підтверджується безсилля, рабство і покірництво. Особливо не можна промовчувати таких фактів у наших часах, коли загроження людської особовості, її переконань, моральної гідності безперервно зростає. Саме тепер виростає велика потреба, щоб розбуджувати людські інстинкти в обороні людської гідності, уявляючи антигуманні інтереси тих людей (часто державних діячів) і політичних систем, які своєю злобою несуть знуцання усім тим, які перемогли в собі страх і ляк і, не звиваючи своїх прапорів, ідуть вперед.

Такі люди взносять загальне добро народу не лише під час смертельних загроз для екзистенції народу чи людства, але часто стихійно вони виростають у щоденному житті.

Доказом цього є оці безсмертні твори в минулому і в нашій сучасності, наповнені глибокою вірою в те, що добро й правда затріумфують скорше чи пізніше над злом.

Чому ж така наша вдячність повинна бути для виконавців АУТ? Саме тому, що вони, шануючи й почитаючи таких видатних великих людей, допомагають нам шанувати й себе, бо саме тим вдовольняємо потребу нашої душі, яка наказує нам вшановувати те, що в житті найшляхотніше. Разом із цим виявом пошани, ми також вчимося, бо розглядаємо життя й працю тих, які наше життя намагались творити кращим. Вони жили для нашого загального добра, для цього нашого добра й часто вмирали, в цьому ми знаходимо приклад для себе, приклад гідний наслідування.

Багато є людей обдарованих талантами, а ще більша кількість має відповідну уяву відкривати і відчувати правду, але лише нечисленні мають дар і відвагу, щоб всупереч наслідків її голосити, особливо тоді, коли за неї можна потрапити в конфлікт з можливо-владцями і за неї терпіти.

Виступ АУТ є безсумнівно виразом солідарності молодих акторів з ув'язненими творцями. Це якби вони символічно відвідали артистів в тюрмі. Якже приличні тут слова Христа, які вчитуємо в святій «Євангелії». Ось вони: «Я в тюрмі був і Ви прийшли до мене». Отже, чинити добро, це неначе бігти до мети у спортивних змаганнях. Одні добігають першими, а далі добігають другі, треті, і т.д., відповідно до своїх сил і вправи. Однак всі по своїх силах повинні прямувати до тієї мети, бо резигнація з мети — це резигнація з найшляхотніших загальнолюдських культурних надбань.

Тому у змісті виступу, між іншим, переплітаються ось такі слова, які виповідає Ігор Стех: «І перед кожним різка альтернатива

— бути або сином свого народу, або його лукавим наймитом і ма-
родером».

Якже ж цю істину підтверджують слова Василя Стуса, використані режисером АУТ? Ось вони: «Довічною ганьбою цієї країни буде те, що нас розпинали на хресті не за якусь радикальну громадську позицію, а за самі бажання мати почуття самоповаги, людської і національної гідності».

Твори, вживані у цій програмі, поділені на три розділи, а саме: «Мистецтво», «В тюрмі» та «Собор» — цілість складається на до-
рогу життя творця, на його діяльність, відчуття і переживання.

Початки — це звичайно лірика і радість життя, а потім певна, реальна, жорстока дійсність та дозрілість і безмежна відданість своїм поглядам. Заслуга режисера полягає у тому, що він перевів глибоку аналізу творчості цього жанру і накреслив портрет синтези повного, нічим не кремпованого, що відноситься до недоспіваної української поезії. У програму впроваджені також були вперше виконані пісні М. Горбала, які найніжнішими голосами виконували Тереса Никируй — сольо, та Анна і Гражина Мелех — в дуєті.

Крім того, надзвичайно збагачували програму окремі музичні твори, які на піано виконувала Мирослава Колесар, скрипка — Анна Колесар і Тарас Гула, на флейті грала Гражина Мелех, а на віолончелі Анна Мелех.

Рецитації виконували: Данута Куземчак, Марко й Ігор Стехи, Любомир Хабурський, Дарія й Анна Андрусечко, Анна й Наталка Кудлак, Адам Стець, Тереса Никируй, Євген Суліпка, Ася Кузьма і Мирослава Колесар. Звукові ефекти і технічну обслугу над цілістю приготував і відтворив Богдан Небасіо. Велике значення для витворення атмосфери під час виступу і підвищення загальної сценічно-візуальної вартості мали дуже ефективні уривки фільму, які показували красу української столиці Києва.

Розп'ятість часу поміж творцями, яких твори вжиті були у «Вечорі в тюрмі» надзвичайно велика, авторів ділять вік, різниці політичних сантиментів, але єднає їх в одну родину любов до України. Їхню єдність виражає Степан Бен у своїй «Оді»:

Я чую як згуки проходять крізь мене
Від мене,
І далі. . .
— Згуки людей,
Що родились раніше,
І тих, що народяться після,
І тих, що живуть і працюють зо мною.

Так само єднає ця сама велика любов до України наших виконавців, які як аматори старалися зробити все, щоб у їхньому ви-

ступі було якнайменше акторських промахів, щоб так, як любов, об'єднати свої акценти у мужні слова, написані через наших поетів-героїв.

Ось імена авторів, яких твори увійшли в склад програми, а яких-то авторів поборювали вороги нашого народу за їх безкомпромісовість і глибоку національну свідомість: Степан Бен — засланий большевицьким урядом в 1930 році, дата і місце смерті невідомі; Микола Горбаль — зараз ув'язнений в ССРСР; Остап Луцький — ув'язнений большевицьким урядом в 1939 році, дата і місце смерті невідомі; Григорій Чупринка — застрілений у боротьбі з ЧК в 1921 році; Василь Мисик — арештований в 1935 році большевиками, місце і дата страчення незнані; Гео Коляда — арештований в 1930 році; Михайло Семенко, Іван Світличний, Микола Холодний, Едвард Стріха, Микола Куліш, Микола Руденко, Василь Стус, Михайло Осадчий, Євген Сверстюк, Майк Йогансен, Євген Плужник та ряд інших.

Заслухавши виступу АУТ з Торонта, можна ствердити, що ціла плеяда поетів в українській літературі сміливо і відважно вийшла на поле чести, освітлюючи смолоскипом тернисту дорогу і вказуючи правдивий напрямок духовного розвитку української нації.

Найкраще про таких титанів висловив свою думку Василь Симоненко, який говорив:

Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя.

Юрій ТИС-КРОХМАЛЮК

РОЗДУМИ НАД КНИЖКОЮ*

Мистецькими картинами автор роз'яснює повну, пляновану систему московського імперіялізму, здійснюваного шовінізмом і злочином проти українського та інших народів ССРСР. Проте існує у природі закон: акція створює реакцію, а в тому із зростом акції, поглиблюється і зростає спротив, покищо невидний і незорганізований. Того роду атмосфера скріплює вороже ставлення до режиму навіть у в'язницях, концтаборах і на засланні. Спочатку воно невидне з причини недостатчі відповідної організації, бо тільки зорганізована сила може мати успіх.

Молоді люди у вузькому колі друзів починають розмови на заборонені теми визволення. У того роду виміні думок створюється

* Степан Любомирський «Слідами Заповіту» — політичний роман-візія, том I «Поховайте та вставайте» — Лондон-Торонто, 1985, стор. 371.

процес ворожнечі до системи московського поневолення, а з тим і зростають малі звена підпілля, які поширюють засоби проти ворожого терору, розкривають постійні брехні, на яких спирається «сила» імперії згідно з думкою урядових спеців і згідно з їхньою теорією, що «чим довше і більше брешеш, тим більше людей починає у твої слова вірити».

Історія героїв роману починається в половині останнього десятиліття нашого віку і тому автор називає свій твір «візією». Процес спротиву, розкриття брехонь і засобів терору, поширюється не тільки серед в'язнів у таборах праці на далекій півночі, але теж серед населення нескорених, бо кожний відчуває, що «настав час». Врешті (на 105 сторінці) автор доходить до оцінки стану серед населення, який окреслює словами: «Народ кипить».

Організація поширює працю підпілля теж на московські землі і саму Москву. Дійшло до відома московського уряду, що появився Маніфест підпілля, з чого виходить, що кадри є вже всюди, а не тільки в Україні: діють в Москві, на Сибірі і на землях інших поневолених народів; проте документ, який став предметом нарад у Кремлі, як довідуємося з дискусії, *не закликає* ні до збройних виступів, ані до революції; у той час це було б тільки на користь Москви. З кремлівських нарад виявилось, що тепер всі поневолені народи діють одним фронтом, чого досі не було. В тому фронті перед веде Україна. Не вийдуть на вулиці вони в маніфестації під московські кулемети! На те ще не прийшов час! Вони будуть чекати, може і на те, що у війні, яка прийде, почнеться розвал злочинної імперії; але тоді маси матимуть зброю в руках.

Передше, однак, треба викорінити страх серед українців перед московською системою і викорінити донощитство. Зорганізувати опір в таборах Сибіру, де коротають своє життя не тільки українці, але і патріоти Казахстану, Козакії, Монголії, мусулмани. Тоді прийде час, коли пожежа спалахне всюди. Це буде динаміт, до якого маємо прикласти тільки один сірник.

Вже тепер помітний зріст неспокою серед московської влади. Почали зникати донощики-сексоти, в рапортах з різних місцевостей доносять, що знайдено їхні тіла, постріляні, або повішені чи заколені ножами. Багато сексотів не дають рапортів і бояться заходити до будинків міліції. У Ковлі арештований одверто загрозив слідчому поважними наслідками, якщо він його не звільнить. Слідчий, очевидно, в'язня не звільнив, а три дні пізніше знайдено його повішеного у власній його хаті. Такі випадки поширюються в усіх республіках Советського Союзу, крім російської.

Очевидно, органи безпеки знали про це все: тіла знайдено не раз з мотузками на шиї, утоплених і пробитих ножами, але найбільше з них зникало без сліду. Хоч в пресі ніхто про це не згаду-

вав, проте люди знали, шепотіли один одному про дивні події в Москві.

Однієї ночі хтось ограбив банк, іншого дня пропало в Універмагу 200.000 рублів. Було ясно, що це діяла якась організація, нові сили незалежні від нікого, поза контролею системи. КГБ вірило, однак, що підпілля має ще час, багато часу. Розмова між двома провідними особами підпілля:

«Ми не маємо часу, бо наше положення буде гіршати».

«То вже дійсно настав час?»

«Ми не будемо ждати на час. Ми будемо його творити!»

В той час московську систему опанував страх. Перша ознака внутрішнього розпаду імперії!

Немає в мене ніякого сумніву, що автор перед написанням свого твору студював питання стратегії у масштабі повної нації. Він знав, що поява страху є одним з найважливіших і найсильніших засобів для повалення справності й організації ворожої держави. Страх паралізує кожну важливу діяльність у відповідальних чиновників режиму. В останніх роках поділено стратегію на національну, а згодом і глобальну. В ситуації української нації потрібно випрацювати, згідно з вимогами ситуацій, обидва роди стратегії, достосовуючи до сучасних потреб потрібні чинники, залежно від мети і засобів для політичних, економічних, соціальних і культурних акцій. У час війни відіграють поважну роль ділянки зброєної потуги нації: технологія, логістика (постачання), врешті оперативний компонент. Коротко — вирішити питання «хто, що, коли, як, чим, де, в обох типах війни: збройної і психологічної, або в обох разом», буде робити.

В автора видно натяки на новочасну стратегію у різних ситуаціях, які він створив у своїй праці, хочби проблема «коли», тобто часу. Ще час не прийшов, небезпека, що може бути за пізно або за скоро починати задумані операції, але теж твердження одного з провідників Організації, що «можна час прискіпити, коли буде потрібно».

А тепер деякі міркування без коментарів.

Свого часу, мабуть в 1947 році, приїхав до США кардинал Тіссеран, тодішній опікун повоєнних скитальців, і таки на летовищі дав інтерв'ю на пресовій конференції в Нью-Йорку. На запит, що він думає про українців, кардинал відповів: «Українці — це 'крейзі піпел', бо вони є проти росіян, проти німців, проти поляків, проти мадярів, проти всіх, а накінець — самі проти себе».

Культурна й політична відмінність українців з їх досягненнями і негативами є поважною проблемою для Кремля, якої розв'язати він не може!

Герой прикидається: він багатий, хороший і дурний. А в суті речі, він провідником великої підпільної організації.

Конечно є створити протимосковські форми життя, бо тільки те, що нас відрізняє від москалів, дає нам свідомість нашої культурної, побутової та всякої іншої відмінності.

Герой в автора — це людина енергії, хоробрости і посвяти, коли події історичні. Коли герой — людина пересічна, а події історичні, тоді автор не всилі оминати браку розмаху, і події стають периферійні, без значення. Коли автор не піднесе героя до рівня ініціативи, пасивний герой стає простодушною нецікавою людиною.

Для значимости епохи мусять бути значні події і значні характери. Вибагливий читач вимагає свіжої і оригінально опрацьованої теми, навіть знаної, але поставленої з іншої точки бачення. Він шукає ідеї твору, глибоко актуальної і без провінційного мислення.

Вимогою є значні, інтересні думки та спостереження, зрілий світогляд автора і зрілі, передумані і правильні висновки. Сюжет повинен бути цікавий, композиція багата, інтересний розвій фабули без зайвих епізодів і довгих непотрібних описів. Персонажі без ліричних відступів, живі люди, а не ходячі схеми. Не можна оперувати тільки двома барвами — чорною і білою, неприродною розмовою. Від автора залежить, чи сюжет добре драматизований і переконливий.

Все це знаходимо не тільки у творі, про який мова, але теж в усіх попередніх працях Степана Любомирського. Особливо треба підкреслити, що у творі ідея розвивається і є в постійному дальшому процесі, а її стадії мають потрібний зв'язок із собою. Ідея формується і вирішується чітко і з твердістю систематичної мислі. Постійно відчуваємо намагання людини знайти вирішення проблеми незвичайно великої ваги. Треба зазначити, що майже кожна сторінка викликає емоції та мислі про світогляд персонажів і їхні морально-естетичні проблеми. Ні сам побут, чи самі емоції не є цікаві, коли немає глибокої проблеми.

В нашій сучасній еміграційній дійсності світові ідеї (націоналізм, антикомунізм і антирусицизм) з їхньою вітальністю є силою, але вона у нас, на жаль, має багато ознак провінційності. Не вміємо сягати мистецьких верхів, шукати і знаходити нові аспекти й імплікації тих ідей до потрібного рівня і глибини. І тому у нас немає мистецького прогресу, хоч нашим обов'язком є репрезентувати вільну українську думку, а без завершення тих вимог перестаємо бути культурною українською еміграцією. Тому ми повинні бути вдячні сл. пам. Степанові Любомирському за його літературні праці, які без сумніву є пробним каменем для духового існування нашої еміграції.

Роман КУХАР

З НАГОДИ ВИХОДУ ДЕСЯТОГО ТОМУ ПОЕЗІЙ Ю. БУРЯКІВЦЯ

Юрій Буряківець. РІДНОГО КРАЮ ГАЛУЗКА. Вибір з поетичних збірок. Вид-цтво «Вільна Думка», Нью-Йорк, 1985. Портрет автора, світлина поета, поетового батька, матері й брата в тексті. Обкладинка мисткині Дороти Ш. Фолі, репродукції наголовкових сторінок збірок поезій. Стор. 452.

Вихід десятого тому поетичного дорібку Юрія Буряківця — це літературна подія, і то не лише в нашій еміграційній поезії. Туди бо, в комплекс його багатущої поетичної творчості, входять кількадесятирічний особистий зріст замітної поетової статури, поширення, в українському й універсальному розумінні, його творчої тематики, доглибинний підхід поета до історії свого народу, поетично-філософське озмислення сутності його буття.

Творчість поета Буряківця визначається не тільки своєю безприкладною плодючістю (кожен з його принаймні п'яти томів поезії перевищає 200 стор. друку книжкового формату), але ще більше наснагою його образного поетичного мислення, шириною тематичного закреслення, пов'язаністю історичного нахилу його думки з відзивністю на питання сучасного. Про Ю. Буряківця можна сказати — не він фізично й інтелектуально пише поезію, а поезія органічно промовляє з естетично-світоглядového складу його духовості. Юрій Буряківець, як мало-хто з наших літераторів, безумовно поет з переконання й духової потреби.

На десятий том його поетичних здобутків складаються підсумки вершкових зльотів його творчості, з 1940-1960-их рр., а саме вибір зі збірок «Слово про Україну», 1946, «До вершин духа», 1948, «Зірниця», 1950, «Виноградник», 1956, та збірки поезії з 1960-их рр., «Серця палкого тепло», «Листки соняшника» й «Перелоги». Туди не увійшли більші твори Буряківця з 1980-их рр., як епос «Рум'яний Влес», 1982 (452 стор.) та збірка поезій з різних періодів, «Мого життя межень», 1984 р. (638 стор.).

Буде доречно згадати, що Юрій Буряківець у своєму творчому горінні знайшов час і снагу між короткими проміжками своєї заробіткової праці і на прозову творчість. З-під його невтомного пера вийшов роман у двох частинах «Нездоланні», 1963 р., а згодом дальші об'ємисті прозові твори, «Пашпорт на Україну» і «Право на велику дорогу».

Книга-вибір з попередньої поетичної творчості Ю. Буряківця, «Рідного краю галузка», помітна зокрема драматичними поемами «Запорожець у Бразилії», «Весняна казка», «Вінітарова помста» і «Святослав» (зі збірки «Листки соняшника») та «Рум'яним Влесом» уявляють собою епічний цикл його мітологічно й історично закрашеної творчості.

Твори цього характеру зовсім природньо виникають, як черговий етап по-суті ліричної Музи Буряківця, з його історіософічно-поглибленого розвиткового процесу літератора-суспільника. В цьому визначенні промовисто звучать рядки його вірша з 1968 р., «Вінки»:

«Рясніє, ніби згублені вінки,
Сузір'я променисто в синьокрузі.
А, може, ще один з вінків отих
Жбурне до берега русалка вчасно,
Щоб хоч мені з печалених доріг
Всміхнулося те довгожданне щастя».

Поезію Буряківця побажано й годиться читати, з уваги на її засяг і змістовність, творчу заобрійність, багату народню поетову мову (безгоміння, тогосвіття, буслине гніздо, підтиччя, просіка, дебриці, безпрогляддя), красу метафоричного вислову (печалені дороги, повір'я бору, засинене роздолля, заплави наднебесся, напосні щастям зорі тощо). А над усе, в Юрія Буряківця горить палке українське серце, що постійно живе й боліє долею свого народу:

«Ми славу предків зберігаєм свято
І мужній поклик чуєм Богуна.
О, земле рідна, ворогом розп'ята,
Чи чуєш, як надходе в Край весна!?»
(«Берестечко»)

Як не один ваговитий, небуденний поет, так же й Юрій Буряківець проходить життям часто й незапримічений, особисто й як творець культури. Проте він збагачує мистецько-чуттєві й ідейні творчості, що запліднюватимуть прийдешні покоління.

Обговорювану книгу поезій можна набути на такій адресі:

Yurij Buriakiwec
77 — 13 170 Street
Flushing, New York 11366, USA.

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Від 2.9.1985 до 20.12.1985

Велика Британія:

Індивідуальні пожертви

У.Т.К. (Манчестер)	ф.250.00
Відділ СУБ (Едінбург)	ф.100.00
У.Т.К. (Рочдейль)	ф. 50.00
У.Т.К. (Глостер)	ф. 35.00
А. Когут (Мідлсборо)	ф. 25.00

Із збірки на весільному прийнятті з нагоди вінчання Ольги

Федечко з Петром Беннетт, 2.9.85 (Брадфорд) ф. 25.00

По ф.10.00: Із запису бл. п. Ілька Слюсарчука (Волтгам Кросс),
М. Матіїшин (Чешант), П. Смерека (Карляйл), Б. Дедів (Болтон).

По ф. 7.00: І. Лозинський (Волтгам Кросс).

По ф. 5.00: М. Ковальчук (Буртон-он-Трент), Г. Чабан (Брад-
форд), І. Смола (Айлесбурі), В. Петришин (Гайд), М. Мочерад
(Олдгам), М. Путар (Кройдон), Д. Бойко (Едінбург), І. Мудрий
(Глостер), П. Макарчук (Тгорнтон).

По ф. 4.00: І. Колодчин (Манчестер).

По ф. 3.00: М. Кривінський (Ноттінггам), М. Мадиліус (Бед-
форд).

По ф. 2.50: І. Кузьма (Шеффільд).

По ф. 2.00: Т. Зарічний (Айлесбурі), М. Шеретюк (Волтгам
Кросс), Г. Марків (Брадфорд), І. Лац (Волвергамптон), Г. Кернич-
ний (Брадфорд), Ф. Яроцький (Брадфорд), М. Васильків (Ен-
фільд), П. Куцик (Манчестер), Д. Василик (Брадфорд), П. Дюк
(Ковентрі), В. Скалич (Лінкольн), М. Волошинович (Волвергамп-
тон).

По ф. 1.00: В. Парфанюк (Брадфорд), Е. Баран (Лідз).

США:

Петер Лапчак (Ля Меса)	\$ 50
Ілля Мигдаль (Сиракузе)	\$ 30
Симон Костів (Льонг Айлянд Сіти)	\$ 24
Василь Сироватка (Детройт)	\$ 20

о. Я. Тростянецький (Лос Анджелес)	\$ 12
Вол. Риндич (Філадельфія)	\$ 10
Гр. Цебрій (Нью-Йорк)	\$ 5
Т. Шерер (Нью-Йорк)	\$ 5
Ст. Голяш (Палятіне)	\$ 4

Канада:

Зібрано на тризні по бл. пам. Миколі Тибінь,

Брантфорд (збірщик В. Бородач)	\$90:- амер. дол.
проф. М. Андрухів (Монреаль)	\$20:- кан. дол.
Стефанія Космина (Вестон)	\$13:- кан. дол.
В. Паїк (Едмонтон)	\$10:- кан. дол.
І. Іванчук (Вінніпег)	\$ 5:- кан. дол.

Австралія:

Осип Тарнавський — на нев'янучий вінок на мо-

гилу бл. п. Степана Кубика (Мереведзер)	\$100:- ав. дол.
С. Гриців (Ардір)	\$ 10:- ав. дол.
І. Козар (Корімаль)	\$ 5:- ав. дол.

Німеччина:

В. Козак (Біберах)	100 НМ.
Вол. Мосса (Мінстер)	10 НМ.
Вас. Гнатів (Ганав)	10 НМ.

Італія:

о. д-р С. Гарванко (Рим)	£50.00
--------------------------------	--------

Бельгія:

Іван Федько (Сераінг)	2000 бфр.
-----------------------------	-----------

ПОЖЕРТВИ НА ДАЛЬШУ РОЗБУДОВУ УВС (Видавництва)

Спадок бл. п. Григорій Равлюк (Вармінстер, В. Британія) £200.00

ПРИЄДНАЛИ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ДЛЯ ВШ

Борис Губка (США)	1
-------------------------	---